

Пътищата между страниците

Тази книга е създадена от студентите от II курс, специалност „Книгоиздаване“, във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Сборникът е творческият резултат на дисциплината „Учебно издателство – майсторски клас“ с преподавател д-р Георги Александров през академичната 2022/2023 година.

Пътищата

между

страниците

Факултет по журналистика и масова комуникация
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
София, 2023

- © Беркан Нехатов, Божидара Димитрова, Венета Мендизова, Веселина Вълканова, Десислава Костадинова, Иван Иванов, Иван Перниклиев, Ина Георгиева, Любов Илиева, Мария Митева, Михаела Варчева, Мустафа Гелдиев, Никол Стефанова, Румяна Георгиева, Симеон Кръстанов, Симона Топалова, Симона Христова, Славена Балалова – автори, 2023
- © Иван Иванов – корица, 2023
- © Румяна Георгиева – графични елементи, 2023
- © Факултет по журналистика и масова комуникация Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-619-7567-13-7

Сборникът е посветен на всички випускници, преподаватели и студенти от специалността „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. С нейното основаване преди 25 години се поставя началото на академичното образование по книгоиздаване в България.

Съдържание

За книгата, бъдещите издатели и техните учители <i>Веселина Вълканова</i>	8
Практиката на теория	
Щастието да преподаваш <i>Десислава Костадинова</i>	16
Книгозавър в модерно време <i>Беркан Нехатов</i>	28
Седемдесет и четвърта аудитория <i>Ина Георгиева</i>	46
Няма загинали медии <i>Симона Топалова</i>	54
Безсмъртието на физическата книга <i>Симеон Кръстанов</i>	62
В очите на студентите <i>Божидара Димитрова, Михаела Варчева, Славена Балалова</i>	80
По-близо до практиката <i>Божидара Димитрова, Михаела Варчева, Славена Балалова</i>	96
Теорията на практика	
Надежда за книгоиздаването <i>Иван Перниклиев</i>	108
Преводът – призвание и действителност <i>Ина Георгиева</i>	118
Идеите нямат работно време <i>Румяна Георгиева</i>	130
Магията на книгите <i>Иван Иванов</i>	144

В началото на пътешествието Мустафа Гелдиев	150
Младите четат много Любов Илиева	158
Любознателността е пътят към успеха Румяна Георгиева	164
Една модерна професия Мария Митева	176
В семейното убежище на книгите Симона Христова	198
Колеги, отдадени на книгите Никол Стефанова	208
Усмивката на българското книгоиздаване Симона Христова	216
Призванието няма нужда от офис Любов Илиева	226
Професията, за която дишаме Венета Мендизова, Славена Балалова	234
В края на книгата и в началото на пътя	245

Проф. д-р Веселина Вълканова
Декан на Факултета по
журналистика и масова
комуникация

За книгата, бъдещите издатели и
техните учители

Двадесет и пет години специалност „Книгоиздаване“! Какво важно събитие за Факултета по журналистика и масова комуникация, за неговите студенти, преподаватели, за професионалната общност на издателите и всички хора около Книгата!

Доскоро най-младата във ФЖМК, специалността „Книгоиздаване“ постепенно навърши пълнолетие, а вече и четвърт век от своето основаване. Вече 25 години специалността внася по-висока професионална култура в българското книгоиздаване, каквато и беше целта на Катедрата и на Факултета, когато идеята за новата тогава специалност се роди и разгърна. Преподаването, изследванията в областта на книгата и издателските дейности също вече създават и развиват традиция.

Винаги съм била признателна на всички колеги от Катедрата „Пресжурналистика и книгоиздаване“ – на създателите на специалността доц. Георги Лозанов, Гриша Атанасов, на ръководителя на Катедрата проф. д-р Ефрем Ефремов, на доайена на специалността проф. д-р Алберт Бенбасат, на проф. д-р Тотка Монова, на гл. ас. д-р Георги Александров, на доц. д-р Милена Цветкова, на колегията от Факултета по журналистика и масова комуникация и Софийския университет, на нашите хонорувани колеги, на гост преподавателите за отдадеността и вниманието към обучението на студентите по книгоиздаване. Със своите изследвания, монографии, статии и учебници те развиват научното поле на книгата и книгоиздаването в полза на студентите, докторантите и младите преподаватели, но и на професионалната колегия – издатели, редактори, мениджъри, на всички хора от творческия процес на книгата.

Първа и единствена в страната е бакалавърската специалност „Книгоиздаване“ през 1997 г., когато е открита като необходима образователна програма в системата на книгата, целяща да компенсира липсата на подготвени специалисти, както и „фамилно-патриархалния“, самодееен характер на българското книгоиз-

даване в началните години на прехода. При това беше въведено обучение и в образователно-квалификационната степен „магистър“, започна и обучение на специалисти в образователно-научната степен „доктор“.

Катедрата „Пресжурналистика и книгоиздаване“, която създаде специалността, която е нейно обучителното звено, още от самото ѝ начало се стреми да организира така учебните планове, че студентите да получават не само широк кръг теоретични знания, но и важните професионални умения за успешна реализация в областта на книгоиздаването и редакционно-издателския процес.

Винаги сме се опитвали да съчетаваме онази фундаментална подготовка в областта на хуманитарните, социалните науки и масовите комуникации, която прави от специалността образование в университет, а не в школа или в колеж, с крайно необходимите профилиращи, специализирани курсове по различните етапи на издателската работа, изразните средства и особеностите на творческия процес в книгоиздаването, по книгоиздателските профили, по организацията, структурата и мениджмънта на редакционно-издателската дейност, по икономика, авторско право, книготърговия, реклама. Вниманието на преподавателите и на Катедрата към този баланс в учебните планове и програми през годините беше свързано със задачите и целите на обучението по книгоиздаване и със стремежа то да отговаря в максимална степен на динамичната професионална среда и на нуждите от висока професионална подготовка на специалистите за издателския бизнес у нас, за да даде на завършилите книгоиздаване онези знания и умения, които да им помогнат да се реализират като редактори и специалисти по маркетинг, връзки с обществеността и реклама в издателствата и другите средства за масова комуникация.

И въпреки че достъпът към професията не зависи само от дипломата, съществуват определени нагласи, самосъзнание, самочувствие, подготовка, компетентности, които обучението по книгоиздаване във Факултета дава и които са от съществено значение в практикуването на професията. Радвам се, че голяма част от нашите студенти споделят тази удовлетвореност от обучението си във ФЖМК на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. За нас е важно работодателите и бизнесът също да я споделят.

Резултат на подобен стремеж към модернизация на учебния план беше и включването в него на майсторските класове по учебно издателство.

Събития като настоящата книга и вече значимата поредица от студентски книги доказват, че дисциплини като майсторските класове и тренировките по учебно издателство имат смисъл: именно така се събират практически умения и познания по профила, който студентите са избрали за своето обучение.

Най-щастливите събития от 25-годишната история на специалността са дипломирането на 422 колеги от бакалавърската програма и на десетките наши магистри, успешните защиты на блестящи млади хора, създали първите изследвания в областта на книгоиздаването, типологията на книгата, традиционното и дигиталното публикуване.

Но сред тези значими дни се открояват много вълнуващите представяния на учебните студентски книги и учебните студентски списания, излезли изпод ръцете на скъпите ни колеги – студентите по книгоиздаване. Своеобразни творчески защиты, тези срещи са незабравими и за преподавателите, удовлетворяващи за колегията, не само защото в учебните книги и медии нашите студенти демонстрират наученото и натрупания опит във всички етапи на редакционно-издателската дейност, а и поради плама, енергията, вдъхновението, които виждахме в техните творчески проекти.

Учебните медии са били винаги важна част от обучението на студентите във ФЖМК – от учебните вестници вече с 40-годишната история, през радио и телевизионните формати, до списанията и книгите.

Днес пред нас е новата учебна книга на студентите от втори курс на специалността „Книгоиздаване“, създадена под научното ръководство на д-р Георги Александров, вдъхновил вече няколко випуска да се впускат с ентузиазъм в издателските приключения по създаване на студентски книги.

С новото издание добавяме още едно запомнящо се събитие към летописа на студентските медии, още повече че то е важна част от честванията на 25-годишнината на специалността.

Не е без значение, че продукти като тази студентска книга допринасят за приобщаването на младите колеги към публикационната и изследователската дейност на Факултета и Катедрата, от една страна, а от друга – работата върху тях е възможност още на този ранен етап да се включват в обсъждането на актуални практически проблематики на издателския бизнес и на обучението по книгоиздаване.

Напълно удовлетворена съм от факта, че целият учебен процес по подготовка на студентските книги следва издателския график – от дискусиите, свързани с тематичното планиране, през проследяването на структурата на пазара, организацията на издателството и неговото управление, до конкретната работа по издателския продукт – писане, редактиране, коригиране, оформяне, печат, реклама, презентация. Овладяването на професионалните роли в учебното издателство и работата в издателски екип подготвят успешно за бъдещата редакционна дейност. Наистина, колективният принос е обещаващ и въодушевяващ.

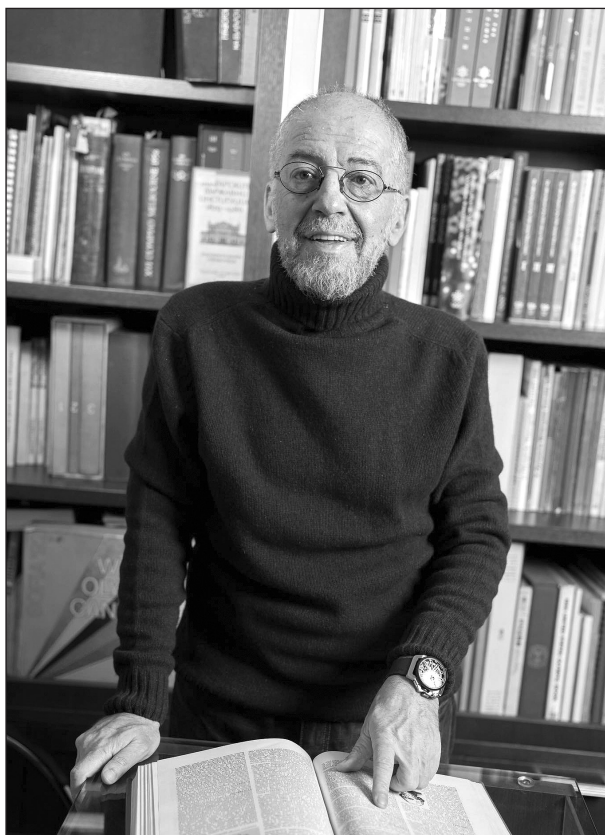
Младите ни колеги – автори, съставители, редактори, коректори, дизайнери, графици и участници във всички творчески издателски процеси, са създали една книга за специалността и обучението по книгоиздаване, написана с любов и отговорност! Книгата вдъхновява, пази паметта за обучението по книгоиздаване, разказва вълнуващите истории на студенти, преподаватели, випускници на Факултета и Катедрата, за четенето и ученето за книгата!

Поздравявам екипа за успешната работа по книгата „Пътищата между страниците“ и желая нови творчески и професионални успехи на всички студенти, преподаватели, докторанти и изследователи в областта на книгата и книгоиздаването! Вярваме и се надяваме на всички тях, че и занапред ще работят с любов към книгата – „най-сложното и великото чудо от всички чудеса“!

Честита годишнина на специалността „Книгоиздаване“!

Практиката на теория

*Хората стават хора, благодарение
на знанията, а знанията
са в книгите.*

Проф. д-р Ефрем Ефремов

Щастието да преподаваш

Десислава Костадинова

Мисля, че на всеки студент му е било любопитно какво е да си от другата страна на катедрата. Професор Ефрем Ефремов с радост ми позволи за кратко да „обуя неговите обувки“, а аз бих искала да споделя същата тази възможност. Нека се потопим заедно в света на най-усмихнатия преподавател във Факултета по журналистика и масова комуникация.

Професор Ефрем Ефремов преподава от 1991 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ по дисциплините „Теория и практика на редактирането“, „Спортна журналистика“ и „Типология на списанието“. Като преподавател от над тридесет години е обучавал хиляди студенти и всеки един има специално място, запазено в сърцето му. При първия ми въпрос очите на преподавателя бликат от обичта, която изпитва към студентите си. А сцената е следната – един срещу друг сме седнали аз и професор Ефремов на бюрото в кабинета му. Слънцето изпълва стаята с мека светлина, а от коридора се чува ехо – ту от студентски смях, ту от приглушени разговори. Запалили сме по една цигара и напрежението, което изпитвах в дните до срещата ми с него, се изпарява в момента, в който си казахме „Здрасти“.

– Какво забелязвате най-често при първата Ви среща с първокурсниците от специалност „Книгоиздаване“?

Той се засмива и ми отговаря, без да се замисли.

– Не знам дали защото са по-малко, или просто повече мога да общувам индивидуално с тях, но това са тяхната много висока обща култура, любознателност, техният интерес към книгите, което не бих казал, че специалността го определя, защото интерес към книги трябва да има според мен всеки човек, а да не говорим за студент във Факултета по журналистика.

Както споменах, професор Ефремов преподава „Теория и практика на редактирането“. Именно по този предмет беше и първата лекция, в която се запознах с него. Напук на цялото притеснение, което изпитвахме курса, защото тогава всичко ни беше

за първи път, той влезе, представи ни се и започнахме да си говорим без задръжки. Точно с тази си непринуденост, с която преподава, печели сърцата и уважението на своите студенти и ние също не бяхме изключение.

Професор Ефремов е изключително уважаван редактор с дългогодишен опит във вестници и издателства и ми беше любопитно какъв съвет би дал на студентите, които са се насочили към тази професия.

– Основният съвет е да не забравят, че редактирането е отговорност – казва ми със сериозен тон. – Не е слава, не е и чувство на власт над авторския текст. Това е отговорност пред читателите. И е една комплексна отговорност от избора на книга, на заглавие, външния ѝ вид, до всяко едно нещо. Сега да не изреждам всички етапи от книгоиздаването, но основният ми съвет е – редактиране е равно на отговорност. Не толкова познание на езика, не говорим за граматика, основното е отговорност какъв продукт ще произведеш, защото книгата и медиите в крайна сметка са продукт, който трябва да стигне до своите читатели. Редакторът има, да не кажа първостепенна, но една от най-важните роли.

Това е едно от нещата, за които говори в първата ни лекция с него, и наистина ме накара да осъзная, че не е никак лесна работа да си редактор. Ако имаш страст да се занимаваш с тази професия, първият ти приоритет трябва да бъдат читателите, в чиито ръце ще попадне книгата, върху която работиш. Това ме накара да се замисля и по една друга тема, която ме измъчва дълго преди да реша да запиша книгоиздаване.

– Смятате ли, че любовта към книгите е достатъчна мотивация, която да тласка студентите към развитие, или е нужно нещо повече?

– Разбира се, че е нужно! Има тази латинска фраза – любовта към книгите е условието, без което не може да работиш в книгоиздаването, защото много хора го приемат само като бизнес. Да, може би имат своите основания, приемат книгоиздаването като форма на снобизъм, добре звучи така – интелектуален снобизъм. *Аз имам издателство, правя така и така.* Има различни мотиви, но любовта към книгите, именно защото произвеждаш книга, я пра-

виш така, че да има максимален ефект върху чувствата и мислите на хората. Затова е тази комбинация, за която съжалявам, че се повтарям – любов към книгите и отговорност пред читателите е най-важното.

– Има ли нещо у студентите, което Ви възхищава?

– Веднага го казвам без никакво лицемерие – отговаря ми без да се замисля, – и не знам дали аз ги уча на това, само се надявам, но всеки божи ден, когато отида да преподавам, се уча от своите студенти. Всеки божи ден. Уча се на отношение, на реакция, на начин на мислене, на много неща. *Възхищава* е трудно да се каже. Аз се уча от своите студенти, преподават ми много добри уроци, правят го всяка седмица и не ме е срам, а го казвам с гордост!

Думите му стоплят душата, защото показват, че студентите имат голямо отражение върху своите преподаватели и е важно да се отнасяме с уважение и разбиране едни към други. По-рано споменах, че професор Ефремов е преподавател от над тридесет години, но така и не засегнах по-дълбоко темата как и защо е решил да преподава във ФЖМК.

Той се усмихна леко и можех да видя ясно как спомените се връщат:

– Когато постъпих много отдавна във Факултета, получих покана и тогавашният декан – професор Кольо Колев, изтъкна една такава смешна причина, но в общи линии вярна. Каза: *Ела да преподаваш. Хем си млад, хем си опитен.* Кое то бе факт. Аз започнах на двадесет години да работя в медиите като редактор и вече на тридесет и една, когато получих тази покана, имах единадесет години стаж, което не е малко. Имах късмета, подчертавам късмета, да започна рано, защото тогава много трудно се започваше, не беше като сега. Не е хубаво така да се говори, но трябваше да умре някой, за да вземат друг. В действителност бях млад, а имах и опит. Започнах като асистент на една прекрасна жена – Таня Натан, за съжаление покойник, която беше титуляр на дисциплината „Редактиране“, и тогава усетих, аз съм ти преподавал на теб, колко студентите се нуждаят от повече практика, а не от сухо теоретизиране за ролята на редактора и какво трябва да се прави. Така успях да съчета моя опит в медиите, защото продължих да

си работя в сферата, по издателства и тъй нататък. Успях да го съчетая с преподаването и едни от най-приятните ми професионални изживявания, слава богу не са редки, е че когато отида в редакция или в телевизиите зад всеки компютър се подава приятелска ръка. Когато отида на Панаир на книгата или на Алея на книгата, на почти всеки щанд виждам мои студенти. Толкова е приятно да говоря с тях за професионалната им реализация, за проблеми, защото, вижте, аз имам такова верую и мисля, че съм прав – връзката преподавател – студент не завършва с изпита, а тогава започва, и съм горд, че с голяма част от студентите си продължавам да поддържам приятелски отношения. Търсят ме за съвети, житейски, не само професионални, или просто да се видим да ми се похвалят или оплачат, да излезем да изпием по едно кафе, което ми е безкрайно приятно. Имам от мои бивши студенти много добри приятелства.

Не можех да не се замисля за това колко е хубаво да знаеш, че има кой да ти помогне, когато всяка врата се затръшне в лицето ти, да ти покаже пролуката в прозореца и да ти държи ръката, докато го прескачаш, за да стигнеш целта си.

Припомних си как, когато самата аз бях в първи курс и седях в голямата Аула на Ректората, не знаех какво да очаквам. Прииска ми се да попитам професор Ефремов какво според него е добре първокурсниците от нашата специалност да избягват. Отговори на драго сърце, а гласът му беше изпълнен с жар. Личеше си, че темата е изключително важна за него. Обясни ми как едно от най-важните неща, които новопостъпил в специалността „Книгоиздаване“ студент задължително трябва да избягва, е суетата, когато учебните семестри започнат да се нижат зад гърба му. Как суетата, която те следва, щом тръгнеш по пътя на успеха, е едно от най-грешните неща, на които може да се поддадеш, макар да е приятно, разбира се, да разкажеш по колко велики книги си работил днес. Съветва да се бяга от тщеславието и суетата като от чума.

– Редактирането и изобщо работата в издателства и медии е отборна. Не трябва да забравяте, че влизате в екип и колкото по-добри сте вие и колегите ви, толкова по-добър е отборът. Той не е само куп звезди и победи, а има нужда и от черноработници, които са безценни в тази екипна работа.

Мога само да си представя колко труд и усилия влагат преподавателите, за да ни предадат своите знания. Да прекарваш всеки ден пред студентите си и да им помагаш по пътя към реализацията, да виждаш пламъка на любопитство в очите им и да знаеш, че ще успеят да направят целите си реалност с твоя помощ.

– Кога сте най-горд със студентите, на които преподавате?

– Горд съм, когато им връчвам дипломите, горд съм, когато ми се обаждат и казват *аз работя еди-къде си*, горд съм, когато някой ми каже *още редактирам с твоите знаци, няма да забравя това, което ми каза за заглавията*. Дребничко нещо, но ме изпълва с професионална гордост. Знаете ли, няма по-голяма радост, това го казвам съвсем категорично за мен, но предполагам, че е така за всеки преподавател, от това да види развитието на своите студенти, но също така и да чуе добра дума от тях. Това е безценно.

Докато стоях срещу него на стола, мислите ми своенравно отново и отново се връщаха към първата ми лекция по „Теория и практика на редактирането“. Още тогава ми направи впечатление колко различно преподава от останалите преподаватели, затова реших да го попитам дали спазва определена методика, или първо преценява студентите си и тогава избира как да подходи към тях.

– Методика си има, разбира се. Естествено, че ги преценявам, но виждате ли, има един проблем, който е за цялото образование – има по-добри, има по-слаби, въпросът е да се намери балансът. Ако насочиш вниманието си към по-слабите, по-добрите страдат, а ако го насочиш към по-добрите, по-слабите вече съвсем изостават. Сега, от една страна, важи принципът на флотата, а той е, че армадата се движи със скоростта на най-бавния кораб. От друга страна, трябва да се намери баланс между тези две групи. Знаете класическата фраза, че разликата между лекарството и отровата е дозата. Аз се стремя да намеря дозата, да намеря баланса.

– Така като го казвате, звучи сякаш никак не е лесно, което ме кара да се запитам дали имате любими и нелюбими страни от процеса на преподаване?

Професор Ефремов се замисли над въпроса, което ми даде време да размишлявам над нещата, за които говорихме досега.

Изглежда е също толкова трудно да си преподавател, колкото и студент, независимо от колко време го правиш. Според професора „бивш студент“ няма, защото никога няма да знаем всичко. Винаги ще има нови неща, които да научим, било то от книгите, или едни от други:

– Нелюбима няма – казва той категорично, а после леко се засмива. – Всъщност нелюбима е, когато мине изпитът и си казвам: *Боже, тези студенти няма да ги видя в аудиторията повече*. Всеки ден се виждаме по коридорите, в кабинета и така нататък, но не е същото. Имам чувството, че нещо се откъсва от мен. А най-любимата ми е, когато говоря с тях, дори не толкова в лекции, а когато говоря с тях в кабинета или на добре познатите ни пейки пред факултета, за по една цигара. Тогава вече научавам, и според мен и те научават в тези свободни разговори, много повече, отколкото в аудиторията, не че там не правим нищо, да не излезе че на нищо не ви уча.

Попитах професора за трудностите, които е срещал по време на преподаването си и той сподели, че има много. Една от тях е, че не може изцяло да предаде знанията си на студентите, но никога не търси вината в тях, а в себе си. Признава, че за него в един разговор е важно да си честен: *Никога не съм лъгал студентите си*. Изпитва затруднение да намери правилния подход понякога, но ако има проблем, го споделя с тях.

Въпросът дали са избрали правилната специалност, неведнъж е минавал през ума на студентите. Реших да го попитам дали и през неговото съзнание се е прокрадвала подобна мисъл:

– Тук ще прозвучи самодоволно, но мисля, че съм много добър редактор и доста приличен преподавател. Така че, когато съм имал съмнения, съм говорил със студентите си, но никога не съм използвал думите *съмнявам се*.

Споделя още, че именно те са най-добрият барометър, а пламъкът в очите им и техните думи му подсказват на прав път ли е, или не.

– **Определяте се като много добър редактор. Знам, че сме засягали темата в лекциите ни преди, но мисля, че е полезно да го кажете отново. Има ли точна логика, по която един редактор се води, или е смесица от логика и интуиция?**

– Както казва големият философ Киркегор, всеки човек е едно изключение особено когато става дума за творческа работа като редакторската. Има професионални правила, които трябва да се спазват. Това е безспорно. Но също така има и интуиция, която идва от натрупания опит, има куп други фактори, които влияят, но базата, върху която се стъпва, са професионалните правила и професионалната етика. Без тях не може.

Професор Ефремов споделя също, че една от най-често допусканите грешки при редакторите е в един момент да си помислят, че знаят всичко: *На първата лекция ви казвам – мислете. От вас искам да мислите, а когато не го правите, се получават грешки.* Напоследък често ми се случва, когато чета книга да се хващам, че или мислено редактирам текста, или си казвам: *Бих го написала по различен начин.* Оказва се, че професор Ефремов има същите моменти като читател. Възспира се, тъй като не е бил „в обувките“ на редактора: *Много е удобно аз от мекото кресло от вкъщи да кажа не си е свършил/а работата или свършил/а си е работата. Не познавайки човека, не познавайки неговото положение в момента на редактиране, се въздържам от оценки, въздържам се да съдя. Не мисля, че е правилно.*

По време на лекционния курс „Теория и практика на редактирането“ неведнъж съм се питала как професорът разбира, че един студент има нужното да стане добър редактор и отговорът се оказва много по-прост, отколкото предполагах – по пламъка в очите: *Когато видя пламък в очите, съм спокоен.*

– Човек с Вашите знания и способности има възможност да се реализира навсякъде по света. Защо избрахте Факултета по журналистика и масова комуникация?

– Защото си обичам Факултета и си обичам работата – казва с увереност той, макар да смята отговора си за много безличен. – Това е причината – емоцията. Имал съм възможност да работя в чужбина – в Италия, в САЩ, да се развивам, но аз просто си обичам работата. Има един грузински философ, който казва: *Какъв е смисълът да пътуваш, ако няма къде да се върнеш?* Аз съм човек, на когото така му отреди съдбата, че съм пътувал много, но най-важното след всеки път е да имаш къде да се завърнеш. По същия начин, като се завърна във факултета имам чувството, че се прибирам вкъщи.

Думите му докоснаха сърцето ми, а искрената му обич изпълваше кабинета. Накараха ме да се съсредоточа повече върху специалността в следващите ми въпроси и преместих светлината на прожекторите от студентите към сградата, в която се намирахме.

– Някога мислили ли сте, че ще стигнете толкова далеч само за двадесет и пет години? – питам, спомняйки си, че специалността е създадена през 1997 г. **– Ако можехте да се върнете назад във времето, какво бихте променили?**

Той се засмива:

– Деси, всичко давам да се подмладя с двадесет и пет години. Честно да си кажа, не съм си мислел, че ще стигна до сегашното си положение. Не мога да си спомня какво ми е минавало през ума тогава, но със сигурност не и че ще празнуваме четвърт век. – Умълчава се за малко и виждам, че разсъждава по другия ми въпрос, а тонът му е категоричен, когато ми отговаря. – Нищо не бих променил. Щом е станало така, значи така е трябвало да стане.

Признавам му, че в моите очи преподавателите носят отговорността да развиват специалността повече, отколкото студентите, и имайки предвид дългогодишната му работа във Факултета, се предполага, че е имал допир с много преподаватели. Интересно ми беше да видя през неговите очи кои от тях са допринесли най-много за развитието ѝ:

– Много са. Доцент Таня Натан, нея винаги ще я споменавам, защото е моят доцент и моят титulary. Работната етика, любовта към професията, любовта към книгите, индивидуалното внимание, доколкото е възможно, към всеки студент. Всичко това съм научил от тях. Вече вие ще кажете дали добре съм го научил, но личният ми контакт с тях ми е дал много повече, отколкото книгите.

– Има ли нещо от начина на преподаване на колегите Ви, което вкарвате в своята практика?

– Разбира се. Пак казвам, от тях съм се учил. От индивидуалния подход, от принципността, от разговорите със студенти, от държанието им на изпит. Не искам да влизам в конкретика, защото ще забравя някого или ще ми се обиди, но много се уча от старите си колеги. Имах късмета да попадна на страшно добри профе-

сионалисти. Учил съм се също така и от по-младите преподаватели на този техен по-иновативен начин, по-близък. По време на COVID-19, когато обучението се провеждаше онлайн, направо си бях ученик. Не одобрявам обаче, когато има дистанция, не говоря за Факултета, а като цяло за преподавателите, когато той или тя се движи от мотива да покаже колко знае, а не това знание да го предаде на студентите. Това не одобрявам. Както казах преди време, суетността като грях е сред най-лошите.

Случвало се е по време на лекции при други преподаватели да се споменават имена, които са ни напълно непознати, но за които се говори с уважение, и професор Ефремов с радост сподели с кого би му се искало сегашните студенти да имат възможността да се познаят. Имената, които избреди, не са само на преподаватели от специалност „Книгоиздаване“:

– Ще започна пак с Таня Натан, Дафин Тодоров, Божан Тодоров, Тодор Петев, Веселин Димитров – бившият ни Декан. Той е невяротен преподавател, който имаше уменията, аз също се опитвам да го правя, сложни неща да преподава просто.

– Много от студентите, на които сте преподавали, казват, че сте един от любимите им професори, заради приятелското Ви отношение към тях. Защо избирате да скъсявате дистанцията студент – преподавател?

Усмихва се и казва, че просто си е такъв. Не го прави целенасочено. Така е, защото се държи като себе си, без да лъже студентите: *Да се правиш на много велик и да се взимаш на сериозно също е грешка. Ще направя връзка с по-предния въпрос – аз се уча от вас, студентите.*

Усетих, че се фокусирах толкова върху дисциплината „Теория и практика на редактирането“, че почти щях да забравя въпрос, който беше тема на разговор между мен и колегите от моя курс. Професор Ефремов преподава спортна журналистика и има добър поглед над студентите в двете специалности – „Журналистика“ и „Книгоиздаване“.

– Каква според Вас е разликата между нас? А приликата?

Сподели, че общата цел на студентите в тези специалности е стремежът ни да успеем. Според него няма голяма разлика, но

в спортната журналистика и в журналистиката като цяло успехът идва много бързо, рефлексивен е: *Правиш репортаж и утре си по телевизията, на следващия ден пак и тази мелница на всекидневието се върти. Докато при книгоиздаването се изисква друга нагласа и спокойствие. Повече от три или четири успешни книги не можеш да направиш годишно и ти трябва няколко години да кажеш, че си успял. Но независимо от всичко, изпитвам безкрайно уважение към двете специалности.*

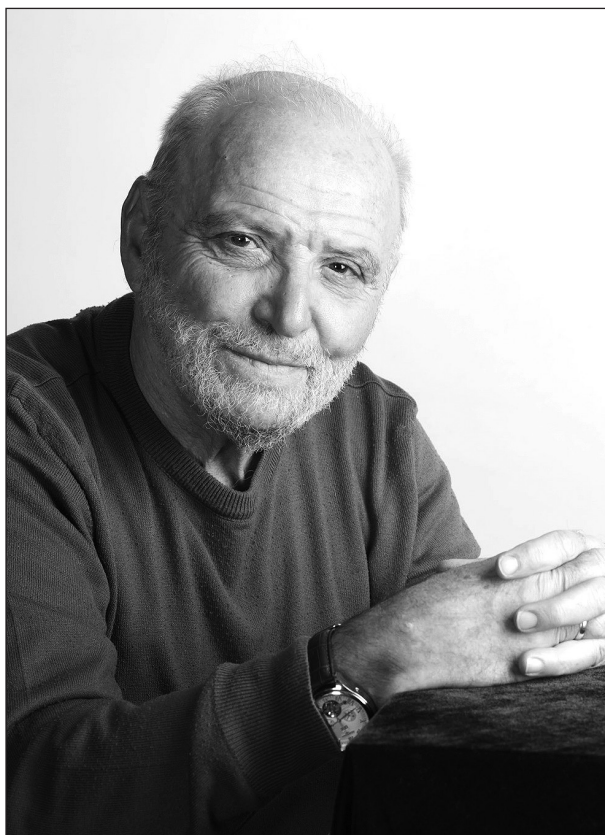
Най-накрая дойде време за последния ми въпрос, което ме изпълни със съжаление, че скоро срещата ни ще приключи.

– За финал – защо смятате, че специалността „Книгоиздаване“ трябва да продължи да се развива?

Той ме погледна сериозно и усетих, че приема този въпрос изключително лично:

– Това е същият начин, по който бих отговорил на въпроса защо трябва да дишам. Тази специалност е много важна за книгоиздаването. Без реални книги няма хуманизъм, няма хора. Знаете, хората стават хора благодарение на знанията, а тези знания са в книгите – казва той пламенно, а неговият огън изпълни и мен самата. – Аз, като човек от по-старото поколение, обичам физическите книги, миризмата на печата, да я прелистиш, да я помириш, да усетиш книгата като продукт. Задавам само един въпрос. Представете ли си някой президент на държава да се къдне с ръка върху Kindle, а не с ръка върху Библията? Аз поне не си го представям.

След няколко цигари и общи приказки за това как върви животът си тръгнах, изпълнена с любов към специалността си. Любов, която странични хора са разклащали неведнъж. Но да чуеш всичко това от човек, чието сърце бие за книгите, и да разбереш, че винаги ще има хора, които ще ги ценят и четат със същата тази страст, с която отговаряше на въпросите ми, беше изключително изживяване. С малко тъга трябва да приключа този разказ, но се надявам всеки да отвори сърцето си за книгите.

*Добър издател се става с
много работа.*

Проф. д-р Алберт Бенбасат

Книгозавър в модерно време

Беркан Нехатов

Професор доктор Алберт Бенбасат. Някои от сегашните студенти може и да не са чували името, което по-старите им колеги веднага свързват с прозвището „Изследователят на книгата“. Отдал по-голямата част от живота си да преподава, да изучава в каква посока се променя книгоиздаването, да пише и издава полезни книги, да бъде свидетел как книгата се развива през годините. Гледа от първия ред и участва в събитията след 1989 г., които оформят книжното съдържание и книжното тяло така, че те да отговарят на бурните социални промени. Неслучайно нарича себе си *стар книгозавър*.

– В увода на някои Ваши книги пишете, че книгата е осмо-то чудо на света. Бихте ли казали на днешните млади книгоиздатели с какъв занаят са се захванали?

– Това, което съм имал да кажа, съм го казвал неведнъж пред студентите, има го и в съчиненията ми. Щом искате, ще повтора някои неща:

Книгата представлява триединство: дух-тяло-стока, т.е. единство между съдържателна, телесна и стокова страна. Самият издателски бизнес е немислим без това триединство, което гарантира неговото оцеляване и развитие. Тъй като и аз се причислявам към бранша, смятам, че в работата си трябва да акцентираме и върху духовното, и върху телесното, и върху стоковото начало на това „осмо чудо на света“. Книгоправенето е една специфична култура, наричам я – културата на книжната направа. Няма нищо по-прекрасно от една професионално написана и професионално издадена книга.

– Имате заслуги за развитието на специалността „Книгоиздаване“. Какви бяха предпоставките и трудностите по създаването ѝ?

– Специалността е създадена по инициатива на Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ през 1997 г. Мотивите бяха, че в бързо разрастващия се частен книгоиздателски сектор се

чувства липса на подготвени специалисти. Тогавашият декан на Факултета по журналистика и масова комуникация проф. Веселин Димитров прегърна идеята и направи необходимото да я осъществи. Помогнаха също проф. Филип Панайотов и ректорът на Софийския университет проф. Иван Лалов, който – в качеството му на служебен министър на образованието – утвърди специалността. С други думи, създаването на специалността „Книгоиздаване“ представлява съчетание от необходимост и щастливо стечение на обстоятелствата.

Уважаем г-н министър,
Бихме искали да Ви обясним външната на мажоритарната в издателския сектор на академичността, да бъде включена специалност „Книгоиздаване“. Решението за създаването на тази специалност е взето от Академичния съвет на Софийския университет през 1995 г., през 1996 г. не новият закон за висшето образование. Предният закон е приеман от Академичния съвет през 1996 г.
Специалността е от висшето образование и е включена в програмата на факултета по журналистика и масова комуникация в Софийския университет през 1995 г. (в рамките на СССР – БНР). Необходимостта от тази специалност е изградена от професионалните работници на издателския сектор в България. В момента за необходимостта е изградена професионална подготовка на журналистите и масовите комуникационни работници, които са обучавани в специалности, които не предоставяме от специалността е способна да осъществяват както на обществено

по необходимостта на специалността.
Специалността „Книгоиздаване“ е включена в програмата на факултета по журналистика и масова комуникация в Софийския университет през 1995 г. (в рамките на СССР – БНР). Необходимостта от тази специалност е изградена от професионалните работници на издателския сектор в България. В момента за необходимостта е изградена професионална подготовка на журналистите и масовите комуникационни работници, които са обучавани в специалности, които не предоставяме от специалността е способна да осъществяват както на обществено

(Факсимиле:
Ректор: Ив. Лалов
Декан: В. Димитров

Това е научната, с която Ив. Лалов утвърди специалността „Книгоиздаване“ без да знае за броя на факултета, който е включен в програмата на факултета по журналистика и масова комуникация в Софийския университет през 1995 г. (в рамките на СССР – БНР). Необходимостта от тази специалност е изградена от професионалните работници на издателския сектор в България. В момента за необходимостта е изградена професионална подготовка на журналистите и масовите комуникационни работници, които са обучавани в специалности, които не предоставяме от специалността е способна да осъществяват както на обществено

Чернова на писмото до Министъра на образованието и науката, в което проф. Иван Лалов и проф. Веселин Димитров аргументират нуждата от специалност „Книгоиздаване“.¹

Аз станах преподавател по книгоиздаване през 1999 г. Все още нямаше достатъчно хабилитирани преподаватели по издателските дисциплини, затова поканихме хора от практиката, които значително допринесоха за стартирането на обучението. Моята роля се състоеше в това, че подпомогнах съставянето

¹ Документът е от личния архив на проф. Алберт Бенбасат.

на програмата, привлякох нови преподаватели и поех някои от основните дисциплини, свързани с издателските профили „Научно, университетско и енциклопедично книгоиздаване“ и „Литературно-художествено и масово книгоиздаване“. По-късно бях определен и дълго време изпълнявах функцията на ръководител на специалността „Книгоиздаване“. Доста са имената на преподавателите, допринесли за развитието на специалността, надявам се те да намерят място в настоящия сборник.

– Какво Ви накара да започнете да се занимавате с това?

– През целия си съзнателен живот съм се занимавал с литература и книги: от студентската скамейка до днес. С други думи, както сам се кръстих, аз съм един стар книгозавър. Професионалното ми занимание с книгоиздаване започна доста преди постъпването ми в Университетското издателство – като редактор на книги, като пишец по въпросите на книгата и книгоправенето. Постъпих в Университетското издателство през 1986 г., когато то току-що беше основано. Дълга благодарност за това на проф. Филип Панайотов.

– Били сте дълги години завеждащ редакция „Филологически науки“ в Университетското издателство от самото му основаване през 1986 г. Оттогава до днес какви промени настъпиха в университетските издания?

– Университетът поддържа издателска традиция, която датира от началото на ХХ век – с Годишника на Софийския университет и след това с поредицата „Университетска библиотека“ – те съществуват и понастоящем. Разгледал съм историята на университетското ни книгоиздаване в мои академични публикации, запознал съм и студентите от предишните випуски с тази история.

Когато издателството заработи активно и постепенно се оформи неговата структура – две направления (природо-математическо и хуманитарно), се развиха и отделните редакции. „Филологически науки“, която ръководех, бе една от най-големите – обслужваше всички сфери на литературата и лингвистиката, към тази редакция беше присъединена и журналистиката. Филологическата редакция се обгрижваше от четирима-петима редактори, наемахме и външни за определени ръкописи.

Годишно от редакция „Филологически науки“ излизаха стотици заглавия, между които монографии, сборници, учебници, помагала, годишници. Ако трябва да определя нивото на работата, ще кажа, че то бе изключително високо – и в рецензентско, и в редакторско, и в производствено-техническо отношение. Разбира се, тремавата бюрократична структура – включваща и излишни ръководни звена, и идеологически контрол, спъваше нормалния работен процес, но такава беше цялостната държавна политика в този сектор. Знае се обаче, че след демократичните промени в началото на деветдесетте години на миналия век с компетентната си оперативна работа и активността на редакторския състав издателството стана водещо по продукция в България (двеста и петдесет – триста, дори повече заглавия годишно), а нашите книги бяха измежду най-търсените – пред щанда ни на книжните панаири винаги имаше опашки от желаещи да си закупят качествени издания, третиращи и трайна, и актуална проблематика.

Що се отнася до настоящето – то не е особено розово. Университетските книги сега са „бутикови“, не са пазарно конкурентни. От една страна, такъв е по принцип моделът на специализираното книгоиздаване – то не може да бъде масово, комерсиално. Но нещата имат и друга страна – университетската, въобще специализираната книга днес е твърде затворена, изолирана е от обществото, издава се в нищожни тиражи, понякога само за да задоволи амбициите и кариерното развитие на академичния състав или да ознаменува нечий юбилей. Има редица заглавия, които изобщо не се появяват в книжарниците, има даже и такива, които изобщо нямат цена, т.е. не са предназначени за продажба. А ако една книга не достига до своите потребители, до хората, какъв е смисълът от нейното съществуване?

– Били сте издател и редактор на литературно списание „Критика“ и на Библиотека „Критика“. Днешната критика на какво ниво е?

– Трудно е днес да се говори за критика в собствения смисъл на думата. Тя, критиката, до голяма степен се е превърнала в реклама, самореклама и пиар. Литературните издания се фокусират върху определени автори, към които имат предпочитания,

на другите не обръщат внимание. Почти невъзможно е да прочетеш в сериозна медия рецензия, в която да се критикува даден автор или книга. В социалните медии са се формирали „фенски“ групи, които разхвалят своите любимци и не търпят какъвто и да било критичен прочит на техните произведения. Тези групи често враждуват помежду си, взаимно се ругаят. Знаем и автори, които сами се хвалят и превъзнасят под чужди имена, имат по няколко профила във фейсбук и от единия коментират в другия. Това е мултиплициране на собствената пошлост, която се афишира едва ли не като гениалност.

Критиката е призвана да подпомага читателя, да го ориентира в неговия избор, както и да бъде коректив в литературата. Да отдели, както се казва, зърното от плевата. Ако не го прави, нейната роля се обезсмисля.

– Какви книги се предлагаха веднага след 1989 г.? Това повлия ли на предлаганите съвременни книги и на продажбите им?

– Доста съм писал по този въпрос. За да се разберат процесите, станали след 1989 г., трябва да се започне по-отдалеч. По време на тоталитаризма книгоиздаването беше държавно, планово, контролирано, цензурирано. Трябваше да се издават „правилните“ книги, т.е. такива, които не противоречат на идеологическата догма, не критикуват директно системата, камо ли да ѝ се противопоставят. Това беше дирижирана несвобода и подчиненост, субсидирана щедро от държавата. Коеето не означава, че не се издаваха стойностни книги. Имаше немало такива, в противен случай книгоиздаването, образно казано, щеше да „изгърми“. Но беше наложен изкуствен дефицит на най-търсените заглавия, основно преводните от западни езици.

След 1989 г. забраните отпаднаха, новосъздадените частни издателства започнаха да бълват в огромни тиражи забранени през тоталитарния период книги, в началото предимно масова ретро литература на „възраст“ половин-един век, към която имаше носталгия и глад, както и розови четива – първо ретро, после и по-съвременни. Основно се издаваше преводна масова книжнина, лековата, сладникава, криминална, любовна, еротична. Българ-

ската литература изпадна в глуха линия – нито читателите, нито издателите я искаха.

Що се отнася до въпроса – дали това влияе върху съвременното предлагане, отговорът е по-скоро не, защото времето е друго, поколенията се сменят, читателят вече е по-взискателен към преводната литература. Но пак преобладава масовата, вече съвременна, във всичките и жанрови разновидности, като водещо място заема фентъзито и трилърът, в тийн литературата пък са модерни „сериалните книги“, често това са „романтични истории“ с герои млади хора. Тъй че българското книгоиздаване в общи линии следва световния мейнстрийм. Възроди се обаче българската литература, тя се издава много, дори прекомерно много, вече надвишава преводната. За съжаление обаче качеството на предлаганите книги от български автори не отговаря на количеството – малко са стойностните заглавия, все пак е добре, че ги има.

– Вие споделяте, че качеството на някои книги по време на Прехода е лошо. Ще цитирам една от публикациите Ви: *Техническото оформление сега е отчайващо – хаос във форматите, в употребата на заглавни и текстови шрифтове, липса за задължителна информация в издателско каре и други подобни, произтичащи от аматьорска работа на много съвременни издатели*. Колко време бе нужно и какво се промени, за да се издават качествено оформени книги?

– Въпросът е свързан с предходния. Лошото качество, за което става дума, се дължеше на липсата на издателски професионализъм, от една страна, от друга – на стремежа към бърза печалба с по-малко инвестиции, но и на отсъствието на взискателност от страна на читателя към външното оформление на книгата. Липсваха също качествени хартии, картони, модерна печатарска техника. Народът се задоволяваше с това, което му се предлага, поради глада към четене. Нарекох този първи период от Прехода „Пиянството на един четящ народ“.

– По времето на Прехода издаваните книги са били с ниски художествени качества, съмнителни преводи, еротика и мно-

²Бенбасат, Алберт. По въпроса за книгата. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2008, с. 276.

го други. Кой направи промяната, тя да бъде естетически стойностна и като съдържание. Издателят или читателят?

– Да, това е вярно за първите години на Прехода, за които вече стана дума. Но и тогава не липсваха представители на т. нар. висока литература, макар и немного, те също се предлагаха. Съществуваха издателства, които пускаха стойностна художествена и нехудожествена литература, като на всяка цена трябва да се посочат такива имена и произведения, като например „1984“ и „Животинската ферма“ на Оруел, като книги на Солженицин, Булгаков, Бродски, Замятин, Пастернак, Олдъс Хъксли и много още, които тоталитарният период беше забранил. Вече дадох пример с Университетското издателство, което успя да съчетае доброто качество и пазарността в специализираната литература. Заглавията са много, но е достатъчно да споменем само поредичата за философия и естетика „Класическо наследство“ под редакцията на проф. Исак Паси.

Промяната не дойде изведнъж, нито пък е тотална. Направи-ха я самите издателства, тези, които с времето се утвърдиха и се превърнаха във водещи в сектора. Може да се каже, че в началото на ХХI век книгоиздаването ни, вече преобладаващо частно, се издигна професионално и започна все повече да отчита нараснали-те естетически потребности на читателите, както и увеличаваща-та се конкуренция – все фактори, които са определящи в бизнеса с книги. По-добрият превод, редакторската работа (за съжаление, все още пренебрегвана), по-добрата предпечатна подготовка и оформление на книгата станаха мерило за всеки уважаващ себе си издател. Не бива да се пренебрегва и икономическата стабилизация на страната след претърпяната голяма политико-икономическа криза в средата на деветдесетте години, когато книгоиздаването се превърна в застрашен вид. Немалка роля изиграха и технологичните нововъведения. Те, от една страна, засегнаха самото книгоправене, то се рационализира, процесите по създаването на книжния продукт се ускориха, някои от предишните отпадаха, нарасна конкуренцията с електронните медии, особено с интернет, където лавинообразно започна да се публикува доволно пошла продукция на звани и незвани „автори“. Конкуренцията между печатния текст и образа, пренаситил виртуалното пространство, повиши изискванията на читателя към текста, тъй

като печатната култура се превърна в алтернатива на властващата лесносмилаема „култура на образа“. Открои се обаче и още една тенденция – част от книгите за тийнейджъри (и не само), които подражават на визуализацията във виртуалното пространство, са препълнени с картинки, наподобяват комикси, картинни романи, наричат ги още „графични романи“, те са лесносмилаеми, не изискват интелектуални усилия.

– Работили сте в Националния литературен музей, имате заслуга за преоткриването на Стилиян Чилингиоров и превръщането на кабинета му в мемориал, съхраняващ над двадесет хиляди книги. Културното наследство представлява безспорна ценност, но издадените днес книги на български автори, ако бъдат открити след примерно сто години, ще носят ли същата стойност? И ще има ли кой да ги опази някъде като ценност?

– Библиотеките и музеите са институции на паметта – тяхната мисия е да опазват културното наследство, част от което е и книжовното. Издателите също са своего рода съхранители – когато възкресяват някой заслужил забравен автор, преиздавайки творбите му, те възраждат паметта. Има все още редица писатели от миналото, заслужаващи преоткриване.

Не мога да знам как биха гледали утрешните поколения на днешните книги от български автори, дали ще ги ценят, дали ще ги четат. Със сигурност редица от тях ще останат, ще бъдат преиздавани и търсени. Но ако говорим за съхраняването на паметта, то това, повтарям, е първостепенна задача на библиотеките и музеите. Те трябва да опазват издаденото от предходниците, надявам се така да бъде и след сто години.

– Забелязах, докато четях ваши книги, че отделяте внимание на еротичната книжнина. Тя каква роля играе в издателския бизнес? Съществува ли и в днешно време тенденция да се пише и издава такъв вид литература?

– Трябва веднага да подчертая, че за мен литературната еротика представлява изследователски интерес. Писал съм доста за нея, включително и в издателски аспект – като част от масовото книгоиздаване. Еротиката продава – и в минало, и в сегашно време. Но

има еротика и еротика. Тоест пошла и високохудожествена литература, в която се интерпретират въпросите на сексулните отношения. Всъщност еротиката е предмет на изобразяване, откакто у homo sapiens се е породил съзнателен творчески акт.

– Кои са имената, допринесли за българското книгоиздаване? Имате ли възможността да работите с някои от тях?

– В миналото, още от Възраждането, издатели като Христо Г. Данов и Драган Манчов поставят основите на професионалното (подчертавам!) българско книгоиздаване. През следосвобожденската епоха постепенно се налага европеизацията на родното книгоиздаване, то започва да се съизмерва и да се стреми да догони стандартите на развитите чужди издателства. Тук значимите имена са толкова много, че няма да ни стигне мястото да ги изредим. Трябва обаче на всяка цена да се изтъкнат Иван Г. Игнатов, Тодор Ф. Чипев, Александър Паскалев, по-късно Христо Хаджиев (издателство „Хемус“), Славчо Атанасов (Библиотека „Златни зърна“). Тези издателства, а и ред други, са се отличаваели с високия си професионализъм при подбора и представянето на авторите и произведенията – български и преводни, развивали са културата на книжната направа. През тоталитарния период най-открояващите се държавни издателства бяха „Народна култура“, „Български писател“, „Наука и изкуство“, пловдивското „Христо Г. Данов“. Що се отнася до днешния ден – работил съм и с Университетското издателство, и със „Сиела“, и с „Колибри“, и с „Кралица Маб“, и с „Книгомания“, и с великотърновското „Слово“, все издателства с голям принос както към специализираната, така и към художествената литература – родна и преводна. Разбира се, трябва да бъдат изтъкнати и издателства като „Хермес“, „Жанет 45“, „Просвета“, „Бард“, детското ПАН, по-новите „Точица“ и Издателство за поезия ДА, които имат вече значителни количествени и качествени натрупвания, допринесли са немалко за просперитета и на бизнеса, и на хубавата българска и преводна книга.

– Съставител сте на „Бизнес среда на книгата“ – сборник с доклади от семинара във Факултета по журналистика и

масова комуникация през 2004 г. Оттогава до днес какво се подобри в издателския бизнес?

– Съставител съм на всички сборници от нашите семинари по книгоиздаване във ФЖМК, в които участваха изтъкнати и по-млади учени и практики в полето на книжовността, също докторанти, дори и студенти. Съществува значителна разлика между тогавашната бизнес среда на книгата и днешната. Подобри се като цяло базата на книгоиздателския бизнес – рационализираха се процесите по производството на книжния продукт, навлезе електронната книга, макар че у нас тя не се котира особено, а в световен план престижът ѝ се свива. Статистиката показва, че в сравнение с началото на XXI век издателската продукция е нараснала поне с една трета, което говори за подобряване на бизнес средата. Помощта на държавата в тази сфера обаче е недостатъчна, процедурата за отпускането на субсидии е тровава, критериите не са прозрачни. Създадена бе една програма за финансиране на библиотеките, по която с конкурс се отпускаха средства за закупуване на книги от българските издателства. Нещо позагълхна тази иначе добра инициатива, редно е да се продължи, но при по-ясни критерии. Всички тези проблеми са въпрос на сериозно обсъждане с участието на компетентни лица, организации и утвърдени учени.

През 2020 г. поради ковид кризата беше намалена временно ставката по ДДС върху книгите – от 20% стана 9%, а от декември 2022 г. тази ставка вече е постоянна. Това е хубаво – дава глътка въздух на издателите при тези високи цени както на материалите, хартията и печата, така и на самия краен продукт. Разрасна се книжната търговия – както във „физически“ план (нови книжарници, книжарски вериги, кафе-книжарници, клубове), така и чрез интернет. Последното дава възможност за по-гъвкава стратегия по отношение на реализацията на книжния продукт и привличането на още потребители. Макар и плахо, започна да се развива и дигиталният маркетинг, тук обаче са необходими повече усилия и инвестиции за обучение на специалисти, тъй като сме доста изостанали в тази област, в т.ч. и големи, водещи издателства изостават.

– Вие сте преподавател, критик, издател, литературовед, имате и други въплъщения. Кога най-силно изпъкват тези образи? И понякога има ли вътрешна вражда между ролите?

– Преподавал съм литература и книгоиздаване, също и журналистически дисциплини – във Великотърновския и Шуменския университет. Изкушен съм от музеологията и архивистиката – все пак в биографията ми те заемат свое място. Критиката не съм изоставил, въпреки че не я практикувам активно, повече съм пристрастен към литературната история. Според нагласата и времето, с което разполагам, се посвещавам ту на едно, ту на друго. Но никога тези „образи“ в мен не са враждували, напротив, в мирно съжителство и съчетание са помежду си.

– Всеизвестни са споровете между издатели и търговци. Защо се стига до спор от двете страни и какво може да се направи, за да не враждуват?

– Споровете са основно върху размера на търговската отстъпка при търговците, както и върху отчитането на продажбите от тяхна страна. Големите фирми – предимно книжарските вериги, се опитват да налагат монопол, като определят висока ставка на отстъпките, тя вече наближава 50% от коричната цена. Като своеобразен отговор някои големи издателства – например „Сиела“ и „Хермес“, създадоха свои търговски вериги, свои книжарници имат и други издателства, например „Колибри“, „Книгомания“. Някои търговци, например „Хеликон“, станаха пък издатели.

Веригите зареждат значителни количества, като се фокусират върху най-комерсиалните заглавия на високопродуктивните издателства, позволяват си да правят промоции и да продават по-евтино дори и от коричната цена, като печелят от оборота. Това, от една страна, убива бизнеса на по-малките издателства, чиято продукция е нежелана от книжарските вериги, тъй като е количествено пренебрежима и не се търси масово. Веригите дори не отчитат консигнационните продажби на такива „малки“ издатели, или неправомерно бавят отчетите. От друга страна, книжарските вериги убиват бизнеса и на по-малките книжарници, които не могат да зареждат значителни количества, не могат да си позволят промоции, разчитат единствено на търговската отстъпка при малък оборот, колкото да си покриват разходите и да се издържат.

Според мен единственият начин за решаване на проблема е да се създаде специален закон за книжната търговия, който да защитава по-малките фирми – издателски и търговски, да осигури условия за лоялна конкуренция, като не позволява монополизъм от страна на големите издатели и книжарските вериги. В редица развити страни такъв закон съществува.

– Стойността на книгата от коя нейна част се определя най-много – автор, текст или външен вид? Кои нейни качества се ценят от читателя в днешно време?

– Ако говорим за избор при купуване на книги, името на автора продава най-много. Но също така от голямо значение е т.нар. вирусен маркетинг, т.е. предаването „от уста на уста“ на читателското възхищение относно качествата на една или друга книга. Напоследък социалните мрежи играят ролята и на вирусен маркетинг. Много важен е и т. нар. тренд – което е другото име на модата, наложена в публичното пространство. Модерни бяха доскоро „вампирските“ четива, моден беше „чиклитът“, от доста време са модерни „сериалните книги“ с привкус на романтична драма, но примесени с трилър и фентъзи едновременно. Дигиталните технологии и аудиовизията са първи партньори в определянето на книжния тренд. Само един пример – сериалният фентъзи проект „Игра на тронове“. Както се изразява една телевизионна наблюдателка: *Книгоиздателите се надяват да конвертират преялите телевизионни зрители в преяждащи читатели. Днес фентъзито продължава да се държи стабилно като тренд, трилърът също. Но модата се мени, утре в съдържателен план може да станат предпочитани други жарново-сюжетни форми, или да се завърнат предишни, които са били модерни примерно преди десет или повече години. Вече сме го виждали да се случва.*

Външният вид, т.е. коричният дизайн, представлява и самореклама на книгата – която е от изключително значение. Читателят (купувачът) се влияе от изгледа на корицата, от анотацията, от блърба, тъй че задължение на издателя е да ги направи атрактивни, разбира се, при поддържането на добра естетика и вярност към съдържанието на книгата.

– Можем ли да кажем, че електронното четене отмени книгата и има ли загуба на стойност, когато е е-книга? Да, купува се и се предпочита книжното тяло. Колкото и да не ни се иска обаче, четците осигуряват удобството да не пренасяме десетки книги, а и купуването на е-книгите става от всяка точка на света.

– Трудно е да се отговори кратко. Още преди десетина години съм разгледал тия въпроси в книгата ми „Алиса в дигиталния свят“, мисля, че тя и в момента е актуална. Изследванията сочат, че е-четенето „отмества“ в някаква степен четенето на хартия, но то не е продуктивно при възприемането на текста, особено ако е по-дълъг и по-сложен. Почти същото се отнася и до аудиокнигите – твърде разпространени вече – тъй като четенето и слушането са различни мозъчни дейности, с уши не може да се чете.

Доволен съм, че предсказанията за смъртта на хартиената книга не се сбъднаха – казах още тогава, че това е утопия. Дали да четеш от е-устройство или от хартиен носител е въпрос на избор, колкото по-голям избор има читателят, толкова по-добре. Не бих съветвал научен текст да се чете от електронен носител, както и дълбок психологически роман. Лично аз в такива случаи предпочитам хартията. Тъй че удобството е важно, но още по-важно е да се чете с разбиране.

– По-големите издателства принуждават ли по някакъв начин по-малките издателства да изчезват?

– Макар нашият пазар да е сравнително стеснен, издателският ни спектър е доста „шарен“. Съществуват малки издателства от „независим тип“, които са намерили своята пазарна ниша и добре се позиционират в нея. Още повече че иначе развити издателства отказват да се занимават с определен вид литература – специализирана например, или поезия. Според мен натискът на големите издателства върху по-малките има и своите добри страни – стимулира конкуренцията, стига тя да е лоялна. В кризисни периоди се случва големите да „поглъщат“ малките, защото финансовите им възможности са далеч повече. У нас има подобни случаи, но те не са честа практика. При една по-добра регулация на търговията, по-малките издателства ще оцеляват по-успешно, стига да са добри професионалисти.

– Какво поражда разминаването между художествената стойност на книга и бестселър при българските автори?

– Подобно разминаване съществува не само у нас, то е световно явление. Нашенският „принос“ в тази област е, че при този „бум“ в издаването на съвременни български автори и при отсъствието на критически интерпретации хората се объркват. Но далеч не е само това. Повечето от родните бестселъри са плод на един фалшив тренд, който експлоатира наивността (меко казано!) на онази част от населението, която няма трайни читателски нагласи и съответния интелектуален капацитет. Сред тези божем бестселъри има лъжепатриотични, лъжеисторически, които величаят примерно героиката на далечното минало, средновековни царе, хайдути и пр., но в съчинен, фантастичен, изкривен образ. Някои от тях разгадават „тайни“, свързани с произхода на българите и тяхната роля в световната история, търсят съкровища, които „доказват“ тази скрита от погледа ни уникалност. Или се опират на „традицията“, на народния гений – фолклор, обичаи, празници, лечителство, гадателство, магьосничество, също профанизирани до карикатурност и грубо противопоставени на модерността. Между тези два тренда има и смесване, което е върхът на айсберга – те градят утопичния модел на идеалния свят от миналото, към който трябва да се стреми човекът, отричайки съвременната цивилизация. Налице е също една псевдофилософска струна, която поучава, проповядва, морализаторства, основно за ценности от нравствен порядък, но го прави толкова плоско, че всеки що-годе културен човек би разпознал този ерзац. Естествено, всичко това е гарнирано с любовни драми и перипетии, повечето с щастлив край – както за участниците в тях, така и по отношение на народната съдба като цяло, с която авторите имат навика да жонглират и да се разпореждат, сякаш са нейни демиурзи. Съществуват и нехудожествени бестселъри – теории на световната конспирация, „тайни/забранени истории“ на човечеството, „научни“ хипотези относно свръхсили, които ни командват, манипулират и управляват съдбата ни. Много се

харчат и лъжеисторически и лъжеезиковедски съчинителства, според които нашата държава е най-старата, нашата писменост е първата и т.н. Разборът ми не е пълен, но пък очертава някои от основните мотиви, заложи в родния бестселър. За щастие, съществуват и български художествени творби, които пародират този тренд, съществуват и образци на високохудожествената литература, които също се продават във високи тиражи и измиват срама на споменатите.

– Преподавате от 1989 г. до днес. Бихте ли споделили опита си от книгоиздателския бранш с новите поколения?

– Не съм от хората, които обичат да дават съвети, но щом питате, ето: Книгоиздаването, за разлика от писането, което се извършва в самота, е колективна, екипна дейност. Но двете (писане и издаване на книги) са взаимно свързани, ако не можеш да се изразяваш добре писмено, не ставаш за издател, да не говорим за редактор. На трето място, което може да бъде и първо, и второ, идва четенето, здравето четене. Също практиката – труд, труд и пак труд. Добър издател се става с много работа.

Бих казал на студентите (и съм го казвал) да четат сериозни книги – научни и художествени. Да не чакат всичко да им се поднесе наготово и да го повтарят папагалски. Да не вярват сляпо на онова, което им се налива в главите като истина от последна инстанция, то може да се окаже глупост или небивалица. С други думи – нека проверяват, да подлагат на съмнение, да мислят с главите си, да се стремят към собствена интерпретация на чутото и прочетеното.

За финал мога да ви предложа кратка история. Слизам си аз по стълбите на книжарница „Хеликон“, запътвам се към изхода и за мое щастие пред мен стои професор Бенбасат. Каква хубава случайна среща! Но у мен възниква въпросът как да го заговоря, хората са го наобиколили. Спотайвам се пред секциите с книги, лявото око чете анотации, а другото следи за удобен

момент. Заобикалям огромна етажерка, поглеждам зад ъгъла. Него го няма. Влизам във вестибюла – намирам го. Е, разбира се, от първия път не сполучих. Втори опит и вече си говорим. Чудите се може би какъв разговор завързахме. Ако ме намерите, ще ви разкажа.

*Студентите ми предават своята
енергия, любопитство,
жажда за знание.*

Гриша Атанасов

Седемдесет и четвърта аудитория

Ина Георгиева

Първи курс в специалност „Книгоиздаване“. Прекрачваш прага на Факултета, обстановката ти се струва внушителна, пълно е с хора, които бързат нанякъде, а ти така и не можеш да намериш седемдесет и четвърта аудитория, която уютно се е скрила на последния етаж и наблюдава несвързаните ти движения. Влизаш вътре и виждаш преподавателя по „Увод в книгоиздаването“ Гриша Атанасов. Тогава още не знаеш, че това ще бъде човекът, към когото ще се обръщаш за помощ най-често в следващите четири години. Който ще ти помогне със съвети, телефонни обаждания и винаги ще те мотивира да търсиш, да прочетеш и да разбереш повече.

Професионалната биография на Гриша Атанасов е изпълнена с множество дейности, свързани с литературния и академичния свят, но най-важният му принос е, че е пример за човек, който осмисля думата „преподавател“.

— Какво Ви подбуди да обвържете живота си с академична дейност и да се върнете във Факултета по журналистика и масова комуникация?

— Всъщност никога не съм напуснал Факултета. Скоро след като завърших, спечелих конкурс за хоноруван асистент (тогава имаше такива) и започнах да преподавам учебна практика на специалност „Журналистика“, профил „Печат“. По-късно станах вероятно първият преподавател по книгоиздаване в българското висше образование. През 1993 г. предложих един спецкурс отново за студентите по журналистика, профил „Печат и агенционна журналистика“, който беше одобрен. После съвсем естествено ми беше възложено да подготвя първия вариант на учебен план за „Книгоиздаване“ като отделна специалност, която се роди през 1996 г. Оттогава преподавам „Увод в книгоиздаването“ и „Учебно издателство“. С книгите и книгоиздаването съдбата ми се свърза още като студент, когато в трети курс проф. Филип Панайотов

ме покани във вестник АБВ — едно уникално за времето си издание за книги и книгоиздаване. По-късно ми отпрати покана да взема участие и в Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ още от основаването му – като заместник-главен, а по-късно и главен редактор. Продължих като отговорен редактор на новия научен сайт Newmedia21.eu, а след това на сайта и на изданията на ФЖМК. Продължавам да редактирам и превеждам книги за други издателства. Някои от тях са с фундаментално значение за хуманитаристиката. С голямо удоволствие водя от двадесет и пет години и авторското си предаване „Книги завинаги“ по радио „Алма Матер“. То ми помага да поддържам контакти с българските издатели, автори, редактори и т.н.

— Каква бе главната цел при създаването на специалността и смятате ли, че тя е постигната и е оправдала първоначалните очаквания към нея?

— В началото на 90-те години залязваше старото социалистическо книгоиздаване и се раждаше новото частно, а сред все още рехавия му пейзаж се извисяваше странното дърво на Университетското издателство, където работех. Нови издателства никнеха като гъби, устремени да отговорят на дълго потисканата необходимост от книги от различни жанрове на българската аудитория, а и да спечелят лесни пари. Освен старите издатели с практически опит в областта, с книгоиздаване се захващаха всякакви хора, често без никаква подготовка. Това се отразяваше и на качеството на изданията на новото частно книгоиздаване. Парадоксално, но в България, за разлика от други европейски страни, не съществуваха нито висше образование по книгоиздаване, нито системни научни изследвания на тази медийна област. Тази празнина не можеше да остане незапълнена и аз се радвам, че идеята за това се роди именно в Университетското издателство, където обсъждахме инициативата с тогавашния директор Димитър Томов, и във Факултета по журналистика и масова комуникация, където тя беше прегърната от тогавашния декан професор Веселин Димитров, от членовете на Катедра „Печат“, особено онези с книгоиздателски опит като доцент Таня Натан, доцент Владимир Симеонов, младите тогава главни асистенти професор доктор

Веселина Вълканова, професор доктор Ефрем Ефремов и други. За щастие приеха да се присъединят професионалисти като доцент Вера Ганчева, литературната агентка Анна Друмева, по-късно и професор доктор Алберт Бенбасат. Така че целите, които си постави Факултетът със създаването на тази специалност, бяха не само да започне подготовка на толкова необходимите професионални кадри в тази област, но да се постави началото на системни академични изследвания на книгоиздаването като част от медийната сфера и на книгата като медия.

Трябва да се каже, че в началните години на специалността не всички я приемаха радушно. Беше разпространено мнението, че не е необходимо висше образование по книгоиздаване, че редактори и преводачи могат да бъдат само завършили филология, че за работа в книгоиздаването е достатъчно то да се изучава в някакви курсове след друго висше образование. Затова беше важно новата специалност да постигне успехи и да си извоюва авторитет както чрез кадрите, които подготвя, така и чрез научната продукция на своите преподаватели. Мисля, че това се случи през следващите години, въпреки всички трудности и препятствия.

Оказа се, че специалността „Книгоиздаване“ (а също и другите във Факултета) има предимството пред други хуманитарни специалности в Университета да дава конкретна професия, да формира по-ясни нагласи за работа, реализация и развитие в определена област — ако не в книгоиздаването, то в областта на медиите като цяло. Учебният план на специалността беше съставен с намерението да съчетае широка хуманитарна подготовка, придобиване на теоретични познания в областта на книгоиздаването и медиите, както и конкретни практически познания и умения в най-важните дейности в книгоиздаването. Такива качества притежават и повечето от преподавателите в нея.

На българските книгоиздатели им беше необходимо известно време, за да осъзнаят и приемат съществуването на подобна специалност. Повечето от тях са се учили сами в практиката с цената на много грешки и загуби. Но благодарение и на активната политика на Факултета за връзки с бизнеса, вече положението е различно. Може би тези отношения трябва да се вкарат в по-ясни институционални рамки.

— **Как се е променила специалността през годините?**

— Специалността се променя благодарение на целенасочените усилия на Катедра „Печат и книгоиздаване“ да я поддържа в крак с времето, с промените, технологични и други, със световните медии и книгоиздаване. Освен бакалавърска, вече има и магистърски и докторски програми, свързани с проблематиката на книгоиздаването, и млади преподаватели, завършили специалността, формирани във Факултета.

— **Какво са Ви дали студентите през всички тези години на работа с тях?**

— Студентите, най-добрите от тях, ми предават през всичките тези години своята енергия, любопитство, жажда за знания. Това ме принуждава да се стремя да бъда винаги една крачка напред, винаги запознат с най-новото, за да мога да ги водя към книгоиздаването и медиите на утрешния ден. Дано да успявам.

— **Преподава ли се любовта към книгите?**

— Любовта към книгите се възпитава — в семейството, в училището, от медиите, от издателите и техните организации. Онези, които стават студенти по книгоиздаване, вече я носят, иначе не биха избрали тази специалност. Нашата задача е да ги научим да я предават по-ефективно чрез бъдещата им работа в медиите и книгоиздаването.

— **Приносът на вестник АБВ все още е осезаем в литературното общество. Каква беше мотивацията Ви да се посветите на създаването му и, погледнато от днешна гледна точка, как виждате тази своя дейност?**

— Имах щастието да започна работа във вестник АБВ още като студент, което ми даде безценен опит и ме въведе в света на книгоиздаването. Много от днешните форми за представяне на книгата имаха своя първообраз в новаторския за времето си вестник. Идеята, че е необходима журналистика за книгата и книгоиздаването усвоих там и се стремя да я прилагам в предаването си за книги, при поддържането с помощта на студентите на сайта 4Publishing, във всички случаи, когато представям книги в други медии.

— **Какво представлява работата в университетско издателство и подценява ли масовата публика ролята на академичната литература?**

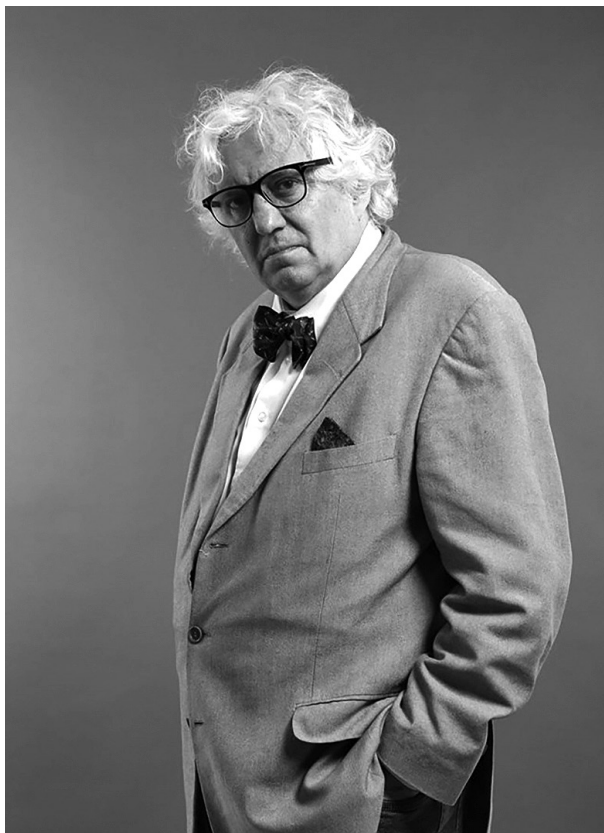
— През петнадесетте години, в които работих като заместник главен редактор и главен редактор за хуманитарни науки на Университетското издателство „Св. Климент Охридски“, то имаше идея, която ни обединяваше — идеята на Университета, чувството за принадлежност към университетската общност и оттам към гражданското общество. Веднага след 10 ноември 1989 г. успяхме да се освободим от бюрократичните пречки, получихме пълната подкрепа — и морална, и финансова, на новите университетски ръководства, за да реализираме натрупания потенциал и да дооформим профила си на истинско университетско издателство. А това според мен означава издателство, обърнато към всички мислещи хора в тази страна.

— **Сега се намираме в ситуация на нарастваща инфлация и засилваща се икономическа криза. Как според Вас тези фактори ще рефлектират върху българското книгоиздаване?**

— За съжаление, през последните десетилетия продължава да липсва системна държавна политика за подкрепа на книгоиздаването, книгата и четенето. Не се изпълнява приетият трудно Закон за библиотечните фондове. Трябваше да дойде пандемията, за да бъде прието с големи мъки намаляването на ДДС за книгите. Крайно време е да бъдат приложени добрите практики на другите европейски страни, защото от бъдещето на книгите зависи бъдещето на обществото. Но и самите издатели трябва да бъдат по-единни и настойчиви в исканията си.

Втори курс в специалност „Книгоиздаване“. Влизаш във Факултета с уверена крачка, обстановката се е превърнала в естествено продължение на твоето ежедневие. Запътваш се към седемдесет и четвърта аудитория в западното крило и изкачваш стълбите до нея без колебание. Отваряш вратата и поздравяваш Гриша Атанасов. Идваш да обсъдите възможност за летен стаж, която той ти е споделил.

Да се ориентираш сред бързопроменящия се книгоиздателски бизнес е трудно, понякога почти невъзможно. Но студентите по книгоиздаване знаем, че за нас винаги има една врата, на която можем да почукаме.

Гледайте на всичко ново с очакване!

Доц. д-р Георги Лозанов

Няма загинали медии

Симона Топалова

Книгата е преминала през сложно развитие, за да бъде пред нас такава, каквата я виждаме днес. За това заслуга имат хиляди хора още от времената, в които българското книгоиздаване е „прохождало“. Да надзърнем в техния професионален живот и да се докоснем до даровете на словото, които могат да ни предоставят. Да видим през техните очи и да се опитаме да възприемем тяхната гледна точка. Както ми каза доцент Георги Лозанов: *Да се обогатим духовно!*

Роден в семейството на архитектите Лозан и Олга Лозанови, противно на очакванията, Георги Лозанов завършва философия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1981 г. Въпреки желанието на родителите си да продължи пътя и делото им, той признава, че среща разбиране от тяхна страна. Доцентът не е първият философ в семейството си. Наследник на дядо си Георги Лозанов, Лозанов-младши взема от него не само името, но и любовта към папионките, признава той, както и желанието да изучава философия.

Своето детство Георги прекарва обгрижван от гувернантки, които му четели денем и нощем. Фактът, че е дислексик от малък, е причината, поради която е невъзможно да чете и пише до дванадесетгодишна възраст. За него това не е пречка, а напротив – подтиква го да се впусне в необятния свят на знанието с пълни сили. Когато година по-късно се научава да пише и чете, той решава, че най-правилното решение, което би му помогнало да навакса изпуснатите години и да достигне, и дори – надмине нивото на връстниците си, е четенето на философия. Именно така се заражда и страстта му към науката. *Струваше ми се, че чрез четенето на философия ще мога най-бързо да навляза в света на словото*, спомня си Георги Лозанов.

На по-късен етап стига до заключението, че философията по онова време всъщност е силно идеологизирана. Съществуват очертани граници, които за него представляват пречка. В стреме-

жа си да избяга отвъд тези граници на философията, открива свободата на мисленето във фотографията и по-конкретно не самата фотография, като практикуване (той самият признава, че до ден днешен не умее да снима), а като изучаване на спецификата и начина, по който тя работи – нейната теория и критика. За него съществува силна връзка между двете учения, но във фотографията той намира онази безграничност, която търси при философията, но поради обстоятелствата в онова време не успява да открие. До падането на комунизма, както споделя, той остава *емигрант във фотографията*.

През 1984 г. Георги Лозанов постъпва във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет, където заема мястото на близкия си приятел доц. Божан Тодоров като преподавател по фотография и няколко други дисциплини, фокусирани върху културата. Паралелно с това, започвайки работа за вестник „Култура“, Лозанов получава огромната привилегия да гради контакти с големи имена в културния живот на страната. През 1995 г. е поканен за ръководител на Катедрата „Печат и книгоиздаване“. *Беше Катедра с много ведър дух*, спомня си той. С времето обаче бюрократизирането се оказва пречка, заради която се отказва да я ръководи, въпреки че е избран отново. Цялата рутина по описване на дейностите, изискващо се от поста „ръководител“, се оказва по-трудоемко дори от самото преподаване. Липсата на желание да поеме ръководството на Катедрата не го отказва от това да помага на хората, когато може. Културологът нескрито обобщава, че донякъде се чувства благословен, задето не е във някаква административна роля. Тесните кутийки на административното мислене са поредната пречка в разширяването на кръгозора от знания – основен принцип, към който Лозанов до ден днешен се стреми. Важна черта от личността му е да прескача границите на общоприетото знание, докосвайки се до живота, който може да му предложи още и още. Неслучайно той самият се определя като теренен играч както в сферата на медиите, така и в областта на културата и философията. Една колоритна личност, която не търпи ограничения.

Паралелно с преподаването и ръководенето на Катедрата Георги Лозанов създава приятелства сред колеги си. Приятел-

ството му с тогавашния декан проф. д-р Веселин Димитров преграства в една малка коалиция от преподаватели, които желаят да преобразят ФЖМК. Годишите на Прехода имат драстичен ефект и върху българското книгоиздаване. Книжният пазар е зает от некачествени издания. Появяват се „книгоиздатели“, които нямат бегла представа от това, с което са се захванали. От липсата на редакция, неуместни корици и съмнителни преводи до улични сергии с купища заглавия, който са демоде за европееца. За немалка част от издателите книги били по-скоро вещь с еротично съдържание, която ще донесе бърза печалба, отколкото стойностна литература, както би следвало да бъде. Липсата на каквато и да била компетентност в сферата на книгоиздаването било огромен проблем за българския читател.

За тогавашния хаотичен книжен пазар Лозанов казва лаконично: *Всичко беше сбъркано*. С проф. Димитров заедно стигат до заключението, че България има нужда от академична специалност, която да осигури подготовката на бъдещите книгоиздатели и превръщането им в компетентни и легитимни професионалисти. *Трудно се създава специалност*. И въпреки това с общи усилия двамата написват обосновка, с която да докажат пред Министерството на образованието и науката, че в държавен университет като Софийския има нужда от такава специалност, която да изгради компетентността на бъдещите кадри в книгоиздаването. На въпроса защо Журналистическият факултетът би имал нужда от такава специалност доц. Лозанов отговаря кратко и естествено:

– Ами, книгата е първата масмедия.

Това съвсем логично затвърждава, че специалността има място в академичното образование, тъй като филологичните и библиотечните направления не са достатъчно специализирани в света на книгата като медия и процесите на нейното изготвяне и разпространение.

„Книгата като медия“ е една от лекциите, които преди е преподавал доцентът, с която той е имал за цел да докаже на студентите, макар че в журналистиката да липсва основата на книгата, тя изпълнява двете основни за медията специфики. Редакционната отговорност, която носи, и съдържанието, което достига до пазара. Когато попитах доц. Лозанов, каква е била навремето неговата

лична представа за развитието на нашата специалност, той отговори с леко предубеждение:

– Аз исках да видя развитието на специалността в шатрите на панаирите и в книжарниците, и смело мога да твърдя, че вече не ти е неудобно, когато влезеш в книжарница, да разгледаш и българските заглавия.

Рецептата за успех във всяка сфера се състои от две неща – пари и знание. Парите за онова време не са били проблем. Ето защо за Лозанов е било ключово да подпомогне изготвянето програма, която да е в помощ на студентите да намерят разковничето и да бъдат достатъчно компетентни не само по едно направление в сферата си, а като цяло да бъдат способни да канализират това знание в най-различни поприща. *Неслучайно знанията се наричат дисциплини, трябва да умееш да дисциплинираш знанието.* И макар оттогава до днес дисциплините в специалността да са се изменили, основата, която са изградили с колегите му, се е запазила.

Георги Лозанов има принос за спазването на законността и етичните норми в българските медии. Работата му в Националния съвет за радио и телевизия, а по-късно и в Съвета за електронни медии му помага да постигне това. Този негов опит подпомага и преподавателската му работа във ФЖМК. Като медиен експерт той идеологизира своето прозвище, представяйки се като учен, способен да прилага знанието за постигане на практически цели. Попитах го какво му е донесло това да бъде част от ФЖМК, как му се е отразило като личност през годините.

– Общуването с бъдещите поколения пречи да се превърнеш в автоматично клише. Научаваш страшно много работи, защото всяко поколение има различен път към знанието, което когато го видиш, развива малко или много и твоя начин на мислене.

Божан Тодоров, Весела Табакова и Веселин Димитров не са само имена от елита на Журналистическия факултет, но и близки приятели на доц. Лозанов, благодарение на които той днес се чувства интелектуално обогатен. Хора, помогнали му да изгради своите представи за света. Бохеми по душа, Лозанов намира в тяхната компания вътрешна свобода, ценност, която за него е жизненоважна.

– Не се фанатизирайте! Нищо не е особено важно... Всяко нещо е важно, но недостатъчно, за да те превземе изцяло. Ако има по-страшно нещо от човек, който не е чел нито една книга, това е човек, който е чел само една книга. Много е важно да може да се гледа широко на света и да може да се правят много и различни неща, ако се правят с любов, разбира се ... И затова интересувайте се от многото сфери в живота, гледайте на всичко ново с очакване. Няма страшно, книгата никога няма да изчезне, но това съвсем не значи, че тя трябва да се превърне в препятствие пред появата на нови форми на четене... Хартиевата книга има една огромна привилегия пред виртуалните ѝ форми – връзката с поколенията, да знаеш, че това, което си чел ти, са го чели родителите ти, и твоите баба и дядо, а усещането за това е истинската културна близост. Във виртуалния свят всеки чете своите книги, докато чрез хартиените четеш книгата на другите. Няма загинали медии...

Исках да предам изцяло и буквално съвета, който доц. Георги Лозанов отправя към „децата“ на ФЖМК и по-специално студентите по книгоиздаване. За всички онези от нас, които все още са на кръстопът, които все още търсят смисъла. И може би за някои ще прозвучи банално, но наистина контактът с хората е онова, заради което си струва да продължиш. Защото някои знания не можем да прочетем в учебник или да чуем в лекция. Сами трябва да изградим подход на мислене, стил на писане, за да навлезем в „занаята“. Това, което най-ярко блести в личността на доц. Георги Лозанов, не са известността и научните звания, а младият поглед на човек, който отдавна е минал по пътя на младостта, но въпреки това е готов за още и още знания. Човек, който умее да черпи с пълни шепи от богатството, наречено знание.

*Опитвам се да превръщам книгата
в общителна медия.*

Доц. д-р Милена Цветкова

Безсмъртието на
физическата книга

Симеон Кръстанов

Доцент д-р Милена Цветкова е учен със значителен принос в изследванията на медийната същност на книгата, както и в информационната и комуникационната теория на четенето. Застъпник на писмената комуникация, тя развива своя интерес към четенето и книгата като средство за комуникация във висшето си образование по библиотечно-информационни науки.

През 1999 г. получава научна степен „доктор“ със защита на дисертацията „Четенето – антиманипулативен филтър: Индивидуалност и аудиовизуална манипулация“ под ръководството на доц. д-р Любен Атанасов . Преподавател е в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 2001 г. след спечелен конкурс за асистент по книгоиздаване , след това за доцент по „Теория на четенето“. Във Факултета по журналистика и масова комуникация води лекционни курсове в специалностите „Книгоиздаване“ и „Комуникационен мениджмънт“ и курсове за дипломанти и докторанти по писане, цитиране и публикуване по световните стандарти. Доц. Цветкова е автор на биобиблиографии за български учени. Научен редактор е на индивидуални и колективни монографии от екипи с докторанти. Член е на международните редакционни съвети на три научни списания. Носител е на престижни академични награди.

Нейният труд „Книгата като медия“ е най-всеобхватното досега издание, посветено на книгата като средство за комуникация. То съдържа нова научна концепция за книгата като медия в непокриван до днес мащаб — генеалогия, археология, еволюция, типология и семиотика на книгата, като обобщава медиаторската ѝ роля и надниква в нейното бъдеще.

– В съзнанието на съвременния човек са се наложили редица стереотипи за книгата. Бихте ли ни представили Вашата гледна точка относно какво е и какво не е книгата?

– Преди 24 години, когато станах докторант, сякаш имаше повече автори, които изследват книгите и четенето. Но и тогава на български език можеше да се прочете нещо ново само в два ракурса — история и емпирична социология. Не можех да повярвам, че у нас няма интерес към иманентната, първичната същност на книгите — като информационна технология, като комуникационен канал, като представител на медиите. Въпреки това изследванията ми върху книгата като медия започнаха с дисертационния ми труд „Четенето — антиманипулативен филтър: Индивидуалност и аудиовизуална манипулация“, защитен през 1999 г. Там за пръв път дефинирам изследователския си обект — книгата — в комуникационен ракурс като *субект в комуникацията в ролята на източник на информация, материализирана върху печатен носител, масово или ограничено тиражирана, но предназначена за междуиндивидуално, епистоларно общуване.*

Вече 58 години в официални, научни, учебни и популярни текстове се цитира изключително остарялото определение за „книга“, извадено от „Препоръки за Международната стандартизация на статистиката при издаване на книгите и периодичните издания“ (ЮНЕСКО, 1964 г.): *Книгата е непериодично издание, с обем не по-малък от 49 страници, без да се смятат кориците, отпечатано по какъвто и да е механичен начин, публикувано в дадена страна и достъпно за публиката.* Твърде смешно в ушите на младите звучи и дефиницията за „книга“ в официалния стандарт БДС EN ISO 2789:2001: *Книгата е непериодично излизащ печатен документ във форма на книга.* Сигнали сме до там, че представата ни за съвременната книга не стига по-далеч от печатен продукт във формата на „кодекс“, блок от закрепени страници с текст и илюстрации и външни защитни елементи (подвързия, обложка). Статистическото определение за „книга“ може да е актуално само за хората, които желаят да преброят книгите и това е удобно за тях.

Книгата като явление в човешката цивилизация не е само „бройка“, „екземпляр“ или „заглавие“. Формалните речникови определения negliжират функцията ѝ. Дори да се абстрахираме от електронните и дигиталните книги, щетата остава. Физически книгите са такива изтънчени плетеници от информация, език и хубост, че става трудно да бъде обяснено привличането към тях,

което те пораждат. Книгите са „сенсуални обекти“, те са „чувствени“ – допирът с книгата може да предаде емоции, които да съпроводят (обогатят или ощетят) текстовото послание и съдържание.

Книга е само онзи артефакт, който притежава характеристиките на комуникационно триединство или отговаря на трите условия за медията „книга“: медийно съдържание (знание или разказ), медиен код и конструкция върху траен медианосител (медиен формат).

– Към кого сте насочили своята книга, кой е нейният читател? Какво ново би открил в монографията Ви „Книгата като медия“ историкът, например? А политологът или политикът?

– Към студентите – да осмислят книгата в нейната медийна еволюция и диверсификация; да анализират и прогнозираат поведението на книгата като елемент от медийната система; да проектират издателски модели по адекватен на непредсказуемо променящата се медиасреда начин; да изследват и програмират обратната връзка със книгите; да усъвършенстват „политиката на книжното тяло“ и естетиката на книгосъздаването и не на последно място — да знаят как точно читателят от ХХI век се отнася към книгите като медия. Към младите учени, към амбициозните предприемачи и самообразоващите се професионалисти — да формира култура на анализ и прогнозиране на поведението на книгата във все по-разширяващия се и диверсифициращ се спектър на комуникационните средства в глобалния медиен свят.

Към бъдещия изследовател, автор и продуцент на текстове — да го подготви за иновативно и евристично мислене за книгата, за усъвършенстване на собствената му култура на четене и взаимодействие със своите адресати, клиенти и читатели.

Към историците, семиотиците и изкуствоведите — поднасям някои лични открития, хипотези и новоустановени факти. Например за легендарните книги „Ръкописът на Войнич“, „Некрономикон“ и „Деветте книги на деветимата непознати“; за произхода на каменната библиотека в Перу или Черните камъни от Ика; за смисъла на прословутото число четиридесет и две от „Пътеводител на галактическия стопаджия“; за дешифрирането

на библейския израз „В началото бе Словото“; за скрития замисъл на Микеланджело при употребата на различни медийни форми на книга в таванните рисунки на Сикстинската капела и др.

Към политици и политолози — ще осъзнаят, че медийната еволюция на книгата е еволюция на световната политика, че познанието за функционирането на книгата като медия е политология. Но и че книгата не е идеалният инструмент за оперативна политика, защото е мудна и тровава медия и не е масмедия. Книгата с политическо съдържание трябва да е перфектно изпълнена — и като текст, и като тяло, независимо дали действителният автор е името на корицата или платен екип. Новото при съвременната пропагандна книга е по-лесното ѝ приспособяване, респективно — разпознаване като елемент на една от двете посочени вече полюсни идеологически системи — опортюнистична и радикална. Радикалните или контестационните пропагандни книги отричат настоящите политически отношения и начин на управление, предлагат нови идеи и проекти за преустройство на системата или за подмяна на субектите на властта. Новите опортюнистични форми на пропаганда се осъществяват от имиджови книги, презентационни, книги-апологети, предизборни книги, книги-свидетелства, книги-алибита и др. В политическата игра навлезе т.нар. *имиджова книга*. По замисъл тя е проект за „паметник приживе“, който има за цел да ни смае не толкова със съдържанието, колкото с пищното си изпълнение и с премиерата си. Към дизайнерите, илюстраторите, художниците на корици — да не се изживяват като неотменни и центроположени. Те са слуги на книгата. Те са изпълнители на проекта — нова комуникация на нов текст с читателите. Те са единствено посредници в сътворяването на медийната цялост „книга“. Окончателният ефект от дадена книга като медия е индивидуалистична психопроекция на дизайнера, която е предопределена от емоционалния и интелектуалния му капацитет. Дали дизайнерът е повече или по-малко успешен зависи от личната му „легенда за книга“. Пионерът на съвременния американски дизайн Джордж Нелсън е категоричен: нито един дизайнерски проект не може да съществува сам за себе си. Той винаги е обвързан с цялата съвкупност от влияещи му обстоятелства и начини на мислене. Колкото и да се опитваме да преосмисляме

дизайнера като личност, дизайнът е отговор на потребностите на обкръжението. Дизайнерът не е индивид, а социална мрежа от проби, подбор и отклонения. В този смисъл дизайнът на книгата не е първична, нито автономна субстанция, а медия между всички заинтересовани от тази книга.

Към библиотековеди — библиотеката е също медия, среда и медиатор в очовечаването. Библиотечният тандем „физическа плюс виртуална библиотека“ се очертава като единственият оазис на мислещия човек, на интелектуалната свобода и изобретателската автономия. Защото реализира идеала на „динамичния стереотип“ – дава фундаменталното знание и го надгражда с текуща актуална информация. Само библиотечната среда притежава първично знание и неманипулирана информация. Виртуалното библиотечно пространство пък ще доставя новото знание. Ролята на стереотипното ще изпълнява физическата книга, която е в основата на аристократичното поведение, а ролята на динамичното ще поеме електронната информация като средство за уравнивяване с променящата се среда. На второ място – библиотеките обслужват не с „книги“ или други типове издания, а именно със „съдържание“. Всяка дигитална платформа (сайт, портал, четец, таблет) осигурява достъп до съдържания, а не до книги. С така обновените и изчистени разбирания тандемът „физическа плюс виртуална библиотека“ ще гарантира свободното решение на хората и да се откажат от компютрите, поради много по-дълбоки причини, различни от страха от техниката. Защото компютърът действително направи така, че да стимулира интелектуални нужди, които сам не може да задоволи. И библиотекарят не бива повече да се страхува за бъдещето си, а да вземе да се освободи за същинското, за онова, което може най-добре от всички нас — да бъде модератор и „патерица“ на читателя. Нима не вижда как в хаоса от информация всички бихме искали да имаме персонален консултант. Колко е нужен днес и на младото поколение читатели например един интернет форум (платен) за спешна информационна помощ.

– **Какви промени в четенето внесе електронната книга?**

– Дигитализацията взриви древната връзка между текст и носител при най-подходящите за различни медии разкази и истории.

При четене от дисплей мозъкът не знае какво го чака — не вижда никога произведението в цялост. Нямаме опита на усещанията. Защото ние четем не само с очи. Четем с ръце, с цялото тяло, което като плазма заема формата на четения жанр и целта на четенето.

При четене на електронен текст се движим само във времето, но не и в материалния свят.

При е-книгата липсва физическата опитност — минала и настояща експериментаторска.

Писалката и почеркът се замениха с клавиатурата и сензорния екран.

Размерът на несъразмерните получи право на книга. За кратките текстове се намери сегмент — Amazon Singles издава само произведения в „скромнен обем“ (нещо повече от статия, по-малко от книга).

Читателят дели книгите и на формати. Разпределя според техническата си въоръженост есета, вицове и афоризми — за смартфон, енциклопедии и учебници — за iPad, дълги и трудни книги като биографията на Стив Джобс — за четеца.

Понеже електронните книги нямат корици, тийнейджърите могат да четат книгите, които в старата ситуация родителите им биха конфискували, усили се четенето на срамни и безсрамни книги, не се съобразяваш къде какво да четеш сред хората.

Част от нас са се родили с едни навици за четене и писане, а ще умрат с напълно други.

– **Кое в процеса по създаване на една книга Ви се вижда най-предизвикателно и най-важно?**

– Предизвикателство, не само у нас, е как да се постигне ниво на световна книга. Лично аз, като автор или редактор, се опитвам да превръщам хладната медия, каквато е книгата, в общителна. Но правя само научни книги. Изискванията към „научния апарат на изданието“ са изключително високи. Единици например

са новите български книги, които поставят на гърба на титуда т. нар. каталогизация в публикацията (CIP) или каре с пълното каталожно описание на книгата, индекс за систематичния каталог и предметни рубрики. Държа много и на показалците, които служат за „гърсачка“ и осигуряват вътрекнижната обратната връзка между самия читател и всяка една от страниците на изданието. Доколкото през последните 30 години показалците са рядкост в българския книгоиздателски репертоар, адмираiram усърдието на всеки редактор да бъде насърчител на явлението „книга с вградени канали за обратна връзка“.

Има обаче нещо, което смятам за по-важно от богатството на елементите на изданието. А това е изработката на *хигиенична книга*. Удивително е колко безпощадно се пренебрегва хигиената на четенето; на какво непознаване на ергономията и хигиената на окото сме потърпевши. Колко от издателите имат предвид капризите на четящото око? А то изиграва цял неврофизиологичен спектакъл по печатната страница. Няма да е пресилено ако кажем, че издателската небрежност уврежда зрението и намалява ефективността при четенето.

Официални норми за полиграфическото изпълнение у нас има само за учебните книги в Наредбата за учебниците и учебните помагала на МОН. Но за останалите книги хигиенните изисквания са оставени на художествената самодейност. Хигиената има пряка връзка с отношенията между телата на книгата и на читателя. Печатното издание е единственото „медийно тяло“, което човекът допуска в личното си пространство – буквално на 30 – 40 см от очите. Но може и да не я допусне. Колко много са нехигиеничните книги наоколо — с напмпана себестойност и с рецептивни дефицити.

Вярно е, че експертното участие на още едно лице в доизпипването на дадено издание ще го оскъпи. Но съм готова да платя и повече за хартиена книга, стига да усетя в нея последната дума на „еколог по четивността“.

– Често се говори за „смъртта на печатната книга“. В своите трудове оборвате тази предизвестена смърт и пишете, че след дълго скитане по чужди магнитни и дигитални светове

книгата бавно и постъпателно се завръща в своето тяло. Въвеждате и термина „анастатика на книгата“. Как бихте ни го обяснили?

– Възкресение – този отговор дава медията „книга“ на всички свои гробокопачи и некромани. Защото физическата книга е незаобиколима и неунищожима ключова технология за вербализация и меморизация на знанието.

Първа причина – усеща се безпомощност в проектите за високотехнологична нематериална книга. Настоящите книги с „допълнена реалност“ не са нито 3D книги, нито холографски книги. Възможностите на съвременните технологии за възпроизвеждане на обем са големи, използва се и стереохолография, но хартиеният лист е по-старому плосък, мястото му в книгата е същото, както е било и преди хиляда години. Неудовлетвореност от двуизмерността на стандартната книга и мечта за книга с форма на сфера е изразил още през 1929 г. Сергей Айзенщайн. Неуспехите и до днес се дължат на факта, че продължава да се разчита на старата техническа база като плоския лист. За триизмерност на книгата в истинския смисъл до момента не може да се говори, а реализациите са само на ниво оптическа илюзия.

Втора причина е човешката неврофизиология. Нашата втора сигнална система не предава физическата книга.

– Ще изяде ли мишката книжката?

– Не. Категорично книгата няма да предаде фронта нито на мишка, нито на какъвто и да е друг гризач. Апокалиптичните терзания са наплодиха в атмосфера, пълна с невежество и произтичащите от него грешни прогнози: относно бъдещето на книгата, относно бъдещето на четенето и относно страховете за изчезващия читател.

На първо място трябва да признаем, че по отношение на тревожността сякаш сме се поддали на някаква автосугестия. С рефрени като „края на книгата“, „срива на четенето“ и „смъртта на читателя“ нагнетяваме психическото си пространство с катастрофичност, гибелност, ентропичност и безпомощност. Вярно е – работата на бъдещето е да бъде опасно. Но страховете понижават прага ни на чувствителност, причиняват рационална слепота за позитивните сигнали на оздравяването на обществото.

На второ място, трябва да признаем, че сами създадохме „книжен негативизъм“ у младите и така изпаднахме в ретроградна позиция. Някои ангажирани в сферата на книгата вероятно се чувстват по-добре в лукса на високомерието, но това на практика е луксът на поредния конфликт между поколенията. Нашето вайкане за съдбата на книгата е в режим на „окопна война“ срещу поколението, което чете не непременно хартиена книга и не непременно книги на родния ни език.

Безспорно, настъпила е сериозна промяна и в представите за книгата, и в практиките на четенето, и в профила на читателя.

Но истината за *безсмъртието на физическата книга* се крие във физиологията на четящото тяло. Имам поне четири основания да твърдя, че дигиталната или дисплейната книга няма да измести материалната, била тя печатна, ръкописна, гравирана, наноформатна и т. н. Първо, човешката физиология така е устроена, че трудно четем от триизмерен носител. Единственото естествено четене за нас е от двуизмерна плоскост. Второ, човешкото око чете по-лесно и реагира по-бързо на аналогов запис, а не на дигитален (пример тук са ни таблата с аналогови датчици и измерителни уреди дори на свръхмодерните самолети). Трето, човешкото око е пригодено да чете от плоскости, видими чрез отразена светлина. Екранната страница от каквото и да е електронно устройство е видима благодарение на самоизлъчваща се светлина, което значи, че дисплеят създава сериозно напрежение за зрителния анализатор. Четвърто, човек е загубен без докосването. Тактилното общуване е първично и именно чрез него новороденото започва да опознава света, а по-късно му помага да разбира и речта. Да не забравяме и че благодарение на вродената ни способност за тактилна комуникация, незрящите сред нас могат да четат брайлови книги. А в модерния технологизиран свят тенденцията „сензорен глад“ не прощава. Особено на човек, който живее във все по-стерилна среда, с все по-виртуални отношения, с все по-еднотипни миризи и материи. Макар и не толкова радикално, но четенето на книги без участието на книжното тяло, четенето от дисплей, контактът единствено с виртуални четива също може да провокира сензорен глад. Няма го онзи комплексен възбудител, който подхранва естествената ни необходимост да държим това, което ни влива

знание, в ръцете си, да го опипваме, галим, усещаме, подушваме или стгушваме. За четящия мозък пръстите, владеещи книжното тяло, дават сигурност, подобна на наличието на резервна бутилка кислород за водолаза.

Така че няма по-любимо нещо за четящата ни физика от твърдото тяло на книгата. Двубоят между петте сетива и мишката беше измислен и недалновиден. За да не се озовем откъм губещата, невежата страна на асиметричната ни реалност, е по-разумно да се огледаме и видим, че *бъдещето на книгата вече се е случило, просто някои не са стигнали до него.*

– Известна сте като изследовател на книгата и четенето. В книгата си „Наука със стил“ обръщате внимание към културата на писането. Не смятате ли, че съществува негласно разделяне между изследователите на писането и изследователите на четенето?

– Четенето и писането са сплетени в осмоза, но в началото е четенето. Човек първо се е научил да чете. След това – да пише.

Авторът първо е читател, после писател.

Авторът отново е само читател на собствения си текст, след като го види публикуван. Пишещият, освен ако не се е предал в ръцете на талантив редактор, има нужда от умения за критично авточетене и саморедактиране. Повторното, дистанцираното изчитане на завършения ръкопис е имунизация срещу неразбирането му от читателите.

– Има ли интерес към специалността „Книгоиздаване“?

– От година на година интересът към специалността „Книгоиздаване“ в Софийския университет е все по-голям. Доста време ни отне да обясняваме защо обучението по издаване на книги е точно във факултет по масови комуникации. Още във времето на социализма книгата се е приравнявала към литература или се е изучавала само от библиотекари. Слава богу, по всевъзможни канали аз, колегите ми, а и студентите убеждаваме обществеността, че книгата първо е медия, а само понякога е литературно произведение, полиграфичен продукт и библиотечен том. Интересът на кандидатстудентите към специалността ни идва и от

утвърждаването на книгата в глобален мащаб като продукт на „умен бизнес“ и медийна индустрия. В документите на Европейския съюз книгоиздаването не случайно е прибавено към интелектуалните индустрии.

Известно е, че в САЩ да влезеш в университет със специалност Book Publishing е едва ли не постижение на богоизбрани. Просто защото книгата е в основата на медийната пирамида и да създаваш книги изисква изключителна образованост, енциклопедична начетеност и месианизъм. В точно в този дух обучаваме студентите и докторантите в университетската специалност „Книгоиздаване“. Основните проблеми, по които непрекъснато дискутираме, биха могли да получават работещи решения само в академична среда: Познаваме ли ние, хората на книгата, системата си? Доколко сме наясно с тенденциите и промените в книжния сектор? Отворени ли сме за иновативните практики на лидерите от световното издателско пространство? Притежаваме ли достатъчно рефлексии, знания и мъдрост да оползотворим с печалба ежедневните промени в техносферата?

В същото време специалността „Книгоиздаване“ откри през 2010 г. и магистърска програма за неспециалисти, където интегрираме по уникален дори за света маниер две науки – медиологията с книгознанието. Потенциалните студенти в тази програма би трябвало да са предимно работещите в издателския сектор. Защото освен две – три новосъздадени издателства на наши студенти, не ми е известно български издател да е учил за издател. Но интересът сред действащите издателства за подобно обучение граничи с нула. Допускам, че така разбират книгата – като сервирано литературно произведение, което само трябва добре да се опакова и продаде. Или като манифактурна стока, за чието производство не е нужно висше образование. Допускам, че всичко си знаят от училище и изобщо не смятат да бъдат в тон с най-новите изследвания, експертизи и ноу-хау, незаменими за адаптацията им към бързо растящите изисквания на електронната издателска индустрия и за конкуренцията в глобалната пазарна среда.

– Как мотивирате бизнеса да търси кадри сред младите хора, завършили книгоиздаване?

— С три аргумента, в които лидер сред висшето образование по професиите на книгата е именно нашият факултет.

Първо. При нас са ключовите експерти в изследването на комуникациите и медиите. Провеждаме обучение и по най-дебатираната в световен мащаб комуникационна компетентност и тип медийна рецепция — четенето. Знания за четирите основни комуникационни компетентности — писането, четенето, гледането и слушането са изключително нужни не само на журналистите. Знанията за доскоро negliжираното, а дефакто мистериозното действие четене са важни и заради разбирането на една шеговита закономерност за специалистите в медиите: в пресата пишат, но не могат да четат; в радиото четат, но не могат да пишат; в телевизията нито четат, нито пишат. Вече не на шега: няма по-конкурентна сфера от сферата на медиите, в която да е толкова валидна аксиомата, че **четенето е практика на превъзходството**. А как се постига превъзходство в издателската кариера без яко четене?!

Второ. Нашите студенти получават високо конвертируема информационно-библиографска култура. Аз лично получих експертната си библиографска подготовка в средата на 90-те години на XX век, когато ентузиазмът спрямо книгите и библиографията падаше под нулата. Днес със свежа ирония към онези години повтарям предупреждението на моите учители: ще дойде време, когато библиографската култура отново ще се осъзнае като носещата колона на т. нар. обща култура. Естествено, категорична съм и по въпроса що е то „обща култура“: не общо знание по конкретни въпроси, а конкретното знание по общи въпроси. Слагаме силен акцент именно върху търсенето на информация и работата с източници. Правим това с убедеността, че репутацията на информационно-библиографската култура днес преживява ренесанс. И че този тип знания носят силен педагогичен заряд при израстването на даден автор като съвестен и неоспорим.

Трето. Нашите студенти научават и как се става автор и изследовател. Разбират, че само в полето на научното писане не важи юридическата презумпция за невинност. А е точно обратното — априори винаги си не-прав. Искаш ли да станеш автор с репутация на учен, знай, че навлизаш в поле, където всеки, решил да твърди нещо, първо е виновен, гледан е с недоверие, буди

съмнение. На всяка фраза му се иска фактологично основание, на всеки извод се чака от него доказателство. Постепенно трябва да градиш име на безукорен и надежден автор. Целта, разбира се, е ядрото на максимата: първо трябва да работиш за името си, за да може после името ти да работи за теб. Затова не пропускам и когато учим студентите как да цитират, да повтарям, че и в науката, и в качествената журналистика те посрещат с презумпцията за виновност. Цитирането, на което много държим във ФЖМК, обясняваме и усвояваме като форма на „изплащане на дълговете“ към авторското право.

– Какви подобрения биха могли да се направят, за да се развива тази специалност?

– Развитието на специалността се нуждае от вътрешни и външни условия.

През 2001 г. България за пръв път се сдоби с дипломирани висшисти по книгоиздаване. Тоест, нашата система на книгата, нашата издателска индустрия разполага до момента с 21 випуска квалифицирани издатели. Друг е въпросът какво им се случва, когато попаднат на трудовия пазар. Излизайки от университета като сурова висококачествена глина, те се озовават в ръцете на слабо познаващи феномена „книга“, но с фирма, оборудване и самочувствие капиталисти. Дипломираният книгоиздател се сблъсква с една реална ситуация на асиметрия – ум срещу пари. А най-страшното е, че работодателите му орязват крилето и го моделират по атавистичния стереотип за книгоиздаването като занаят.

Да осигурим бъдеще за квалифицираните кадри за сектора на книгата е въпрос на реорганизация и на политическо ниво. Книгоиздаването не може да бъде управленски ресор на Министерството на културата. Книгата не е екстра в сферите на управлението на една държава. Книгата е образователен и икономически ресурс, информация, документация, комуникация, медия, бизнес и индустрия. Държавният орган, ангажиран със системата на книгата (в началото на демокрацията Национален център за книгата, по-късно Дирекция „Книга и библиотечно дело“, накрая скромно звено „Литературно наследство“), няма място в Министерството

на културата. Културата е консервативна сфера и книгата, вместо да се чувства като истински двигател на икономиката и обществото, търпи негативите на политическото маргинализиране на културата и изкуствата. Истинското място на един държавен орган за книгата е там, където е в развития свят — в министерство на образованието, на науката или на информационните технологии. Много жалко, че за 32 години демокрация не се намери един научен и начетен човек в нито едно правителство, който да се сети, че книгата е информационна технология, че книгата е средство за комуникация, че книгата е основният ресурс на „икономиката на знанието“. Мнението ми тук е, че звеното, отговорно за системата на книгата, трябва да излезе от Министерството на културата и да се позиционира в Министерство на образованието и науката.

Има според мен една основна причина българският книгоиздател да е малко по-недоразвит в сравнение с колегите си от модерния свят. Тази причина е в зората на социалния му растеж – в детството, където при повечето нормални хора покълва кариерното бъдеще. В мощните книгоиздателски страни от десетки години култивират издателя у детето чрез атрактивни илюстрирани книжки и комикси или анимирани онлайн книги от типа „Книга как се прави“ за 5-10 годишни. Едва ли в детските игри на днешните книгоиздатели е фигурирал форматът „да си направим книга“ или са си играли на книгоиздаване; съмнявам се и днес да съществува детска мечта и родителско наричане „да стане книгоиздател“. Несъмнено отсъствието на проекцията, на аурата на книгоиздателя в кариерните планове на четящото българско дете създават по-късно несигурност и непълнота в зрялото книгоиздателско съзнание.

– И за финал бих искал да Ви попитам как според Вас се променят студентите през годините?

– Началото на преподавателската ми кариера беше през 2000 г. Това беше годината, която стана гранична и за прехода към мрежовото общество. Точно тогава настъпи отделянето на ерата Web 1.0 от Web 2.0. Със сбогуването с поколението на пасивните потребители на интернет срещнах очи в очи в аудиторията първите от активното младо поколение пишещи, публикуващи, споделящи

информация в мрежата. Промените сред студентите, дори само в рамките на две учебни седмици, ставаше осезаема. Днес по-ясно мога да отчетя три безвъзвратни трансформации. Отчитам ги предвид пластичността на човешкия мозък и адаптивността му към технологично изменящата се среда. Тоест, именно животът в новата парадигма на четенето и писането в интернет среда, в паралелната виртуална действителност, стъсти по ненаблюдаван досега начин историческото време за изменения в поведението на студентите.

Първата сериозна промяна е социално-психологична. Стават все по-недискретни и недипломатични, губят толерантност и съобразителност.

Втората промяна е психическа и се отразява върху познанието. Губят бързо концентрация, трудно управляват вниманието си, стават все по-нетърпеливи, невпечатляващи се и неразбиращи многословието. Търсят динамиката, интересното, атрактивното, илюстрираното, игровото. Тоест, онази телевизионна драматургия, наречена „инфотейнмънт“ и заклеявявана преди години като подвеждаща и манипулативна, днес се оказва адекватната платформа за поднасяне на сериозна академична информация. Нарича се едютейнмънт (edutainment) – обучение във формата на забавление и с подходите на режисурата и сценографията.

Третата промяна сред студентите се случи отново под въздействие на революцията в комуникациите. А тя е симптом на новата „асиметрична цивилизация“. Наблюдавам типичните за нея ситуации на неравна, нееднаква информираност между двама или повече участници, където победител е „правилно информираният“, който знае повече, по-добре от другите и най-важната за момента информация. Тези, които знаят много и имат нужната информация, напълно закономерно придобиват по-висок авторитет от „невежите“. Парадоксът е, че невежият се оказва на неправилната страна. Примерно, арт-критик, който не знае нищо за визуалните възприятия; интелектуалец, който се е вкопчил само в историята и тъне в невежество за последните научни и технически постижения; или преподавател, който по актуални въпроси на специалността си е по-неинформиран от своите студенти. Ето го логичния ефект от сблъсъка между живот на гребена на

инфовълната и живот по инерция и в самодоволство от някаква априорна начетеност. Тази трета промяна в живота на студентите адмирам с цялото си сърце.

Бих споделила обаче и онова, което е в дефицит още от времето на моето следване до днес.

Студентите имат нужда от вдъхновение. Немалко от тях влизат в някаква специалност на лотариен принцип, за удовлетворение на родителите и за подсигуряване на спокоен живот за 4 или 5 години. Немалко от студентите в началните курсове са немотивирани, инертни, оспали се за лекции или спящи в час. Ако университетът и преподавателите им не успеят да ги убедят в ползата и в силата на конкретната област на знанието, да подхождат и прагматично и меркантилно, логично би било да прекъснат това начинание.

Студентите имат нужда от свободно информационно поле и хранителна среда за проектите им. Студентите имат нужда да се избавят от кумири, да не се кланят на идоли. Да не се превъзнасят по авторитети. Да се съмняват във всеки текст и лично да проверяват истинността му. Дори текстът да е от учебника на преподавателя му. Да не се учудват, че по някои въпроси знаят повече от написаното в книгите или от учителите си.

Нали задачата на ученика все пак е да надмине своя учител!

Ина Георгиева

Весела Калинова

Румяна Георгиева

В очите на студентите

Божидара Димитрова, Михаела Варчева,
Славена Балалова

Няма как да говорим за специалността „Книгоиздаване“, без да споменем мнението на студентите, които я изучават. Поставихме си за цел да разберем какво е отношението на студентите към тази специалност. Това е важно, тъй като дава ясна представа за същността на обучението и какво се опитваме да извлечем от него. Решихме да поискаме мнението на студенти от първи до четвърти курс.

Нека да започнем от началото – първокурсниците. Те бяха по-нерешителни, успяхме да се срещнем с едно усмихнато момиче, което ни даде представа за това какви са очакванията им и какво е цялостното мнение на курса за специалността. Името ѝ е Весела Калинова, която с готовност отговори на въпросите ни.

Първото, което искахме да разберем, е откъде се е проявил интересът ѝ към специалността „Книгоиздаване“. Първоначално искала да учи английска филология. При подреждането на желанията си попаднала на нашата специалност и си помислила, че звучи различно и интересно. Последвала интуицията си и я добавила в списъка. Сега е доволна от своя избор и смята, че учебната програма предоставя интересни и разнообразни занятия. Призна, че е поставила „Книгоиздаване“ на трета позиция при подреждането на желанията си, но ако може да се върне назад във времето, уверено би я изкачила на първо място.

Продължихме с въпроса дали предварително е била запозната със специалността и доколко тя е добре популяризирана сред обществото.

– Не бях чувала за специалността преди – призна Весела. – Сега получавам смесени реакции от хората, когато ме попитат какво уча. Даже когато се записах, родителите ми не бяха доволни от избора ми, предпочитаха да следвам медицина или право, където според тях има по-широко поле за развитие. Понеже не харесах отклика на хората около мен за решението ми, седнах да науча повече за това с какво ще се занимавам и открих информация за учебния план, която още повече засили интереса ми. След като я споделих с близките си, те започнаха да си променят мнението и да ме подкрепят.

Смятам, че хората първосигнално реагират негативно към специалността, но след като опознаят нейната същност, променят гледната си точка. Според мен това е така, защото тя не е толкова популяризирана сред обществото.

А какви са били очакванията ѝ, когато започнала следването си? Весела отвърна, че е имала ниски очаквания точно защото не е била добре запозната с учебния процес и все още се е чувствала несигурна в избора си. За нея всичко се променило първия ден, в който стъпила в Университета. Получила увереност от новите си преподаватели, които ѝ дали насока за това какво може да очаква от специалността и накъде тя може да я отведе в бъдеще. Това много я мотивирало и с нетърпение чакала да започне този нов етап от живота си.

Подхванахме и темата за стажовете и възможността да се опознае занаятът отблизо. Попитахме Весела какво мисли за летните практики и в кое издателство би провела първия си стаж.

– Мога да кажа, че съм развълнувана за стажовете и възможността да мога да работя в книгоиздателската сфера. Много искам да работя в издателство и да се занимавам с редакционния процес. За човек, който се интересува от книгоиздаване, смятам че стажовете са прекрасен начин да се развия в тази област. В което и издателство да попадна съм сигурна, че ще ми бъде полезно и ще науча много нови неща. Ако мога да избирам, бих избрала „Егмонт“ или „Сиела“, защото всички книги, които съм чела от малка, са на тези издателства. Последва въпросът за реализацията в книгоиздаването последва и за кариерното развитие след дипломирането. Весела се усмихна и потвърди, че копнее да се занимава с този занаят и обмисля всички възможности, които той предоставя. Като пример ни даде редакционната дейност и работата в литературни агенции. Допълни, че хората, които искат да се реализират, ще успеят, стига наистина да го желаят. В нейните очи през последните години интересът към четенето рязко се е увеличил, особено покрай пандемията, която подтикна хората да търсят още начини за развлечение в ежедневието си.

За завършек на разговора ни помолихме Весела да ни опише специалността с три думи: *Интересна, полезна и иновативна*, беше нейното определение. Тя успя да ни покаже позитивната гледна точка на студентите, които въпреки че не са поставили специалност „Книгоиздаване“ на първо място при кандидатстването, са

останали приятно изненадани от възможностите и знанията, които предоставя.

Не изпитахме затруднения с намирането на желаещи от втори курс да споделят мнението си за специалността. Срегнахме се с изключително мотивираните Ина Георгиева и Румяна Георгиева. Пътят им към Факултета по журналистика и масова комуникация и книгоиздаването е много подобен. И двете споделиха, че са разбрали за съществуването на специалността, проучвайки възможностите за обучение в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. *В момента, в който я видях, си казах „О, боже!“*, разказва Румяна със светнали очи. Проучва специалността и открива, че тя съществува и в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Свързва се с момиче, което е завършило там, и то твърдо ѝ препоръчва да кандидатства в Софийския университет, тъй като връзката с бизнеса е по-добра и има по-голяма възможност за реализация. За Румяна това е достатъчно, за да вземе своето решение.

Ина не е имала нужда от убеждаване къде да запише специалността. Когато проучва възможностите си, тя знае, че иска да се занимава с култура, по възможност с литература. В крайна сметка при подаването на документи за кандидатстване и двете момичета посочват специалността „Книгоиздаване“ като първо желание. Две години след приемането им в университета, решихме да ги попитаме как биха оценили обучението си до този момент.

Румяна: Нормално е да има неща, които не ни харесват, и неща, които харесваме. Още от училище е било по този начин и не се изненадвам, че и в университета е така. Честно казано, очаквах да сме доста по-заети и да имаме по-натоварена програма. Мисля, че наистина полезни са практическите страни на обучението като стажа и всички дисциплини, при които имаме упражнения освен лекции. По този начин аз и много други колеги по-лесно схващаме нещата. Това, което не ми харесва... Бих казала, че не виждам голям смисъл в това да учим много задълбочено журналистически предмети. Въпреки че ги виждам като добра основа, мисля, че трябва да имаме повече книгоиздателски дисциплини. Поне досега ми изглеждат наравно.

Ина: Смятам, че има много положителни страни и предмети, които са оказали добро влияние върху нашето развитие като бъдещи професионалисти. Но смятам, че има и неща, които биха могли да

бъдат пропуснати и осъществени по различен начин. Дисциплини с по-практическа насоченост като „Теория и практика на редактирането“ при професор Ефрем Ефремов и създаването на портфолио при професор Тотка Монова, ни дават по-голяма възможност да покажем и развием своите качества. Смятам, че има и дисциплини, които са сложени като за „пълнеж“, макар да не искам да използвам тази дума. „Теория на медиите“ е интересен предмет, но това не означава, че на нас ни е нужен. Необяснимата ми любов към предмета „История на българската журналистика“ няма никаква връзка с това колко ни е излишен той на практика. Трябва да имаме повече литература. Ако искаме да бъдем издатели, трябва да имаме много по-добра представа какво се е издавало преди.

Всъщност интересът и на двете ни събеседнички е ясно насочен към практиката, дизайна и работата с текст, което обяснява лекото им недолюбване на теоретичните предмети. Ина и Румяна много се вълнуват за всяка дисциплина, която е по-тясно обвързана с някоя от сферите на книгоиздаването. В началото и двете са сигурни, че биха искали да станат редакторки, но с всеки изминал момент осъзнават колко сложен започва да става въпросът за конкретната им специализация. Колкото и да обичат работата с текст, не могат да обърнат гръб на всички други сфери в занаята без да са вкусили от това, което те им предлагат. По време на летния си стаж Румяна е имала възможността да се срещне по-близо с пиара – нещо, което не е знаела какво реално представлява. Тя вижда, че той събира най-атрактивното за нея от редактирането и дизайна, а именно директната работа с текст и влагането на креативност. А Ина споделя, че без значение накъде ще се насочи, желанието ѝ е да се докосне до всичко и да се превърне в комплексен кадър в сферата на книгоиздаването.

След този дълъг разговор за нуждата от повече практика нямаше как да не последваме с въпрос за летните стажове. Ина разказа, че е попаднала в печатницата на издателство Artline Studios и не би променила нищо. Харесал ѝ е месецът, прекаран там, но със сигурност не е доволна от начина, по който е трябвало да установи връзка с издателството:

– Смятам, че Университетът би трябвало да вземе някакво отношение в намирането на стажовете, което не се случи. Смятам го за някак непрофесионално, защото щом аз мога да си намеря стаж на базата на писане на имейли, значи мога да спра да уча тази специалност и да пиша на разни издателства, които да ме

обучат до степен, в която могат да ме наемат на работа.

Идеалният вариант за Ина би бил всяко издателство да си създаде платформа, в която се представя, а ние – студентите, да общуваме с тях. Според нея това би помогнало за бъдещата ни ориентация къде бихме искали да работим и за създаването на по-тясна връзка издателства – специалност „Книгоиздаване“. Също така тя смята, че практиката не трябва да бъде ограничена само в летните месеци, тъй като това е по-слаб сезон за издателствата и в това може да се крие причината понякога студентите да изпитват по-голяма трудност при намирането на стажове.

Румяна разказа, че е прекарала лятната си практика в издателство „Ентузиаст“. За нея липсата на намеса от Университета не е проблем, даже ѝ харесва, тъй като смята, че това създава повече свобода къде и в каква сфера на книгоиздаването може да се проведе стажът. Основният проблем за нея е дължината на лятната практика: *Един месец определено не е достатъчен особено ако преминаваш през повече от един отдел, както се случи при мен. Ако си с по-бавен темп на работа, какъвто бих казала, че имам и аз, и правиш нещо за първи път, е нормално да ти отнеме повече време. За да можеш да си по-продуктивен би било хубаво да има повече време, за да можеш първо да навлезеш в нещата и след това реално вече да усъвършенстваш някакви умения. Бих направила стажа два месеца или поне месец и половина.*

За тези две така мотивирани студентки са странни слабият интерес към специалността и малкият брой на местата. Те обаче осъзнават, че коренът на проблема се крие във факта, че повечето хора нямат ясна представа какво е книгоиздаването и какво представлява изучаването му. Често, когато Ина казва на някого каква е специалността ѝ, след това ѝ се задава въпросът *Вие книги ли пишете?*. Румяна забелязва, че всъщност много хора имат напълно погрешната представа, че книгите умират и хората не четат. Запитахме се има ли нещо, което Факултетът, преподавателите и ние – студентите, можем да направим, за да променим това. Ина предложи създаването на информационни кампании, свързани със специалността, които може да се провеждат както в университета, така и в училищата. За нея обаче това е задължение и на гилдията на издателите. А за нереалната представа за книгите и четенето на някои хора, тя коментира:

– Ако книгите заемат по-важно място в съзнанието на хората, така ще бъде и за специалността.

В края на нашия разговор помолихме Ина и Румяна да споделят защо според тях си заслужава да се избере специалността „Книгоиздаване“. Преди всичко и двете смятат, че тя е само за тези, истински ориентирани се към нея. За Румяна допълнителна и може би най-важната мотивация са хората, с които се срещаме, и опитът, който те могат да ни дадат. Комуникацията ни с тези около нас, вярва тя, е най-добрият начин за предаване на този занаят. *Книгоиздаването е много повече страст, отколкото професия*, каза ни пламенно Ина. За нея човек си заслужава да запише тази специалност само ако е напълно сигурен в любовта си към всичко, което носи тя.

А преди да ви разкажем за срещата ни с трети курс, бихме искали да ви споделим историята на още една мотивирана представителка на втори. Славена Балалова завършва гимназия през 2019 г. и още тогава кандидатства книгоиздаване, но за нейно съжаление не е приета. Тогава решава, че ще даде шанс на специалността, с която е влязла в Университета, но бързо осъзнава, че сърцето продължава да я тегли към ФЖМК и книгоиздаването. Прекъсва обучението си и след още два опита я приемат. Днес ние споделяме аудиторите със Славена и се радваме за упоритостта, която е проявила, за да постигне целта си.

Да се свържем с трети курс не бе толкова лесно. Графиците им се оказаха по-натоварени, отколкото очаквахме, и проведохме интервю само с един техен представител. Името ѝ е Елеонора Тодорова и въпросите, които ѝ зададохме, са същите като тези, по които разговаряхме с Румяна и Ина. За специалността тя разбира, проучвайки възможностите за висше образование в България, като е знаела, че иска да се занимава с книги. Попада на интервю със завършили книгоиздаване студенти и недълго след това решава да кандидатства във ФЖМК. Питаме я как би оценила обучението си до този момент:

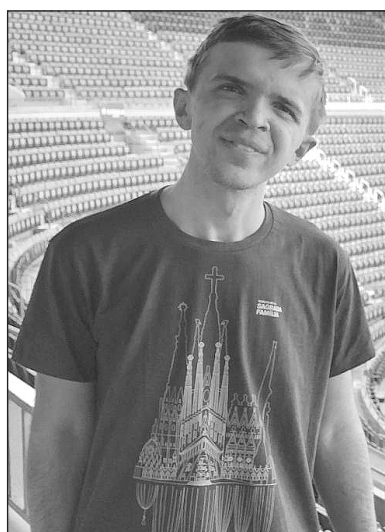
– Бих го оценила положително. Част от дисциплините ми се струват ненужно натоварване, а на други ми се иска да се обърне повече внимание. От най-полезните мисля, че бяха „Редакционно-издателски системи“ и „Езикови норми и кодификация“. Не толкова полезни за нашата специалност ми се сториха „Теория на медиите“ и „Компютърно опосредствана комуникация“, които бяха по-скоро ориентирани към „Журналистика“ и „Връзки с обществеността“. Разбираме, че Елеонора, също като Румяна и Ина, предпочита предметите, които изучаваме, да бъдат по-об-

Цветомира Дачева

Елеонора
Тодорова

Иван Бонев

вързани с книгоиздаването, отколкото с другите специалности във Факултета. А най-вълнуващо за нея е било създаването на тяхната учебна книга „Лицата зад превода“:

– Да видя как началната идея се превърна във физическа книга, на която направихме премиера, беше невероятно.

Преминаването на книгоиздателския процес от теорията в реалността я кара да осъзнае едно нещо със сигурност – тя иска да създава книги.

Практиката си през миналото лято Елеонора провежда в издателство „Персей“. Доволна е от своя опит от стажовете, но все пак напомня, че това е строго индивидуално за всеки студент в зависимост от работодателя, на когото попадне. За нея периодът от един месец е достатъчен за целта на практиката, която тя определя като създаване на връзки с издатели и добиване на представа за работата извън университета. Елеонора смята, че по-дълъг период на неплатен стаж би бил по-скоро пречка за студентите. Недостатък за нея обаче са определените летни месеци за провеждането на практиката: *Би било хубаво да не е строго фиксирана за лятото, защото това е натоварен период за много издатели и те не разполагат с достатъчно време да обучават стажанти.*

Тук се получава противоречие между Елеонора и Ина, но нека не забравяме, че двете провеждат практиките си в различни типове издателства. Тези, насочени повече към художествената литература, нямат силен летен сезон, докато издателства като „Персей“, които са и учебно издателство, имат значително по-голяма работа през месеците преди началото на учебната година.

Но нека се върнем към книгоиздаването. Силно ни вълнува въпросът за интереса към специалността и пренебрежителното отношение спрямо нея, което някои от нас са усещали. Елеонора вярва, че със сигурност интересът към книгоиздаване е по-малък в сравнение с другите специалности, защото повечето хора нямат представа какво означава специалността, но уточнява: *Това не предполага непременно пренебрежително отношение.* В опита си тя е усещала, че хората по-скоро се впечатляват, когато разберат какво учи. Като студенти в тази специалност можем само да се радваме, че Елеонора има такъв опит.

Разговорът си с нея отново приключваме с въпроса защо смята, че си заслужава да се кандидатства в специалност „Книгоиздаване“. Отговорът ѝ звучи категорично:

– Заслужава си да се запише книгоиздаване, ако книгите и бизнесът с тях са обект на интерес и страст на кандидат-студента. В такъв случай специалността дава широк поглед върху различните страни на книгоиздаването, както теоретичен, така и практически. Стига да иска, студентът може да създаде немалко връзки и да се развива успешно. Бих мотивирала бъдещите първокурсници да не се отказват пред трудностите, с които ще се срещнат, и да участват активно във всичко, което ще им предложи специалността „Книгоиздаване“ и Факултетът по журналистика и масова комуникация.

За съжаление, не можахме да интервюираме студентите от четвърти курс на живо. Разбираемо е, те имат своите задължения не само към университета, а някои от тях вече работят в бранша. Благодарни сме на Цветомира Дачева и Иван Бонев, които се отзоваха на нашата молба – много свежи, интелигентни и амбициозни млади хора. Решихме отново да започнем с въпроса как са научили за специалността „Книгоиздаване“ и защо са я избрали. Още от малка Цветомира знаела, че книгите са нейният път в живота. Когато била в девети клас, книжните общности на някои тийн издания, които е харесвала, добили много голяма популярност:

– Имаше буктбюб канали, които следях с почти религиозна отдаденост. Конкретно си спомням, че за първи път чух как Райс от „Четат ли двама“ споменава, че е завършила книгоиздаване. Това пробуди интереса ми и започнах да се ровя за повече информация. Впоследствие проследих и процеса на следване и на Стефи от Booktopolis, и на Сашо от Bookadore през техните ютюб канали, тъй като те бяха влезли в специалността само една или две години преди мен. Иван свързва специалността със спомени от детството:

– Когато бях на шестгодишна възраст майка ми казваше: *Знаеш ли колко много ще ти харесва да четеш книги и ще си четеш сам един ден и странична литература?* Под „странична литература“ имам предвид литература, която не е задължителна в училище. Тогава тя събуди интереса ми към книгите с „Торба басни“. Чета много. Ходя постоянно по книжарници и си купувам непрекъснато книги. Ходя всеки път на панаири и алеи на книги. Интересът ми и до днес не стихва.

Искахме да разберем как са им помогнали връзките, които са осъществили с хората от бранша през годините. За съжаление, Иван все още не може да намери работа по специалността си. Цветомира смята, че за да се създадат връзки, не стига само жела-

нието на студентите, а са нужни както издателите, така и самите преподаватели, защото те са посредниците между „двата бряга“:

– Като студентка от четвърти курс, преминала през обучението си във Факултета, смятам че най-вече благодарение на стажовете съм успяла да изградя някакви връзки с хора от света на книгата – познавам някои лица и може би и те ме познават, но това поне до момента не мисля, че ми е помогнало кой знае колко в обучението. Разчитам много повече, че може би ще ми помогне за реализация след завършването, защото имам силно желание да се развивам в тази сфера. Дали това ще се случи обаче, предстои да разберем.

На въпросите кой според тях се отнася с по-голяма отговорност към занятията и дали книгоиздаването е подценено в сравнение с останалите специалности във ФЖМК, отговорите им бяха различни. Може би както половината от студентите, Цветомира смята, че тази специалност е силно подценена, защото значително се различава от другите:

– Проблемът е в това, че при студентите по книгоиздаване влизат много преподаватели от останалите специалности, които говорят по теми, любопитни за журналистите или пиарите, но не и за книгоиздателите. Липсата на интерес съответно води и до по-малко старание по тези дисциплини от страна на студентите, а това до по-слаби резултати, което пък изгражда лошо впечатление у преподавателите за нашата специалност. Нужно е програмата да бъде преразгледана и променена, трябва да се създадат дисциплини, които да са по-пряко насочени към процеса по създаването, рекламирането и реализирането на книгите. Необходимо е в университета да преподават повече хора, които са имали опит в сферата и могат да представят как се случват нещата от първа ръка. Иван също смята, че ако преподавателите умеят да задържат интереса на студентите, а и те самите са последователни, ще има резултати. Според него специалността не трябва да се подценява, защото всеки има какво да научи, да си открадне и да получи. Единственият голям недостатък е трудната реализация, а и трудът на хората от тази професия не е достатъчно добре платен.

Потърсихме мнението на двамата четвъртокурсници за причината местата в „Книгоиздаване“ да са значително по-малко спрямо тези в другите специалности от ФЖМК.

– Не, не смятам, че местата са малко, въпреки че, когато аз влязох във ФЖМК мисля, че бяхме общо тридесет души – спомни си Цветомира. – Пазарът на книгите в България е сравнително малък. Затова не мисля, че е нужно да се подготвят повече професионалисти в тази сфера. Дори при наличието на повече места, не всички от тях се запълват от хора, които действително искат да учат книгоиздаване. Винаги има и студенти, влезли в тази специалност просто защото не са знаели какво друго да запишат, или такива, за които тя е била второ или трето желание. Аз лично гледам на по-малкото места като на възможност да бъдат отсети точно този тип хора, за да останат само такива, които наистина искат да се реализират в книгоиздаването, ще учат с интерес и ще се борят за някаква промяна във формата и начина на обучение в тази специалност, за да не бъде тя толкова подценявана. Иван пък беше на противоположното мнение:

– Местата, които към този момент са двадесет, за мен са малко и трябва да се приемат все повече и повече студенти, които имат наистина огромно желание да работят в тази сфера занапред.

Един от въпросите, който е задаван на почти всеки студент по книгоиздаване, е *Какво учиш?* Въпрос, който често показва, че голяма част от хората не са запознати достатъчно добре с нашата специалност. Точно това породила и следващия ни въпрос към четвъртокурсниците: *Добре ли е популяризирана специалността в обществото и ако не, как може да се реши този проблем?*

Иван твърди, че не е добре популяризирана. Решението, което той предлага, е максималното ѝ присъствие както в печатните, така и в онлайн медиите. Мнението на Цветомира е подобно. Според нея причината за недостатъчната известност на тази специалност е в това, че малцина знаят колко трудна е работата на редакторите, тъй като тя е, така да се каже, „задкулисна“. Истината е, че хората дори не подозират какъв екип стои зад създаването и отпечатването на една книга. Цветомира не смята, че има какво да се направи за популяризиране на специалността ни. Добре е, че в книжните общности се говори за нея и така хората може да разберат и да се поинтересуват повече, както се е случило и с нея самата.

Всеки има мечти и представи, започвайки да учи каквото и да е било. Точно с тях е свързан и следващият ни въпрос. Очакванията на Цветомира са били много високи, тъй като тя е имала огромното желание да запише и учи тази специалност. Но според нея програмата има някои недостатъци:

– Имах желание да се потопя в света на книгата и да изуча всеки един аспект от него. Бях подготвена да има и предмети „пълнеж“, всяка специалност има, но очаквах дори те малко или много да са свързани с книгите или поне с литература, култура, изкуство и, разбира се, медии. С всяка следваща година обаче бивах все по-разочарована. Не казвам, че нищо не съм научила и определено не казвам, че няма полезни дисциплини в програмата, но не е това, заради което се записах. „Пълнежът“ е прекалено много, а реално полезното и важното - прекалено малко. Много от нещата, които се преподават, са остарели. Почти не се прави опит за обновяване на лекционния материал, което е абсурдно като се има предвид скоростното развитие на медиите и представянето на такъв тип съдържание днес. Много повече се набляга на медийната страна на книгата, която съм съгласна, че не може да бъде отречена, но защо трябва толкова силно да се фиксираме върху нея? Има прекалено много дисциплини за обогатяване на общата ни култура за журналистиката. Те трябва според мен да се намалят, да не им се придава толкова голяма тежест и определено да не са в по-горните курсове, когато вече се предполага студентът тясно да се специализира.

Отправляме се към една много интересна тема, а именно летните практики. Във всеки курс има хора, които ги очакват с голямо нетърпение, вълнение и трепет, а има и такива, за които те са просто задача, която трябва да изпълнят. Въпросът, който зададохме на четвъртокурсниците, беше каква е била ползата за тях от учебната практика и как са успели да намерят издателство, в което да я проведат:

– Успях да намеря къде да проведе лятната си учебна практика през 2022 г. с помощта на преподавател от Университета – уточнява Иван. – Предишните 3 години се справях сам с тази задача. Първият ми стаж беше в издателство „Колибри“ при тогавашния пиар Кремена Димитрова. Втората година проведох стажа си в издателство „Ентузиаст“ на Виктория Бисерова, която е и преподавател във ФЖМК.

– Определено летните стажове са едно от най-полезните неща в учебния план по книгоиздаване – категорична е Цветомира. – Студентите успяват наистина да се докоснат лично до професията, да я опознаят от първа ръка и да видят дали тази работа наистина им харесва и е това, което искат. Проблемът със стажовете обаче е, че е трудно да се намери издателство, поне по време на моето

обучение, не се предоставяше кой знае каква помощ от страна на преподавателите. Общо взето студентът се оправя както може и намери за добре. Не е без значение и че не всички издатели са готови да вземат стажанти и имат желанието и времето да им покажат и обяснят как стоят нещата в бранша. След първи курс се свързах с издателство Orange Books, тъй като в този момент много ми харесваха техните издания, ентузиазмът, с който подхождаха към работата, и цялото им присъствие в социалните мрежи. Плюс беше и че длъжността главен редактор изпълняваше възпитаничка на нашата специалност. През месеца, в който стажувах, те ми обясниха как протича процесът на работа в издателството, заведоха ме в печатница, един ден прекарах в една от книжарниците им, а една седмица на есенната алея на книгата на техния щанд. Всичко, което научих от този стаж тогава, използвам и до днес.

След втората си година вече исках стаж, в който ще ми дадат да извършвам действително някаква работа, и затова реших, че най-лесно ще бъде да започна работа в книжарница. Свързах се с издателство „Хермес“. Минах през интервю и бях одобрена за едномесечен стаж в книжарницата им в София. Тази практика също беше изключително полезна и интересна, защото имах възможността да видя друга страна от света на книгите – търговската. Да се докосна до потребителя и да видя той как избира своите четива, от какво се интересува. След края на стажа ми от издателството се свързаха с мен, за да им помагам на есенната алея на книгата, а след нея ми предложиха и работа към електронната им книжарница.

Както нашите колеги от четвърти курс, вече и ние сме на финалната права. Последните два въпроса свързахме с представителите им за бъдещето. Доста често преподавателите ни убеждават в това, че специалност „Книгоиздаване“ има широк спектър от възможности за реализация. Сега имахме възможност да разберем дали студентите са на същото мнение. Техните отговори са коренно различни. Иван смята, че специалността изобщо не предлага големи възможности за реализация. От друга страна, Цветомира вярва, че именно заради разнообразието от предмети, което ни е предоставено, бихме могли да се реализираме във всяка една от специалностите, които ФЖМК предлага.

Последният ни въпрос е свързан с финансовата страна на книгоиздаването. Никой не говори за това. Някои хора смятат тази тема за табу, защото се работи с книги, литература, изкуство. Доколко са важни доходите в професията на книгоиздателя и може ли наградата от работата да компенсира по-ниското заплащане? Отговорът на Цветомира е повече от ясен:

– Винаги съм се шегувала, че ако се стремях към голяма печалба, никога нямаше да следвам книгоиздаване. Сигурна съм, че много от хората, които влизат в тази специалност, съзнават, че няма да станат милионери, но за тях друго е важно. Работата е мястото, където прекарваш една трета от денонощието си и затова аз лично смятам, че е важно тя да ти доставя удоволствие – да се прибиращ щастлив, колкото и уморен да си от мъкненето на поредната купчина книги. Книгоиздаването е призвание. То не е за хора, които търсят бърза печалба, а за хора, които наистина обичат книгата и са готови да вложат всичко от себе си в нея. Всички осъзнаваме, че професията не е една от най-добре платените в България, но може би наистина самата атмосфера и процесът са тези, които зареждат и карат човек да продължава напред.

Личните срещи с нашите колеги дадоха отговор на много въпроси, които ни вълнуваха, когато потърсихме тяхното мнение. Защо са избрали да учат книгоиздаване? Какво е отношението на хората към тази специалност? Какво искат да се промени в обучението? Има ли реализация в тази сфера? Но разговорите ни не само представиха различни гледни точки, но и поставиха нови важни въпроси. Отговорите навярно ще открием в бъдещето по пътя ни към издателската професия.

По-близо до практиката

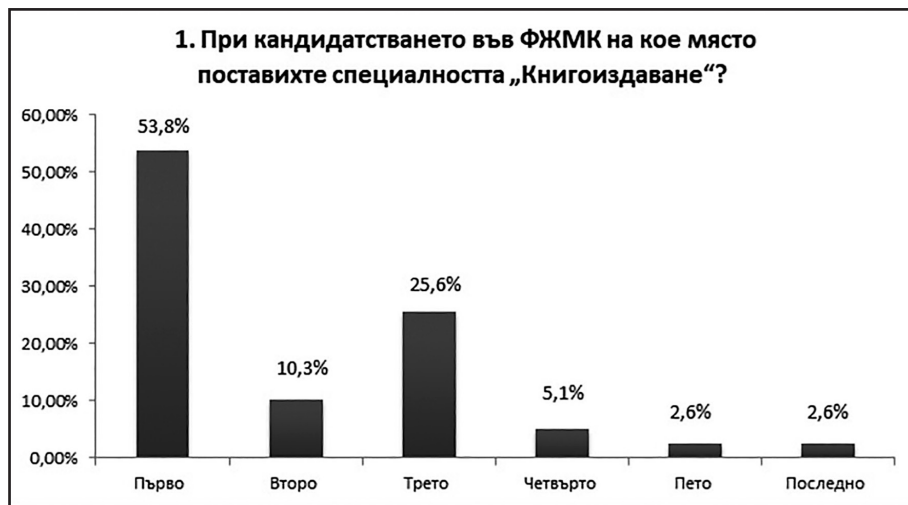
Божидара Димитрова, Михаела Варчева,
Славена Балалова

Мислейки какво е за нас специалността „Книгоиздаване“, осъзнахме, че бихме искали да имаме по-ясна представа каква е тя в очите на тези, които я изучават днес. За тази цел изготвихме анкета от десет въпроса, която изпратихме до всички студенти по книгоиздаване. Отзоваха се 39 от тях.

Първият въпрос има за цел да установи какъв е бил първоначалният интерес конкретно към специалността „Книгоиздаване“. Повече от половината от анкетираните студенти (53,8%) са поставили специалността на първо място в списъка си с желания, 10,3% – на второ и 25,6% – на трето. Отговорите опровергават мнението, че книгоиздаването е едва ли не резервен вариант при неуспешно кандидатстване за другите специалности във Факултета по журналистика и масова комуникация.

Чрез втория въпрос се проверява дали студентите смятат, че специалността „Книгоиздаване“ е добре известна в обществото. Отговорите потвърдиха усещането, че специалността има нужда от повече разгласа и информационна подкрепа.

Графиката показва колко категорично се отхвърля тезата, че академичното обучение по книгоиздаване е добре известно в обществото. Малко над три четвърти от анкетираните (76,9%) избират отговора „по-скоро не“, а 17,9% са отбелязали, че са категорично несъгласни. Нито един не е отбелязал, че е напълно съгласен с твърдението.

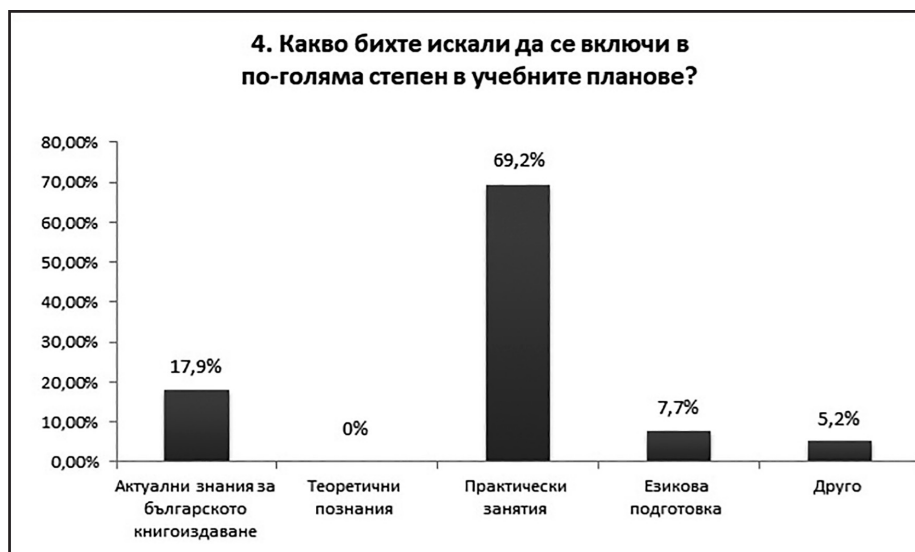
Третият въпрос разкрива доколко обучението по книгоиздаване оправдава първоначалните очаквания на студентите.

Отговорите са разнообразни, без открояващо се предпочитание към някоя от предложените опции. Студентите, определили обучението „много над очакванията ми“, и тези, отбелязали „много под очакванията ми“ са почти еднакъв брой (съответно 12,8% и 10,3%). Все пак първите два възможни отговора, които показват, че очакванията са надминати, са избрани от близо половината от анкетираните – общо 43,6%.

Следващите два въпроса имат за цел да установят какви промени в обучението по книгоиздаване биха искали студентите. Колкото и ефективна да е една учебна програма, тя винаги има нужда да бъде актуализирана и приспособена към динамичната медийна среда. Четвъртият въпрос дава възможност студентите да посочат какво биха искали да изучават в по-голяма степен. Те категорично показват желанието си за повече практически занятия (69,2%). Трябва да се отбележи и интересът към актуални знания за българското книгоиздаване, изразен от 17,9% от респондентите. Най-малък интерес студентите проявяват към изучаването на теоретични дисциплини, тъй като нито един от анкетираните не би искал те да присъстват в по-голяма степен в учебните програми.

Петият въпрос насочва към дисциплините, които студентите биха искали да бъдат съкратени. Мненията по този въпрос също са категорични. Малко над половината (51,3%) смятат, че историческите дисциплини могат да бъдат съкратени.

Приблизително всеки четвърти (23,1%) се обявява за отпадане на дисциплините с журналистическа проблематика, а всеки пети смята, че няма нужда от толкова теоретични познания. Интересно е, без това да е изненада, че нито един от анкетираните не е изразил желание за съкращаване на практическите занятия.

Както показват отговорите на предните два въпроса, студентите имат нужда от повече практически умения. Затова и шестият въпрос бе свързан с лятната учебна практика. Формалното ѝ понякога провеждане продължава да е актуален проблем, макар в новите учебни планове да е въведен нова процедура за нейното отчитане и оценяване. Анкетираните са раздвоени между два от предложените начини за повишаване на ефективността ѝ.

Преобладаващо е мнението, изразено от 38,5% от респондентите, че ключът се крие в по-ранното установяване на контакт с работодателите. Всеки трети обаче очаква по-голяма ангажираност от страна на преподавателите.

Със седмия въпрос се цели да се установи дали студентите по книгоиздаване виждат достатъчно възможности за бъдещо кариерно развитие. Това всъщност е въпрос, който често си задават и самите студенти. Отговорите свидетелстват за раздвоение в мненията: 35,9% биха казали, че „по-скоро да“, възможности за развитие има, докато мнението на 30,8% е „по-скоро не“. В крайните мнения преобладава положителната нагласа: 17,9% са напълно съгласни, че възможности за кариерно развитие има, докато напълно несъгласните са едва 5,1%.

Анкетата също проверява до каква степен студентите са съгласни, че по-интензивните контакти с издателската практика помагат в академичното обучение по книгоиздаване?

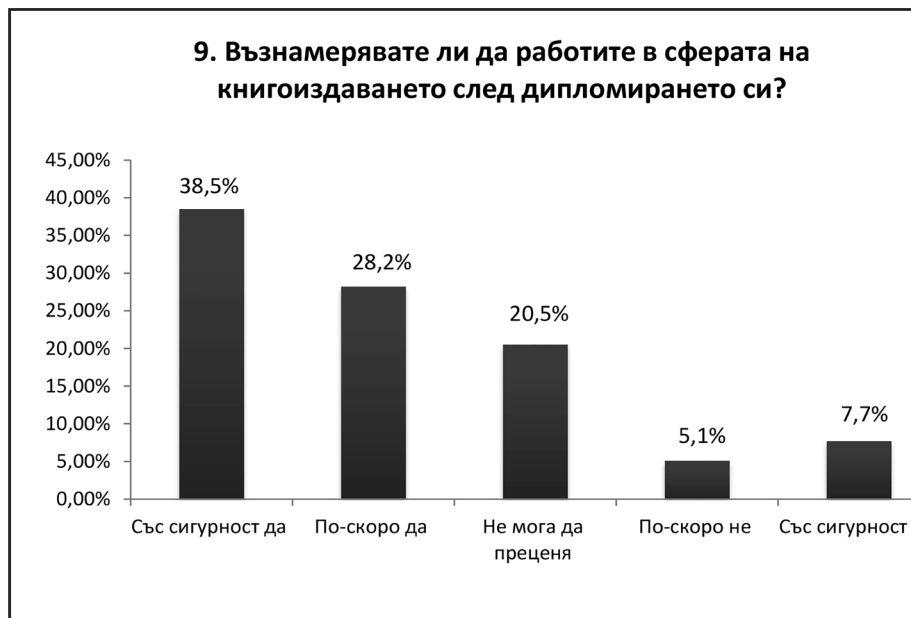
Зададохме този въпрос, за да отразим изявеното желание на студентите за повече практически занятия. Преобладаващото мнение отново е очевидно: 61,5% отбелязват, че са напълно съгласни с това твърдение, като шест пъти по-малко са тези, които избират „по-скоро не“ или са категорично несъгласни (общо 10,2%).

Ние, студентите от втори курс, смятаме, че книгоиздаването е професионална сфера, за която бързо може да решиш дали искаш да се реализираш в нея.

За нас бе интересно да попитаме колегите дали възнамеряват да се реализират в книгоиздаването след дипломирането си? Повече от половината анкетирани отбелязват „със сигурност да“ или „по-скоро да“ (общо 66,7%). Ако приемем, че този отговор са отбелязали всички студенти, за които специалността „Книгоиздаване“ е била на първо място при кандидатстването, може да се направи изводът, че интересът към професията определено е нараснал.

Щом един студент е решил, че иска да работи в дадена професионална сфера, вероятно има и конкретна дейност, която го привлича.

В отговорите на десетия въпрос също има ясно изразено мнозинство: 48,6% определят редактирането, като процеса, който ги привлича най-много. Значително по-малко са тези, отбелязали „маркетинг (20%), „дизайн“ (14,3%) и „търговска реализация“ (14,3%). Срещата на различните, често противоположни, гледни

точки показва колко богата е палитрата от мнения на студентите. Техните позиции, отразени в анкетата, са едновременно и огледалото, и същността на специалността „Книгоиздаване“.

Анкетата отразява стремежа на студентите да усвоят повече практически умения и очакването за повече подкрепа в бъдещата им професионална реализация.

Теорията на практика

*Няма книга, която да не е
предизвикателство.*

Надежда Делева

Надежда за книгоиздаването

Иван Перниклиев

Специалността „Книгоиздаване“ не е достатъчно популярна, но предоставя много знания във всеки аспект на издателските процеси. Бих казал дори, че е подценявана и не получава признанието, което заслужава. Въпреки липсата на популярност обаче тази специалност са завършили много успешни издатели.

Една от тях е Надежда Делева – главен редактор на издателство „Труд“. Тя е от първия випуск, завършил книгоиздаване. Започва работа в това издателство като стажант още докато е студентка във втори курс. Тогава се затвърждава желанието ѝ да работи в този бранш. Допада си с екипа, научава много от колегите, а дейността ѝ в издателство „Труд“ продължава и до днес. Имах удоволствието да се срещна с нея в офиса на издателството и да поговорим за специалността и нейното виждане относно проблемите и успехите в българското книгоиздаване. Не всеки е приет в тази специалност като първо желание при кандидатстване и точно това предизвиква и началният ми въпрос към Надежда Делева.

– Винаги ли сте знаели, че искате да изучавате книгоиздаване?

– Не, не винаги. Аз съм родом от Пазарджик и си представях, че ще уча журналистика и след това ще работя като журналист. Общо взето попаднах в специалността „Книгоиздаване“ малко случайно. Повечето студенти тогава кандидатствахме журналистика или връзки с обществеността. Тъй като книгоиздаването беше третата специалност във Факултета по журналистика и масова комуникация, а и беше за първа година тогава, не знаехме точно за какво става въпрос, поне аз. Влязох с идеята, че ще се запиша и следващата година ще се преместя. Оказа се обаче, че е много интересно. Като първокурсници тогава имаме удоволствието да ни преподават наистина ентузиазирани и ерудирани преподаватели – проф. дфн Ани Гергова и Владо Минков бяха едни от тях, а това са стойностни имена в тази област, които за съжаление вече не са сред живите. Също така Гриша Атанасов,

който и досега преподава във Факултета. След първата година трябваше да проведем задължителен стаж в някое издателство. Моят беше в издателство „Дамян Яков“ и видях колко различни дейности има в областта на книгоиздаването. Очакванията ми по време на обучението вече бяха доста различни, най-вече с това, че тогава теорията ни се струваше много суха, а всъщност това е динамична дейност, защото всяка книга е свързана с много хора, които участват в създаването ѝ. А редакторът е като обединяващо звено и трябва да общува с всички. Той организира всичко. От договори, избор на книги, избор на преводач, дизайн на корица. Де факто тази професия съдържа и много пиар, психология и най-вече много нерви. Смятам, че началото, което поставя специалността, е наистина много добро.

– А винаги ли сте искали да се занимавате с редакторския процес?

– Да кажем – да. Защото от цялата дейност, свързана с книгоиздаването, редакторът е най-важният елемент. Книгата е един проект в главата му. Той трябва да я разпредели по всички други звена. Също така може да участва в рекламата на книгата, връзките с медиите. Просто е много динамична и интересна професия и е най-обширна. Един ден може да се занимаваш с граматика и пунктуация, но в друг – с нещо много по-различно като дизайн, визия или дори с организирането на премиера на книгата. Но пък, от друга страна, е и дейността, която е свързана и с най-много отговорности, защото всичко е на твоите рамене и, отново казвам, е свързана с много нерви. Много хора смятат, че редакторът просто си седи и чете, но той седи и чете, да речем, 3 – 4 часа на ден, останалото време се занимава с договори, документация, писма. Общо взето си има много задачи. На интервюта, които съм давала, често се е случвало хората да се изненадат, че съм учила тази специалност. Смятат, че съм учила българска филология, а аз дори нямам и самочувствието, че знам много добре български.

– Съжالياвали ли сте някога, че сте завършили книгоиздаване?

– Не, не съм съжالياвала в никакъв случай. Единственото, за което тогава съжалих, е, че нямаше магистърска програма. Ма-

гистратурата съм завършила в съвсем различна сфера – виртуална култура. Тя беше ориентирана малко социологически и също в някакъв аспект ми е помогнала.

След това с Надежда Делева коментирахме как се е развила специалността. Много исках да видя гледната ѝ точка. Тя обаче ми сподели, че няма много наблюдения, тъй като не е имала чести контакти със студенти. В екипа на издателство „Труд“ имала колежка, която дълги години работила при тях, също завършила книгоиздаване, и познанията ѝ са били по-обширни. Всеки, който завърши тази специалност, излиза с добра представа относно професията и не попада „в небрано лозе“. Спомена, че през годините са имали няколко студенти на стаж в издателство „Труд“, но те не са проявявали голямо желание да навлязат в професията. Въпреки това вратите на издателството винаги ще бъдат отворени за младите. Според нея има много дейни преподаватели в специалността и наистина се надява студентите да проявяват по-голям интерес.

Самата тя твърди, че е научила много от специалността и най-вече е успяла да изгради стабилна основа още като студентка. Знанията, които е получила, продължава да използва и досега. Книгата като продукт не се е променила с вековете. Затова има основни неща, които са задължителни за изграждането на база от знания и времето няма да ги омаловажи. Според нейни наблюдения почти всеки, който е бил в тази област, след време се завръща. Има, разбира се, и такива, които решават, че не искат да се занимават повече с книги и напускат бранша. Въпреки че не е имала много допирни точки със студенти по книгоиздаване, Надежда Делева спомена, че ежедневно работи с журналисти и се радва, че не е в тази сфера. Убедена е, че книгоиздаването е доста по-богата професия от журналистиката, тъй като продуктът, който ние създаваме, остава с векове и процесът е по-творчески. Но пък има и хора, завършили книгоиздаване, които работят като журналисти и това никак не им пречи. Познанията, които Факултетът дава, не ограничават професионалната реализация само в специалността, която си завършил.

През годините Надежда Делева е минала през всички отдели в издателството. Още когато се зародил бумът на онлайн търговия-

та, издателството е имало интернет отдел, в който е била. Поддържали не само своята онлайн книжарница, но и няколко други сайта. Работила е и в отдел „Разпространение“. После започнала като редактор. Колегите, с които работи сега, са с нея от самото начало.

Когато обсъждахме работата ѝ в интернет отдела, ми хрумна да я попитам какво смята за онлайн търговията на книги. В днешно време това е един от най-удобните и лесни начини за пазаруване. Особено по време на пандемията. Тя сподели, че в издателството развиват непрестанно онлайн търговията си. Имат сайт, който по време на пандемията от COVID-19 е бил основният им източник на приходи, и инвестират много в него, за да го развият. Смятат да променят сайта напълно, понеже платформата им е малко остаряла. Оптимист е за онлайн търговията. Самата тя в последно време е започнала да купува много книги онлайн, макар че предпочита да ги купува от книжарница.

За мен беше от голямо значение да обърнем внимание и на проблемите в тази професия.

– Бихте ли споделили някои проблеми в професията или практики, които не Ви харесват? Интересно е с какви предизвикателства сте се сблъскали?

– Ами, аз вече обясних кои са по-проблемните дейности за един редактор. Най-вече те са свързани с взаимоотношенията с всички хора, които участват в процеса. Ако редакторът си е представял, че една книга ще изглежда по един начин, авторът си я представя по друг начин, а художникът си я представя по трети начин. Тук редакторът се явява модератор и трябва да намери допирните точки между всички, да намали напрежението, за да може книгата да види бял свят. Аз лично съм се сблъскала с много категорични художници и автори. Но това по-скоро е не проблем, а едно от предизвикателствата на тази професия. Има професии, които са много по-рискови и свързани със стрес. Разбира се, когато гоним дата на издаване за определено събитие или за някаква годишнина, такъв стрес има винаги. Има напрегнати ситуации в работата, но досега сме се справяли с колегите и смятам, че ще продължим да се справяме. Предизвикателствата общо взето са ежедневни. Няма книга, която да не е предизвикателство още от

самия ѝ избор. Главният редактор трябва да прецени издателския риск и дали тази книга заслужава да бъде публикувана. Дали ще се избият разходите по нея, защото много книги заслужават да бъдат публикувани, но трябва да се знае какво търси българският читател и колко пари може да отдели. Всяка книга си има нещо, което я прави уникална, без значение дали това е авторът, илюстрациите, или самият текст.

– Има ли нещо, което бихте искали да се промени в българското книгоиздаване?

– Може би хората да могат да си позволят да отделят повече пари за книги. Министерството на културата да отдели повече пари за библиотеките. Повече програми, които да финансират книгата. Намалването на ДДС-то е само малка част. Често сме принудени и да бракуваме книги. Общо взето книгоиздаването си е една икономика, като оставим красивата част, всичко е въпрос на сметки. Много автори дори се сърдят, когато откажем да им издадем книгата, но просто няма как, защото няма да си избием парите. Ако държавата реши да подпомогне такива автори, ще е чудесно.

– Да преминем към по-позитивната част. Бихте ли споделили какво е любимото Ви нещо в професията?

– Да речем, когато видиш книгата вече готова в ръцете си. Или като ни наградят, защото това е един вид признание. Мога да кажа, че когато не спечелим, ни става малко тъжно. Макар наградите да нямат материален израз, ние им се радваме много. Печелили сме грамоти от „Златен лъв“, също така „Бисерче вълшебно“ за детска литература. Ние обаче не участваме в много конкурси, защото голяма част се печелят от едни и същи издателства. Така че там, където си заслужава, се опитваме. Дори и да не спечелим, не се отказваме.

– А какво научихте, след като навлязохте в професията?

– Всичко. Практиката най-много помага. Защото в университетта учиш всички процеси, през които преминава книгата, обаче в издателството вече ги виждаш събрани на едно. От закупуването

на издателските права, до печата и промотирането. Защото редакторът участва и в промотирането – всичко свързано със зали, организация, гости, речи. Има периоди, в които професията е много динамична. Издавали сме книги с много големи премиери, имали сме международни гости. Надявам се и в бъдеще да има такива хубави предизвикателства.

– Ако зависеше от Вас, какво бихте добавили в обучението по книгоиздаване? На какво смятате, че трябва да се обърне повече внимание?

– Точно на практическата част. Много студенти, включително и аз като бях студентка, си мислят колко е ужасно да ходят на стаж през лятото и е по-добре да си почиват. Практиката обаче наистина е много важна, за да се предизвика интересът към книгата като продукт. Защото едно е да го прочетеш в учебника, а съвсем друго да видиш с очите си как става и да съзреш колко интересно е всъщност.

– Как виждате себе си в бъдещето и бихте ли променили работата си?

– Ами, как да се виждам? Аз не съм работила в друга сфера, след като съм завършила университета. Аз и още една колежка – Мария Чунчева, която в момента работи като главен редактор в издателство „Ентусиаст“, сме единствените от първия випуск, които се занимаваме с книгоиздаване, а останалите колеги – не. Имаме преводач, писател, журналисти, също пиар специалист, но останалите не са пряко в книгоиздаването. Може би всеки се е реализира там, където му е бил късметът. През годините не съм срещала много студенти и колеги, които са останали в бранша, но всеки има някакъв афинитет към писане или четене. Така че в бъдеще аз лично все още се виждам в тази професия и не бих я променила.

– Какво очаквате в собствената си кариера?

– Очаквам нови книжни предизвикателства. Очаквам читателят да има способността да си купува хубави книги, за да може ние да ги издаваме. Засега има добро развитие според моите наблюдения. Хората предпочитат красиви и стойностни издания, но все

пак не сме достигнали средното европейско ниво на качество на книгата. Не можем да си позволим една книга да излезе и с твърда, и с мека корица. Да я промотираме веднъж, втори път. Но да речем, че около 30% – 40% от заглавията годишно са по-изискани, по-добре направени. В момента се опитваме да утвърдим малко по-елитарната поредица „Алтер его“, която да е свързана с поезия, разкази от неизвестни български автори, но все още сме на начален етап. Това ще е поредица, която няма да има касов успех, но пък чисто лично е предизвикателство, за да се види как един неизвестен автор се развива и дали ще успее да се наложи на пазара.

– И за финал, какво очаквате от специалността?

– Все по-динамични и заинтересовани млади хора, които да постъпят в издателствата, защото все пак младият човек има по-различна представа и може да внесе свежест във всяко издателство. Студенти, които са по-навътре в съвременната литература. Въпросът тук е някой не само да е начетен и да знае много, а и да се интересува. Да знае кои са по-големите издателства, през какви етапи минава книгата, защото основната част от чуждоезиковата литература се избира от каталози. Това се учи с годините, няма как един човек, току-що излязъл от университета, да знае какво четете масовият читател в България, какво би му било интересно. Това е професия, която продължава да се гради с времето.

Разговорът ми с Надежда Делева премина неусетно. Беше ми изключително приятно да се срещна с човек, който е позитивно настроен и толкова отдаден на професията като нея. Бяхме прекъсвани многократно по различни причини, но бих казал, че точно това направи срещата ни толкова истинска. Няма да ми стигнат думите да опиша любовта, с която тя се отнася към работата си и към нашата специалност. Просто ще кажа, че след разговора се изпълних с надежда. Щом има хора като Надежда Делева, които работят с толкова отдаденост и вдъхновение, нашата специалност има бъдеще.

Преводачът робува на читателя.

Владимир Молев

Преводът – призвание и
действителност

Ина Георгиева

Владимир Молев е литературен преводач от английски, възпитаник на Факултета по журналистика и масова комуникация и Факултета по славянски филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Носител е на наградите за превод „Кръстан Дянков“ през 2013 г. и Награда на Съюза на преводачите през 2017 г. Сред превежданите от него автори са Казуо Ишигуро, Дж. Г. Фарел, Рохингън Мистри, Джонатан Франзен, Себастиан Бари.

По време на работата си преводачът се превъплъщава в много роли. Бил е обърканият Оскар Уао, изкуствената приятелка Клара и изпълненият с детска наивност Пърси Джаксън. Първата роля обаче, която дава началото на неговия творчески път, е на студент от първия випуск на новопоявилата се тогава специалност „Книгоиздаване“.

Образованието във ФЖМК се оказва ключово за бъдещото му развитие. Като най-важното за този период Владимир Молев определя хората, които е срещнал в Университета. От самото начало преподавателите са представлявали мотивирано ядро, което гори от ентузиазъм, за да предаде знанията си на студентите. Признава, че е имало административни и организационни неуредици, присъщи на всяко ново начинание, но самоотвержеността и хъсът у преподавателския екип са компенсирали останалите проблеми. През първите няколко години Гриша Атанасов и Алберт Бенбасат са представлявали основния двигател на специалността. Особен отпечатък в съзнанието му оставя и Анна Друмева, която тогава преподава авторско право.

– С нея провеждахме часовете си в офиса ѝ на площад „Славейков“. Имахме възможност буквално от първа ръка да се докоснем до процеса. Атмосферата беше неповторима. Представете си компютрите с огромните монитори и около тях купчини с книги, които тя „раздаваше“ на издателите, за да може да се задвижи процесът по излизането им на българския пазар.

Благодарение на Анна Друмева, Владимир Молев се запознава по-обстойно и с творчеството на Казуо Ишигуро, а 20 години по-късно превежда на български четири негови романа и един сборник с разкази.

Важна роля за проходащата специалност е изиграла и Мария Арабаджиева, преподавател по „Икономика на книгоиздаването“, която е провеждала занятията си в редакцията на издателство „Абагар“, както и Владимир Минков, преподавател по художествено оформление. Всички тези хора образуват ентузиазизиран екип, който дава всичко от себе си за обучението и реализацията на студентите дори и след тяхното завършване.

За Владимир Молев от голямо значение е и практическият аспект на специалността. Контактът с големите действащи издателства по онова време е ключов за студентите, тъй като по този начин те са попаднали в сърцето на българското книгоиздаване и остават там вече 25 години.

Според него една от силните страни на образованието, получено във ФЖМК, е балансираният подход, който съчетава погледа към общата картина и вникването в детайлите. Това спомага за открояване на структурата на процесите, в която и да е била сфера – политика, икономика, култура или пък в пресечна точка на всички тях като сферата на книгоиздаването. Този холистичен подход дава възможност на студентите да натрупат познания в много области и да развият умения, нужни не само на професионалното поприще, но и в ежедневието. Богатата палитра от дисциплини, изучавани във ФЖМК, дава основа за вникването в същината на протичащите в обществото процеси и заради това възпитаниците на Факултета се ориентират по-лесно в случващото се „по света и у нас“ за разлика от немалко интелигентни хора, които остават тесни специалисти в своята област.

– Ще използвам израз от социалистическото време – „всестранно развити личности“, но и това образование те превръща в истинския зоон политикон, защото, за да бъдеш гражданин на съвременна държава, на развита демокрация, трябва да имаш нужните познания и точна представа не само какви права имаш, но и какви са твоите отговорности. Иначе се превръщаш в марионетка, която може лесно да бъде управлявана от манипулации и фалшиви новини.

А как по-точно специалност „Книгоиздаване“ е помогнала за реализацията на Владимир Молев като професионален преводач, той обяснява, правейки сравнение между работата на журналиста и тази на преводача.

– Журналистът не знае с какво ще се занимава днес или утре. Днес му се налага да пише за някакъв политически процес, утре може да се наложи да отразява случващото се в икономиката. Журналистът трябва да разбира достатъчно от тези области, за да си напише грамотно материала. Нещо подобно е и при превода. В една книга главният герой може да е ядрен физик и да говори за ядрена физика. Другият ти герой да е литературовед и да коментира поезията на Шекспир и неговите сонети, а когато те се срещнат, съвсем естествено си говорят за круиз на Малдивите. Преводачът трябва да познава достатъчно добре всички тези теми — от ядрената физика, през сонетите на Шекспир до географията на Малдивите и как изглежда круизният кораб, за да може да намери точния еквивалент на български. Затова журналистическият и преводаческият занаят доста си приличат, тъй като журналистът не е тесен специалист, но трябва да е достатъчно информиран, за да може да имитира компетентност. Същото е и с преводача. Той не е специалист в нито една от тези области, но трябва да пише така за тях, че написаното да отговаря на начина, по който се говори, да няма фактологични грешки, да не се изкривява реалността.

Но какво всъщност е подтикнало Владимир Молев да се занимава с художествен превод? *Случайност като повечето неща в живота*, възкликва той. Връща се към спомените си за Анна Друмева, която по онова време го насочва към издателство „Атика“, когато трябва да изкара един от своите стажове.

– Тя ми даде телефона на главния редактор Марин Гинев. По онова време нямаше мобилни телефони, обаждахме се от улични, а пък самото издателство нямаше стационарен телефон, имаше само мобифон, който гълташе страшно много пари, когато говориш от карта. И само за да кажа *Добър ден! Аз съм студентът, който иска да дойде на стаж при вас*, на мен ми свърши първата. И така с цената на огромни разорения, от тогавашна гледна точка, все пак се свързах с издателството, където Марин Гинев ме прие много радушно.

Отначало се занимава с редактиране, докато един ден Марин Гинев не го пита дали не иска да преведе книга. Това предложение слага началото на неговия дълъг път към художествения превод. Първият му роман излиза под името на издателство „Атика“. След това Гриша Атанасов го свързва с издателство „Труд“, където Владимир Молев започва да превежда продълженията на „Междувездни войни“, като там има щастието да попадне сред невероятни професионалисти като Красимир Мирчев и Милена Трандева, от които научава много.

– Преводачът има много господари, на които трябва да робува. От една страна – на текста, от друга – на автора, ако все пак не е привърженик на теорията, че авторът е мъртъв. Но не по-малко важно е, че той робува на българския читател, защото неговата задача е да създаде текст, който да бъде разбираем и възприет, да отговаря на нагласите и очакванията на реципиента. Така че трябва да жонглираш с много фактори, да проявиш голямо въображение, за да се получи един приличен резултат накрая.

Владимир Молев отбелязва, че преводът сам по себе си е творчество и няма как да не оставиш своя отпечатък върху текста. Всеки превод е интерпретация. В него се оглеждат личността, характерът и познанията на преводача.

– Ние се опитваме да се убеждаваме, че четем Шекспир или Джеймс Джойс, но реално ние четем Валери Петров и Александър Шурбанов, а в Джеймс Джойс — Иглика Василева.

Преводачът се явява автор сам по себе си, тъй като създава този преводен текст и в най-добрия случай в новия текст говори духът на оригинала. Събеседникът ми е привърженик на по-свободния подход към превода, при който синтактичната структура на първоизточника не е поставена на пиедестал. Макар да има теории, които защитават точно обратното твърдение — че трябва да се следва дословно синтаксиса на изречението, според него е по-добре да се разтълкува идеята и след това тя да бъде изразена по възможно най-добрия начин на български език, без преводачът да се съобразява с формални белези като синтаксис.

– Тук ще направя уговорката, че всеки превод изисква съответна стратегия, по която да се работи. Ако за една книга едно е под-

ходящо, то за друга е друго. Не се превежда по един същи начин любовен роман и Хенри Джеймс например.

Както стана ясно, преводачът е изправен пред много дилеми по време на работата си. Налага му се да разбере и да се съобрази както с текста, така и с надтекста, заложен в оригинала. Все по-често в последните години технологиите започват да се намесват в този творчески процес, като това се изразява най-често в употребата на преводачески софтуер. Ще могат ли в бъдеще машините да разрешават всички изникващи казуси при художествения превод? Владимир Молев е категоричен — машинен превод на художествена литература е невъзможен. Основната причина според него е, че за да има превод, трябва да има разбиране.

– Трябва да разбереш какво ти казва текстът, но и какво е намерението на автора. Дали в едно обективно твърдение „небето е синьо“ няма някакъв нюанс в казаното, дали това не прави преход към някое следващо изречение.

Той споделя, че е работил с няколко преводачески софтуера, но опитът му е показал, че те още много куцат. Друга иновация е невронният превод. Той се оказва успешен, що се отнася до прости изречения без скрит подтекст. Такъв тип превод би бил от помощ, но при работата с художествен текст никога не би се стигнало до момента, в който фигурата на преводача да бъде изцяло изместена освен ако самата литература не се развие в такава насока, че да се премахне присъщата ѝ многозначност.

Владимир Молев ни припомня сравнение на доцент Бойко Пенчев, който в словото си за патронния празник на Университета говори за ролята на литературоведа и разграничава двете основни понятия — литературовед и езиковед по следния начин: езиковедите се занимават с намирането на структурата и реда, докато литературоведите се занимават точно с обратното — с изключенията и с дълбокия смисъл, вложен в текста.

Работата на преводача остава обгърната от неразбиране от страна на масовата публика и оставя горчив привкус у практикуващите я. Това ни дава основание за въпроса за недостойното заплащане в този бранш. Но от кого зависи?

– От нас като общество — категоричен е Владимир Молев. — Дали намираме за нещо ценно превода, или не. Твърдението, че преводачите навсякъде получават малко и няма защо да искат повече си е чист мит. В нормалните страни, чиито пример се опитваме да следваме, държавата, социалната държава на благоденствието, каквато съществуваше и все още съществува в Европейския съюз, е направила така, че да разработи съответни механизми, за да може преводачът да живее от труда си.

Владимир Молев коментира конкретни мерки в областта на социалното осигуряване, като дава пример с Германия, където преводачите се възползват от различни права от останалите самоосигуряващи се лица като нотариуси, адвокати и лекари, чиито доходи са несъразмерно по-големи. Германските му колеги се осигуряват по много по-ниска ставка, макар и да ползват същите блага като медицинска застраховка и пенсии като хората с по-високи доходи.

Дава пример и с Франция, където преводач, който сам се е осигурявал за определен период, ако остане без доход, било защото няма нова книга за превод, било защото има нужда от почивка, получава временно обезщетение, което е по-високо от минималната работна заплата.

Друг широко разпространен механизъм е *public lending rights*, който се гради на принципа, че при всяко заемане на книга от библиотека, преводачът получава съответна сума, като тези средства се превеждат по неговата сметка всяка година. Владимир Молев споменава, че в България също са се правили опити за въвеждане на тази система, но те към момента не са довели до законодателното им уреждане.

Друг голям проблем при заплащането идва от отношението на самите издатели към своите преводачи.

– Най-важното, което трябва да се направи, е издателите да спрат да експлоатират преводачите, тъй като там се корени главният проблем, колкото и неприятно да ми е да го кажа като човек, завършил специалност „Книгоиздаване“. Нашите книгоиздатели мародерстват и живеят на гърба на преводача, не спазват никакви норми, които са заложили в Закона за авторското право. Превода-

чът е поставен в неизгодна позиция, защото, когато иска да превежда даден автор, издателят вече е купил правата и той не може да направи нищо. Не може да вдигне скандал и да отиде другаде. И заради това, както и защото е твърде скъпо преводачът да си търси правата по съдебен път, издателите злоупотребяват с труда му.

Възпитаникът на ФЖМК се позовава на Закона за авторското право, където е записано, че след като преотстъпиш правата върху превода на една книга за определен период от време, след изтичането на този период издателят не може повече да я продава.

– В момента има много издателства, които 10 години след издаването на съответната книга, все още я продават с извинението, че това са застояли бройки, остатъци от стари тиражи, което е абсолютно недоказуемо, но дори и да е така, те просто трябва да ги изтеглят от търговската мрежа и да ги унищожат. А ако искат да продължат да ги продават, да подпишат нови договори с преводачите.

Друг проблем в света на превода у нас са множеството обезобразени заради лошия превод книги. Полагат ли се усилия и как може тези случаи да бъдат сведени до минимум? Владимир Молев коментира, че досега действията за подобряване на качеството на превода са били съсредоточени върху образованието на преводачите, като за тази цел са били създадени много магистърски програми, работилници, ателиета и семинари. Тогава къде отиват всички тези обучени професионалисти? За него обяснението е следното: когато един човек завърши подобно обучение и разполага с нужните знания и умения, но се окаже, че срещу тях той ще получи по-малко от минимална работна заплата, кадрните хора казват „довиждане“ на литературния превод и започват да се занимават с друго.

Промяната ще дойде, ако се съсредоточим върху подобряването на материалните условия за преводачите. Към момента в бранша се получава същият парадокс, както и при медиците — добре обучени хора бягат, за да търсят по-добро заплащане.

Много кратките срокове също представляват проблем, но отново са резултат от ниското заплащане.

– Когато преводачът сметне, че трябва да изкара осемстотин лева, за да може да си покрие битовите нужди този месец, едно е те да се равняват на шестдесет страници, друго е да се равняват на двеста страници. Издателите дават такива цени на страница, че трябва да направиш двеста страници, за да си осигуриш екзистенц-минимума. Това неизменно води до влошаване на качеството, тъй като се претрупват нещата, допускат се много грешки и, за съжаление, при читателя пристига недобър продукт.

Отговорността остава в ръцете на издателите. Чрез името си те би трябвало да гарантират, че издават качествена книга, но това рядко се случва. Този проблем засяга най-вече преводите от английски език и това се дължи главно на голямото количество преводна литература от този език.

– От всички издадени книги в България за последната година близо 20% са преводни. Специално в художествената литература близо 50% са преводни, като най-много от тях са от английски. Ако смалим още перспективата от художествена литература на роман, виждаме, че най-много романи се издават в превод от английски език. За 2021 г. само от него те са четиристотин и двадесет, докато тези, написани на български, са около триста.

По повод на тази статистика Владимир Молев отбелязва:

– Тук като общество трябва да си зададем въпроса как съхраняваме българския език и как го развиваме при условие, че основното средство за придобиване на езикови познания и умения у читателя идва от четенето на книги, които са преведени от английски. Затова би трябвало да се стремим да подобрим тяхното качество.

Качеството обаче се влошава и основната причина отново е ниското заплащане. Заради това и не можем да говорим за съществуването на професия преводач.

– Ако се опитаме да намерим хора, които се занимават единствено с превод, и то на художествени текстове, се оказва, че те са единици, защото не могат да се издържат от това занимание.

Преводачът дава за пример програмите на Фонд „Култура“, които след пандемията се опитват да изградят механизми за отпускане на стипендии за артистите на свободна практика. Когато стават ясни критериите за кандидатстване обаче (да си самооси-

гуряващо се лице, да имаш издадена книга в последната година и т.н.), става ясно, че има само двама души в първата програма, които се занимават с превод, като тези двама души съвместяват функциите и на главен редактор в съответни издателства.

Молев обобщава картината на английския превод у нас по следния начин:

– Имаме хора, които са след пенсионна възраст и все още се занимават с превод като Иглика Василева, благодарение на които все още се поддържа някакво високо ниво. Те имат много богат опит, но са малко на брой. Имаме някакви хора от академичната общност, преподаватели, които се занимават и с превод в свободното си време, само че те не могат да поемат търсенето на издателите. Човек дори да е професионален преводач и да се занимава само с преводи, би могъл да направи два, максимум три по-големи романа. А у нас се издават над четиристотин романа, преведени от английски на година, тоест ни трябва сто и двадесет човека само за тях. Ние обаче ги нямаме. Имаме Иглика Василева и още шепа ветерани като нея, имаме четирима-петима преподаватели, които се занимават с академична дейност и в свободното си време превеждат, което означава, че могат да преведат по един роман на година. И се появява една дупка от сто човека, която трябва да бъде запълнена. Затова се търсят студенти, хора, които нямат познанията и уменията да превеждат, които го правят от изкривена любов към литературата. Дори и намеренията ти да са чисти, ако нямаш нужните умения, за да превеждаш и само осакатяваш текста, по този начин правиш лоша услуга на литературата, заради която уж се жертваш да превеждаш без пари.

Въпреки множеството препятствия по пътя, всеки ден се появяват нови и нови млади хора, които решават да посветят живота си на професионалния художествен превод. Спомняйки си какво е да се намиращ в началото на преводаческия си път, Владимир Молев се обръща към тези, които тепърва навлизат в полето на художествения превод:

– Запознайте се добре с трудовото законодателство. Основното за това да успееш да се справиш с работата си е да познаваш законовите рамки, в които трябва да оперираш (в нашия случай Закона за авторското право и сродните му права). Трябва да по-

знаваш и данъчното законодателство, защото, за мое съжаление, сред издателите и техните счетоводители има много хора, които не познават законодателството, дават някакви неща, които преводачът не чете и подписва на доверие, и ако от НАП му направят проверка, се оказва, че той е в някаква издънка.

Владимир Молев ни открехва вратата към света на българския преводач и видяното от случващото се зад нея ни оставя безмълвни. Нашата страна има привилегията да е родина на талантиливи преводачи, които творят на български език. Тъжното е, че именно тази географска принадлежност осейва пътя им с финансови и административни пречки, които ги карат да поставят работата си на заден план. Промяна в механизмите за подкрепа на техния труд трябва да настъпи, но тя ще бъде възможна едва когато осъзнаем, че пренебрегвайки хората на културата, ограбваме културата от хората.

*Няма място за скука в
живота на редактора.*

Мария Чунчева

Идеите нямат работно време

Румяна Георгиева

През 1997 г. Мария Чунчева постъпва като студент по книгоиздаване във Факултета по журналистика и масова комуникация към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Това я превръща в един от първите възпитаници на специалността. През годините минава през различни професии в сферата, докато не се спира на редакторската. От 13 години заема длъжността главен редактор в издателство „Ентусиаст“. Имах възможността да се запозная с нея през 2022 г. по време на лятната си учебна практика. Тя беше мой ментор и един от първите професионалисти в книгоиздателския бранш, с когото съм работила. Възползвах се от шанса да се срещна с нея по повод студентската книга, за да ѝ задам въпроси, които силно ме вълнуват относно специалността, книгоиздаването в България и по света. Срещнахме се в редакцията на издателството. Тя ме покани в своя офис и стартирахме нашия разговор.

Реших, че най-естествено би било, ако започна от началото, затова се поинтересувах от постъпването ѝ в университета. Попитах я как се е спряла на специалност „Книгоиздаване“, какво я е подтикнало да поеме по тази все още „неотгъпкана пътека“.

– Не беше твърде обмислено решение, не беше и пълна случайност – може би нещо по средата – отвърна Мария Чунчева. Тя сподели, че е кандидатствала във ФЖМК с желанието да изучава журналистика или връзки с обществеността. По стечение на обстоятелствата обаче са я приели в специалност „Книгоиздаване“. Започнала е първата година с намерението впоследствие да се прехвърли в друга специалност:

– Отказах се от това си намерение още в края на първата година. Не знам защо бях решила, че журналистиката е моят път. Години по-късно, наблюдавайки медийната среда, си давам сметка, че изобщо нямаше да се справя в тази област. Явно нещо, може и да е съдба, ме е тласнало в правилната посока, защото сега се чувствам много по на място, отколкото бих се чувствала като журналист.

Чудих се дали по време на обучението ѝ е имало нещо във факултета, което ѝ се е искало да бъде различно. Замисляйки се над годините, прекарани там, Мария Чунчева сподели, че не ѝ е допадало нивото на техническата база. Разказа, че това много усложнявало процеса по изучаване на различни компютърни програми:

– Учихме дизайнерски и оформителски програми на доста стари компютри. На теория всичко беше ясно, но като седнехме да работим, просто не се получаваше. В крайна сметка почти нищо не успях да науча за въпросните системи, защото не можех да практикувам.

За щастие техниката във Факултета е вече осъвременена и успява да отговори на нуждите на студентите.

Мария Чунчева също сподели, че се радва да види и сградата на ФЖМК обновена:

– Това, което аз си спомням, е една много порутена, зле изглеждаща отвън и отвътре сграда. Някои зали не се използваша за дълги периоди от време и ни се налагаше да провеждаме част от лекциите си в други факултети. Това беше неприятно, въпреки че за един човек на 20 години не е от кой знае какво значение. Сега като се замислих какви промени могат да бъдат направени, си дадох сметка, че тези проблеми са вече разрешени, което е в плюс за новите студенти.

Учебните дисциплини са ѝ били много интересни. Мария Чунчева обясни, че през първите две години предметите, които е изучавала, до голяма степен се припокривали с другите специалности във Факултета. Помолих я да ми разкаже за любимите си дисциплини. Тя започна като изтъкна „Икономика на книгоиздаването“:

– Водеше го Мария Арабаджиева, човек от практиката, и ходехме в нейния офис. За пръв път се запознахме с издателския процес на книгата. На едни табла чертаеше диаграми с отделните стъпки и съответните длъжности, които отговарят за изпълнението им. Изясни ни всичко – от намирането на книгата, до това как да я реализираме и да излезем на печалба.

Добави още „Културология“ и „Народопсихология“ към списъка с любими предмети. Обясни, че темите са я вълнували сами

по себе си, но преподавателите доцент Георги Лозанов и професор Марко Семов също били фактор, който е допринесъл за нейния интерес. Любопитен факт е, че Мария Чунчева е записала и втора специалност – „Връзки с обществеността“. Такава възможност не се предлага вече на студентите по книгоиздаване. Подобно профилиране днес може да се направи с избора на едно от две направления през четвъртата година от бакалавърската програма.

Допълни, че също така е обичала и лекциите по „Авторско право“, водени от Анна Друмева, основател на една от най-големите литературни агенции в България – „АНА – София“, част от агенция Andrew Nurnberg Associates. По думи на Мария Чунчева преподавателката е била невероятен човек и много добър професионалист:

– Всички ходехме на лекции в офиса ѝ с голям интерес. Освен че ни учеше как се купуват и продават правата на книгите, ни разказваше любопитни истории за книгоиздаването в България.

Интересът на Мария Чунчева към работата с авторски права прераста в трудово назначение. В продължение на три години работи в същата литературна агенция. За опита си там сподели, че ѝ е бил от голяма помощ, след като е зела редакторска длъжност:

– Тръгнах си оттам със страхотна база от информация в главата си. Знаех дали даден автор е зает, ако не е – къде да търся контакт с него. Това много улесни работата ми като начинаещ редактор.

Мария Чунчева обясни, че след толкова години все още намираща ползи. Днес те се изявяват основно в коректно отношение към литературните агенти, което според нея не бива да се пренебрегва:

Когато си бил от другата страна и си изисквал определени неща, знаеш какво се очаква от теб и го даваш. Стремя се да избягвам безплодна кореспонденция, защото ценя времето на литературните агенти и усилията, които полагат.

Историята на професионалното ѝ развитие продължава. Отваря ѝ се възможността да изпробва нещо различно от това, с което се е занимавала до момента. Колега от бранша ѝ предложил редакторска позиция в ново издателство:

– Беше предизвикателство да стартираме. Не мога да кажа, че съм се стремяла дълго към такава позиция. Случи се, възползвах се от шанса и установих, че това е моето място.

Мария Чунчева обясни, че си е паснала добре с професията, заради ангажираността с разнообразни дейности:

– Теоретично погледнато етапите на производство са едни и същи, от което би следвало работата да се превърне в рутина. Но тъй като всяка книга е различна, целият процес се променя. Няма място за скука в живота на редактора.

Забелязала съм, че голяма част от хората извън книгоиздателския бранш имат погрешни представи за редакторската професия. Затова помолих събеседничката ми да обърне внимание на отговорностите, които често остават скрити за външния поглед:

– Повечето хора, когато чуят „редактор“, си представят човек с чаша кафе или чай, който стои в усамотение и чете текстове по цял ден. Да, докато прочетеш книгата, за да решиш дали ще я издаваш, работата е по-интровертна, както и редакцията след това. Но в момента, когато машината се задейства, процесът става изключително динамичен, започва общуване с много хора и си проличава, че не е толкова кротко и тихо при нас.

Мария Чунчева подчерта, че работата на редактора в издателство в по-голямата си част е организационна – ангажиран е с непрестанна комуникация и проследяване на проекти в различен етап на подготовка. За стиловата редакция обясни, че не е необичайна практика да бъде изнесена навън към сътрудници.

Отговорност и комуникативност са черти, нужни за всяка позиция в бранша. Според Мария Чунчева е от голямо значение студентите да имат правилна нагласа както за обучението си в специалност „Книгоиздаване“, така и за професионалната среда, в която се подготвят да навлязат след завършване:

– Комуникацията при нас е ключова и това би затруднило един не особено общителен човек. За да си свършиш добре работата, трябва да си отворен към другите.

Тя продължи като сподели, че работата с творци, каквито са авторите, дизайнерите и преводачите, често изисква специален подход, за да се намери общ език:

– Ние уважаваме творчеството им и се стараем да го показваме. Но същевременно се налага да споделяме и градивна критика, за да може да се получи максимално добър краен продукт, от който всички да останем доволни.

Поинтересувах се дали професионалистът издател някога се разделя с работата си, или винаги носи отговорностите със себе си:

– Никога не оставяш работата си, такава опция не съществува. Прехвърляш файлове от работния компютър на личния, за да четеш текстовете, когато ти се открие възможност. Налага се да използваш всеки свободен момент, иначе времето не стига.

Мария Чунчева сподели още:

– Идеите няма как да бъдат ограничени само до работното време. Може да ровиш в интернет и да намериш нещо интересно или някой приятел в 22:00 ч. да ти напише съобщение каква страхотна книга е прочел и да решиш, че трябва да я проучиш незабавно. Всичко това е вид работна дейност.

Мария Чунчева обясни, че издателската работа не се изразява само в стоене зад бюро, а съпътстващите я отговорности не приключват с напускането на офиса. Тя посъветва ревностните привърженици на регламентираното работно време да не се ориентират към книгоиздателския бизнес.

На въпроса ми *За какви хора е предназначена специалност „Книгоиздаване“?* Мария Чунчева отговори:

– На първо място специалността е за хора, които обичат книгите. Не просто да четат. Ако обичат четенето, това е чудесно, но не е задължително да се превръща в нещо повече от хоби. Хората, които освен от текста, се интересуват от това кой е авторът, какъв е екипът, който стои зад книгата, как точно се създават книгите. На тях би им било много интересно да попаднат в тази специалност.

Също така още веднъж обърна внимание на комуникативността – качество, характерно за успешните професионалисти в книгоиздателския бизнес.

Много студенти от ФЖМК избират издателство „Ентузиаст“ за място, където да проведат летните си учебни практики. Споделяйки впечатленията си от студенти по книгоиздаване, Мария Чунчева обособи две групи:

– Първата се състои от студенти, които не изявяват особен интерес към книгоиздаването, завъртат се в офиса за няколко дни и личи, че не желаят да бъдат прекалено ангажирани. Втората група е пълната противоположност – идват много мотивирани за

цялата практика, изпълняват всички задачи, които им се поставят, и се опитват да научат колкото може повече, докато са при нас. – По думите на главната редакторка те преобладават. – Някои хора може би наистина попадат в специалността по случайност, не им допада и съответно не могат да вложат сърце и душа в това, което правят. Аз не ги упреквам. Вярвам, че ще намерят своя път.

Въпреки това Мария Чунчева сподели, че е щастлива, когато вижда студенти с желание да се развиват в сферата:

– Доста от тях са оставали да работят в издателство „Ентусиаст“ за известно време или сме ги викали да ни помагат по книжни панаири.

Според Мария Чунчева теоретичните знания и практическите умения, придобити по време на обучението, са това, което отличава студентите по книгоиздаване от останалите специалисти в бранша:

– Специалността дава добър цялостен поглед върху различните аспекти от процеса по създаване на една книга. Студентите излизат от Факултета, запознати със същността и функцията, историята и техническите спецификации на най-старата медия. Това е много добро стартово ниво, позволяващо по-лесно навлизане в практиката. Базисното знание, което специалност „Книгоиздаване“ предоставя на възпитаниците си, помага за осъществяването на качествена комуникация на професионален език и бързото интегриране на начинаещия в работния процес.

В сферата на книгоиздаването, особено в България, от изключително значение за добрата реализация на различни проекти е наборът от професионални контакти, които издателят си е създал. Мария Чунчева обясни, че взаимоотношенията със сътрудници са ценни и заслужават да получават нужното внимание, за да се поддържат:

– Трябва да има уважение, добро отношение и взаимно разбирателство. Те стават част от приятелския ти кръг, от работното ти семейство и е много хубаво, когато се запазят във времето.

Тя допълни, че децата на голяма част от колегите ѝ са пораснали около нея и сподели, че се радва на възможността да споделя радостите от живота с тях.

Освен с огромната мрежа от сътрудници, която е изградила, Мария Чунчева се гордее и с развитието на издателство „Ентусиаст“, за което има огромен принос:

– Бяхме малък екип от млади хора, когато стартирахме преди 13 години. По-опитните колеги гледаха с недоверие на нас, което е разбираемо. Ние обаче успяхме да създадем издателство, което все още продължава да функционира и да се разраства. Отчитам това и като лично постижение, защото от самото начало съм влагала усилия в този общ проект. Заедно с колегите се стремихме да вървим заедно напред и го постигнахме.

Мария Чунчева ми разказа за още един повод, поради който изпитва професионална гордост:

– Успяхме да върнем книгите на Никос Казандзакис на българския пазар. Когато решихме, че искаме да го издаваме, имаше неуредици с правата за тях.

От екипа на издателството били запознати с проблема и не очаквали, че ще успеят да го преодолеят. Но все пак решили да рискуват и да опитат. Свързали се с наследниците на авторските права на Казандзакис и успели да задвижат процеса:

– Преиздадохме всичко от автора, което беше издавано на български език в чудесните преводи на Георги Куфов. По-късно направихме нови издания с твърди корици – в прекрасното оформление на нашия арт директор Яна Аргиропулос (също възпитаник на ФЖМК).

Издателството продължава да работи в тази посока, като предоставя на българския читател възможността да се докосне до творчеството на Никос Казандзакис – издават и непревеждани до момента негови творби. Мария Чунчева сподели, че се радва на развитието на поредицата, тъй като ѝ е много на сърце.

Нужно е обаче повече от лично предпочитание, когато се прави избор дали определена книга ще бъде издадена, или не. Поинтересувах се кои са критериите, които според Мария Чунчева трябва да се вземат предвид. Тя отговори, че редакторът основно търси съвместимост с каталога на издателството:

– Профилът на издателство „Ентусиаст“ е много широк. При подбора на заглавия първо се питаме в кое от направленията, в които работим, би попаднала дадената книга, след това се стара-

ем да си представим публиката, на която ще я предложим – има ли я, колко е голяма и пр. Обръщаме внимание на икономическата страна на всеки проект, защото книгоиздаването все пак е бизнес. За да можем да продължаваме да работим, трябва добре да реализираме подобрите заглавия.

Колкото и стриктно да се следва пътя на разума обаче, има феномени, непредвидими за издателите. Мария Чунчева разказа интересен пример от практиката, с който подкрепи това твърдение:

– Много бях харесала трилърите на френския писател Никола Бюгле и ги предложих за издаване. Никой не възлагаше големи очаквания в началото, понеже авторът не е толкова популярен извън родната си Франция, но книгите се продадоха изключително добре. Литературната агентка беше изненадана. Предложи да издадем *Бернар Миние*, далеч по-разпознаваемо в цял свят име. Уви, той не намери голяма публика в България. За нас причините са все още незнани, тъй като качеството е наистина добро. Има и сериал по заглавието, което издадохме. Привидно нелогични случаи като този все пак са факт.

Мария Чунчева продължи, като подчерта ролята на субективния фактор в книгоиздателския бизнес. Тя обясни, че именно заради това моментът, когато любима книга се реализира на пазара и получи добра обратна връзка от читателите, е силно удовлетворяващ.

Издателят трябва да се ориентира добре на пазара и да е адаптивен към промените, които настъпват в него. През последните 2-3 години Мария Чунчева е забелязала нарастваща тенденция за извършване на покупки и продажби през онлайн магазини. Тя отдава промяната до голяма степен на COVID-19 пандемията:

– Когато през 2020 г. всичко затвори, очаквахме, че ще настъпи крах за бранша. Едно от нещата, което ни спаси, беше засилването на онлайн търговията.

Мария Чунчева сподели, че издателството е поддържало собствен сайт и преди това, но поръчките не били на желаното ниво. С тяхното увеличение се е появила нуждата от обновяване на онлайн платформата за търговия, с цел подобряване на визията и функционалността:

– Вече имаме съвсем нов сайт. По този начин разполагаме и с директна връзка с крайните клиенти. Разбира се, без книготърговците не бихме се справили в никакъв случай, но се отразява добре на издателството, когато дадена част от тиража реализираме директно, тъй като това увеличава печалбата от конкретното заглавие.

Това е важно, особено на фона на сериозното увеличение в цената на хартията и печата през последната година, с което значително нарастват разходите на издателствата у нас.

– Харесвам дигитализацията и смятам, че тя помага в много направления, сподели Мария Чунчева и продължи: Електронните книги са още един начин, по който да се реализира продукцията; интернет магазините са още един канал за търговия; социалните мрежи предоставят допълнителна възможност за общуване с читателите.

Тя вижда възможностите, които следващата стъпка от развитието на бизнеса предоставя, и не вярва на твърденията, че книгата ще загине вследствие от появата на новите устройства:

– Казват, че младите поколения не четат. Това не е така. Просто четенето вече много повече се извършва в електронен формат.

Мария Чунчева е щастлива, че аудиокнигите също откриват своята публика, въпреки че самата тя предпочита да чете, вместо да слуша книги:

– Нормално е да има лека резервираност, когато нещо ново се появи. Отначало и ние се чудихме дали в България аудиокнигите биха имали успех, но впоследствие разбрахме, че това е още един път, по който ще вървим занапред.

Тя сподели наблюденията си за нарастващото разпространение на аудиокнигите през последните години и добави:

– Не сме толкова далеч от света – и по отношение на издаваните заглавия, и по начина на работа, вече и методите на търговия се уеднаквяват все повече.

Единственият аспект, в който България все още изостава спрямо издателите в чужбина, е продажбата на електронни книги:

– В България незнайно защо се смята, че книгите в електронен формат трябва да са почти безплатни. Това няма как да се случи, тъй като има разходи по създаването им, които е невъзможно да се пренебрегнат.

Мария Чунчева изтъкна, че в договорите за авторски права често има клауза, задължаваща издателя да продава електронната книга на цена, равняваща се на не по-малко от 50% от тази на хартиената:

– Имах случай с френска авторка, която искаше да се договорим за покачващ се процент на авторските права след три хиляди свалени електронни книги. Помолих литературната агентка да ѝ обясни, че в България на този етап няма как да стигнем подобни нива. Но явно за други места по света не е необичайно, щом го изискват и от нас.

Събеседничката ми сподели своите надежди, че в бъдеще ще се наблюдава положителна промяна в тази посока.

Окрупняването на бизнеса в чужбина е нещо, което не се харесва на Мария Чунчева. Тя предпочита българския модел, в който издателствата са по-малки и с ясен облик, а взаимоотношенията между колегите са по-лични:

– В действителност никога не съм работила в голяма корпорация и няма как да знам какво е, но не ми се струва привлекателно. В компания от двадесет хиляди души например няма как да се сближиш с всички.

Издателствата са бизнес предприятия, но също така имат и културен характер. Колкото по-голяма е компанията, толкова повече тя се отдалечава от творческия безпорядък и се доближава до образа на машина, изрядно функционираща, благодарение на стриктното следване на определените правила:

– За книгоиздателския бизнес предпочитам установения в България модел. Има доза хаос, което прави работата истинско предизвикателство, но така тя е доста по-привлекателна и приятна за мен, отколкото би била в някоя тежка корпоративна структура.

Въпреки това има неща в българското книгоиздаване, които Мария Чунчева смята, че трябва да се променят:

– Бих искала браншът да бъде по-добре платен не само за кадрите в издателствата, а и за сътрудниците ни. Преводаческият труд например е недобре заплатен, а е сериозно творческо занимание, което отнема време и усилия. Същото може да се каже и за дизайнерите. Те често четат книгата преди да започнат работа.

След това идва творческият процес, за който е нужно вдъхновение и не бива да се прищпорва. Отстрани работата може да изглежда лесна, но не е така. Същото се отнася и до редакторите, коректорите...

Тя обясни, че колкото и да иска да предложи заплащане, равностойно на усилията на сътрудниците, това е много трудно на този етап. За издателството по-големите разходи са финансово нерентабилни, тъй като те водят до покачване на себестойността на книгата, а по-високата корична цена би отблъснала читателската аудитория:

– Получава се сблъсък на желание и на възможности. Но въпреки това ние се опитваме да поддържаме справедливо заплащане на услугите в бранша с ясното съзнание, че е нужно да е още по-добро.

Ефикасен начин за постигане на тази цел е увеличаването на продажбите:

– По-високите тиражи водят до повече приходи, които от своя страна могат да се разпределят по отделните пера, едно от които е и заплащането на работещите в бранша. За това е нужна по-голяма публика, която да инвестира в покупката на книги.

Книгоиздателите в чужбина имат предимство в тази област. Тиражи от сто хиляди бройки не са необичайни, докато в България издаването в над пет хиляден тираж е рядкост:

– Пазарът при нас е географски по-малък, а в последно време, за съжаление, се свива, поради различни фактори, но не и защото хората не четат. Не вярвам, че това е истина. Смятам, че хората нямат достатъчно средства, за да купуват толкова книги, колкото биха желали. Иска ми се това да е различно.

Според Мария Чунчева в никое друго отношение българските книгоиздатели не отстъпват на колегите си в чужбина:

– Много бързо новите заглавия идват при нас, посещават ни автори от цял свят, имаме и много приятни книжарници, в които да се заровим в търсене на добро четиво. В полиграфическо отношение също нашите издания не отстъпват на чуждите – на пазара вече има толкова чудесни примери, подкрепящи това твърдение. Работим на европейско и световно ниво. Ще се радвам, ако увеличаваме все повече и повече читателите си.

Така завърши разговорът ми с главната редакторка на издателство „Ентузиаст“. Благодарение на проведеното интервю, успях да науча вълнуващата история за срещата ѝ със специалност „Книгоиздаване“. Придобих по-ясна представа за тогавашния учебен процес във ФЖМК и мога да го сравня с начина на обучение сега. Мария Чунчева е пример за успешно реализирал се възпитаник на специалност „Книгоиздаване“, който добре познава издателския бранш, вижда силните и слабите му страни и знае как може да се подобри. Тя е специалист, от когото черпя вдъхновение и от когото мога да науча много. Щастлива съм, че имах възможността да се срещна с нея и да получа отговори на въпросите, които ме вълнуват.

*Все повече млади хора се включват
в книгоиздаването.*

Десислава Райкова

Магията на книгите

Иван Иванов

В книгоиздаването има различни професионални роли – графични дизайнери, маркетинг експерти, книгоразпространители, счетоводители и директори на издателства. Но освен тези роли има една професия, която може би е най-известна от всички – тази на редактора. Това е професията на възпитаничката на специалност „Книгоиздаване“, с която се срещнах. Тя е Десислава Райкова, редактор в издателство „Еднорог“.

– Какво Ви е мотивирало да запишете „Книгоиздаване“?

– На първо място любовта към книгите. Исках да разбера как се случва магията, чрез която книгите достигат до нас. Когато научих, че вече има специалност „Книгоиздаване“, реших, че ще е много интересно. Така и се оказа.

– Какво мислите за специалността? Какво според Вас може да се подобри или да се промени? А имате ли критики към нея?

– Тъй като впечатленията ми са отпреди доста години, не мога да преценя какво е положението към днешна дата. Сигурна съм, че в последните години всичко е доста по-различно, откакто аз следвах – светът се променя изключително бързо и това неминуемо се отразява и на начините на преподаване, на изпитване, а дори и на самия процес на учене.

– Какво Ви е дала специалността? Хубави спомени, опит, идеи за бъдещето.

– Разбира се, най-хубавото са приятните спомени с колеги, с някои от които поддържаме връзка и досега. Възможността да черпиш знания от страхотни преподаватели, да трупаш опит по време на стажовете, възможността да се запознаеш с хора от бранша, които да те въведат и ориентират в издателските процеси. С малко повече късмет и упоритост, специалността „Книгоиздаване“ може да бъде чудесен старт за всеки млад човек с амбиции в тази сфера.

– **Какви са конкретните Ви отговорности в „Еднорог“?**

– Работя като редактор, но отговарям и за контактите с литературните агенти относно авторските права.

– **Бихте ли разказали за развитието на кариерата Ви в книгоиздаването?**

– Започнах като стажант в отдел „Връзки с обществеността“, вършех и коректорска работа, за да стигна накрая до редактиране. През годините установих, че ми допада работата с литературните агенти, започнах постепенно да се занимавам все повече с авторско право.

– **Кое от българския книжен пазар Ви впечатлява най-силно?**

– Че следва своя собствена логика. Това, което е бестселър в редица страни, тук може и да остане незабелязано.

– **Виждате ли сегашни или потенциални проблеми за българския книжен пазар?**

– Това е много дълга и трудна тема, особено в сегашната икономическа обстановка в България. Ще отбележа само няколко основни проблема, които рефлектират върху всеки аспект на книгоиздаването:

Пиратството – един сериозен проблем, какъвто липсва в повечето цивилизовани страни. То не само нанася щети на издателя, но възпрепятства продажбата на електронни книги – защо читателите да плащат за електронни книги, когато могат да си ги свалят безплатно от различните торент сайтове? И надали някой се вълнува от печалбите на издателя. Нека тези, които свалят незаконно електронни книги с неизтекли права на издателите и авторите върху тях, не забравят, че ощетяват не само издателите, но и любимите си автори. Това е нещо, което доста компрометира страната ни пред чуждите ни партньори. За съжаление, не се взимат никакви мерки на държавно ниво, за да се спре тази практика.

Малък брой четящи хора и липсата на достатъчно популателна способност – това ни принуждава да работим с изключително ниски тиражи, което налага и доста високи цени, а книгата не е стока от първа необходимост.

Липса на единна браншова политика, която да е в полза на издателите при отношенията им с книготърговците – постепенно се договарят все по-високи проценти търговска отстъпка, което принуждава издателите да вдигат цените, за да могат да си покрият разходите по авторски права, превод, редакция, коректорска работа, дизайн, предпечат, печат и реклама. Негативите за високите цени ги отнасят издателите, а печалбите – търговците.

– Има ли тенденции, които според Вас ще имат значим ефект върху книгоиздаването в близките няколко години?

– След COVID-19 и войната в Украйна, които бяха абсолютно изненадващи и промениха тотално дневния ред из целия свят, не се наемам да прогнозирам дори в най-близко бъдеще какво би се случило. Все пак в глобален мащаб аудиокнигите продължават да са във възход, електронните книги също. С развитието на технологиите платформите за самоиздаване стават все по-достъпни и вече всеки автор може да публикува дигитална книга. Кои от тях ще си заслужават и хартиени издания, времето ще покаже.

– Каква промяна в книгоиздателската индустрия бихте искали да видите?

– На местно ниво много бих искала да расте броят на четящите хора. Това ще донесе нужната промяна в книгоиздаването като цяло, а със сигурност ще даде положителен тласък и сред обществото.

– Как виждате професионалната си кариера в бъдеще?

– Надявам се да имам възможността да продължавам да работя в тази сфера. Когато работата е и хоби, се върши неусетно и с удоволствие.

– Какъв съвет бихте дали на бъдещите книгоиздатели?

– Да вярват в себе си и да не спират да търсят възможности за развитие. Забелязвам, че в последните години все повече млади хора се включват в книгоиздателския бранш, което е много хубава новина. Новите хора носят нови и свежи идеи, които движат сектора напред.

С упоритост и щипка надежда книжната индустрията не само ще продължи да се развива, но и няма да бъде пренебрегвана в България. Десислава Райкова харесва работата си заради любовта си към книгите. Връщайки се към избора да изучава книгоиздаване, тя си спомни, че е искала да разбере магията, чрез която книгите достигат до нас. Дано никога не загуби вяра в тази магия.

*Бъдете наясно с
промените. Създавайте ги!*

Камелия Емилова

*Трупайте опит и
експериментирайте!*

Симона Калева

В началото на пътешествието

Мустафа Гелдиев

Всяка книга е пътешествие, но къде започва пътешествието на книгата до нас? Представата, че тя просто се предлага в книжарницата, не отразява дългия процес на нейното издаване. Действителният ѝ път до читателя е дълъг, сложен, но и любопитен. Началото му е на „бойното поле“ за издателски права. Ще представя две възпитанички на специалността „Книгоиздаване“, които участват всекидневно в тези битки, за да стигнат книгите до дома ни. Но не се страхувайте от тях, защото зад „бойните си доспехи“ те най-много обичат детските книги.

Камелия Емилова и Симона Калева са литературни агенти. Тяхната работа се състои в свързването на автори с наши издатели и уреждането на издателски права. Това е дълъг процес на провеждане на дипломатични преговори между издателства и автори, който преминава с изготвяне на купища юридически документи. Битките им са в интерес на автора, издателството и най-вече на самите книги. Без техните услуги много книги нямаше да бъдат превеждани, издавани и продавани.

Литературните агенции имат офиси из целия свят и свързват автори с издатели. Камелия Емилова работи в „АНА – София“, която е партньор на Andrew Nurnberg Associates. Чрез партньорството си „АНА – София“ има достъп до литература от цял свят, а на свой ред работи и продава права за книги на балканските държави.

Симона Калева работи в Corto Literary, по-малка агенция, базирана в Хърватия. Докторската ѝ дисертация е посветена именно на отношенията между литературните агенции и издателите. В процеса на подготвяне на дисертацията си тя се свързва с множество литературни агенции, които имат връзки в България, за да проучи дейността им. Сега води избираемата дисциплина „Литературната агенция в контекста на съвременното книгоиздаване“, като предава знанията си във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Камелия и Симона поемат по пътя на литературния агент още по време на следването си. И двете започват работа в агенция „АНА – София“. Това не е работата, която очакват да вършат, когато се записват да учат специалност „Книгоиздаване“. В началото се занимават основно с монотонни задачи като попълване и изпращане на документи. Постепенно поемат повече отговорности в осъществяването на сделките с издателски права и израстват като литературни агенти. И за двете това се утвърждава като професионалната кариера, на която искат да отдадат живота си.

Камелия: *Радвам се, че се осмелих да експериментирам и започнах тази работа. Това искам да посъветвам младите колеги – да предизвикват себе си и да излизат от зоната си на комфорт.*

Работата ги отвежда до много книги в различни литературни жанрове. Срещат се с автори и произведения, с които не биха предположили, че ще работят. Развитието на някои от най-популярните заглавия и поредици в България е благодарение на техния труд и на литературната агенция, за която работят през изминалото десетилетие.

Дейността на литературния агент не е творческа. Не е това, което много студенти очакват да правят, когато започват да се занимават с книгоиздаване. Въпреки това тя е изключително важна за него и това допада на нашите героини. Камелия работи постоянно в „АНА – София“ от 2007 г., докато Симона експериментира с други трудови позиции и се завръща към работата на литературен агент по-късно с нов опит.

Симона: *Спомням си пробива на тийнейджърската литература. Когато „Егмонт“ издаде „Вината в нашите звезди“, това отприщи нова вълна от жанрове и нови публикации, една нова ниша, която ние постепенно запълнихме.*

Когато посетих офиса на агенция „АНА – София“, той беше препълнен с книги. Впечатление ми направиха тези, с които се беше обградила Камелия – около нея имаше детски издания с прекрасни корици, някои от които тепърва предстои да излязат на българския пазар. Те са нейната страст – страст, която тя предава и на Симона. Имах възможността да разгледам някои от заглавията и те ме впечатлиха – предлагаша съвкупност от пре-

красни илюстрации, забавни истории и важни житейски уроци, предадени по разбираем начин.

Камелия: Илюстрациите на детските книжки са моята слабост. Обожавам, когато работя с детски издателства.

Срещнах се със Симона в едно светло и оживено кафене малко преди лекцията ѝ. След бакалавърската и магистърската степен тя завършва и докторантура. Дисертацията ѝ е на тема „Литературните агенции и отношенията между издател и литературен агент“. В нея тя изследва историческото развитие на авторските права, литературните агенции и модерното им функциониране. Свързва се с множество агенции, развива контакти, които след време ѝ позволяват да бъде единствената българка, работеща за Corto Literary.

Симона: Човек си мисли, че знае много за професията, докато я практикува. Всички изследвания, които направих, ми позволиха да я видя в нова светлина. Знанията, които получих, са ми много полезни постоянно.

Научните занимания за Симона не завършват с докторантурата. Тя продължава да проучва агенциите и да усъвършенства знанията си. Освен в работата си в Corto Literary, сега тя предава опита си на студенти от ФЖМК. Подготвя студенти, като им дава по-голям шанс за развитие в тесния кръг на литературните агенции. Тя тепърва започва, но е силно ентузиасирана за това начинание. Беше изпълнена с енергия, когато тръгна от кафенето и се запъти към Факултета, за да преподава.

Симона: Докторантурата във Факултета беше невероятна. Получих много съдействие и сега е мой ред да предам знанията си.

Как се развива книгоиздаването в световен план? Възползвах се от възможността да попия от опита на Камелия и Симона. Българският пазар е малък и не може да поема излишни рискове. Културните трендове често закъсняват и понякога вече са демоде в момента, в който ние се включваме.

Все пак в България имаме немалко талантиливи автори. Пандемията съживи четенето и породила бърз растеж на онлайн търговията. Кризата на цените, породена от поскъпването на хартията, покачва интереса към е-книгите и аудиокнигите. В разговорите

стигнахме до заключението, че прогнозата за бъдещето все пак е оптимистична. Икономическите условия може да се менят, но книгата остава.

Камелия: Пазарът е професионален и все повече се възприема като сериозен от чуждестранните ни партньори. Стандартът за качеството на книгата се повишава и има все повече умели и усърдни книгоиздатели.

Симона: Звучи смехотворно, когато обявяват книгата за мъртва. Световният опит показва, че въпреки трудните моменти книгоиздаването оцелява.

В света на социалните медии всичко може да се рекламира, но що се отнася до книгите, нищо не може да се сравни с ефективността на TikTok. Сравнително новата и разрастваща се мрежа има секция, наречена BookTok, в която професионалисти и любители могат да промотират и споделят мненията си. Наскоро имаше публично обявление, че платформата планира да добави функция за закупуване на книги. Засега може само да гадаем какъв ще бъде ефектът от това решение, но вече се усеща сибното влияние на платформата. Успешно промотирани книги бързо навлизат у нас и неизвестни автори стават популярни.

Камелия: С избухването на BookTok бързо видяхме, че и ние трябва да се включим и да продаваме правата на изгриващите автори.

В света на бизнеса малките форми рядко успяват да се конкурират с големите. Това важи и за книгоиздаването. Отдадеността и любовта на един човек може да му позволи много, но идва момент, в който той може да се конкурира. Малките бизнеси биват или изяждани, или избутвани. Случва се както в чужбина, така и у нас. Според Камелия в България това развитие е естествено и за момента е добро. Когато големи издателства купуват по-малки, те им предоставят повече ресурси и конкурентоспособност, а малките издателства запазват своите ниши на пазара.

Камелия: Винаги изглежда страшно, когато това се случва, но стига на закупеното издателство да му бъдат дадени ресурсите да се развива, то може да постигне далеч повече.

По време на разговорите ни Камелия и Симона бяха така добри да дадат и множество съвети за сегашните и бъдещите ко-

леги от специалността. Като студентки от по-ранни периоди те забелязаха разминаване във възгледите относно книгоиздаването в университета и представиха тяхната вече професионална перспектива. Най-голямата разлика е в творческите очаквания – те и колегите им са записали специалността, търсейки стабилен културен занаят, докато по-младите студенти я свързват с възможност да развият творческите си умения. Двете споделиха, че професията е тежка, с голяма конкуренция, изисква много отдаденост и екипна работа. Тези, които търсят лична слава и богатства, трудно ще ги намерят. Но ако се отдадат на една мечта и те ще намерят невероятно щастие в това, което допринасят. Книгоиздателят намира щастието в читателите и тяхното преживяване с всяка книга.

Камелия: Не се фокусирайте само върху себе си. Книгоиздаването е креативен занаят, но и сериозна професия. Не може само да пишете собствена книга и да търсите личен авторски успех. Не спирайте да се учите и да се адаптирате към новото. Бъдете наясно с промените. Създавайте ги!

Симона: Университетът няма да ви подготви за всичко, с което ще се сблъскате, но не се отчайвайте. Ще научите повече, отколкото осъзнавате, а с отдаденост и амбиция ще научите останалото. Трупайте опит и експериментирайте. Това е начинът да намерите нещото, на което искате да отдадете живота си.

В житейските си приключения човек търси своя дом – място, на което принадлежи и където се чувства удовлетворен. Той е труден за намиране и рядко е там, където никога не бихме помислили. Камелия и Симона го намират в призиванието да бъдат в началото на пътешествието на книгите към техните читатели.

*Стремя се да разбирам от всичко,
свързано с книгите.*

Николета Руева

Младите четат много

Любов Илиева

Листата шумоляха под напора на есенния вятър, докато зимата наближаваше тихо и неотклонно. Лека-полека се свечеряваше и лампите светваха една след друга в такт с градския пейзаж. Хората на съседните маси в заведението се бяха загледали в екраните на лаптопите си, докато аз и Николета Руева отпивахме от топлия си шоколад и разговаряхме за работата ѝ като главен редактор, както и за пътя, който е изминала. Николета е завършила специалност „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, затова първо я попитах как се е ориентирала точно в тази посока. Отначало се е интересувала от друг тип специалности, но в крайна сметка харесва книгоиздаването. В нейното семейство има и други, които са се занимавали с това – баща ѝ и дядо ѝ са работили като художници в издателства, така че е имала представа за работата на книгоиздателя.

Като студентка работила успоредно с обучението си. Убедена е, че в книгоиздаването е добре да се съчетава теория с практика, за да се опознае професията. Минус в обучението според нея са някои неща, които е учила, а впоследствие са се оказали неприложими. Но е имало и много теоретични познания, които не е могла да открие другаде освен в специалността.

Първият ѝ стаж бил през лятото, още след първи курс, в издателство „Алтера“. По време на втората година от следването си стажувала в издателство „Милениум“, а към средата на трети курс започнала да работи там като редактор. Прекарала общо 7 години в това издателство, като три от тях били по време на следването ѝ. Благодарение на тази практика се е чувствала спокойна и подготвена в края на обучението си във ФЖМК.

По време на разговора стигнахме до работата ѝ в издателство „Кръг“, стартирала през 2018 г., която тя вижда като надграждане и естествено продължение на това, което дотогава е правила. В началото било изключително трудно, но пък епидемията от

COVID-19 значително спомогнала за растежа на „Кръг“, защото точно тогава активно купували права за книги и движели процеса по тяхното издаване, докато много други издателства в този период значително свили продукцията си. По този начин изданията им бързо натрупали популярност.

Попитах я как минава един неин работен ден. Разказа ми, че организира целия работен процес – подбира кои заглавия кога да излязат, понякога избира книги за издаване според сезона или някой юбилей. Избягва да работи с твърде стриктни срокове, защото знае колко напрегнато може да бъде редактирането на един текст, а тя държи нещата да се изпълняват качествено. Единствено преди конкретни събития поставя задължителни срокове. Споменава още, че винаги се е опитвала да опознае всички издателски процеси, за да върши пълноценно работата си: *Стремя се да разбирам от всичко, свързано с книгите.* Следващият ми въпрос бе дали винаги работи от офиса или понякога се занимава с това и от къщи. Николета се усмихна: *Ето това е много актуален въпрос за мен, тъй като аз по-скоро ходя на работа в офиса всеки ден. Имам колеги, примерно от редакторите ми, които не ходят всеки ден и даже част от тях предпочитат да работят от къщи.* Всичко нужно за работата ѝ е в офиса, а и често се налага да провежда срещи със сътрудници. Освен това като главен редактор в момента почти не работи с текст, но е необходимо накрая да го прегледа, преди да бъде страниран в печатница. Също така общува с различни художници относно кориците на книгите и се занимава активно с популяризиране на произведенията. Николета сподели още, че това, което най-много ѝ допада в работата, е динамичността. Хубаво е и че намира време да чете и за удоволствие, а не само по задължение.

Попитах я колко дълго трае работният ѝ ден и се оказа, че е минимум осем часа. Случвало се е да продължи и дванадесет, даже четиринадесет при по-натоварена програма.

А какво е мнението ѝ за българския книжен пазар? Според нея за последното десетилетие той е много по-развит и в него може да се открие почти всичко, за разлика от преди. По отношение на качеството на текста обаче има върху какво да се работи, също при някои издателства е нужно по-добро изработване и оформление

на кориците. Николета държи да подчертае, че все пак има и немалко издателства, отличаващи се с красиво графично оформление, направено именно от българските дизайнери.

Обсъдихме въпроса и за електронните книги. Тя смята, че в България няма достатъчно развит пазар за тях и често хората предпочитат да ги четат от пиратски сайтове. На въпроса ми за предпочитанията ѝ между печатния и електронния формат на книгата Николета отговори категорично: *Аз винаги ще предпочитам хартиена, защото винаги ми е било много интересно как е направена една книга, а пък когато говорим за аудиокнига и за електронна книга, това, което ми е интересно, не присъства.* Преди години е слушала аудиокниги на английски, но вече не го прави, освен ако не е по работа.

Николета спомена още, че има глад за коректори и, както се изрази, това е професия, която сякаш си отива. В последните години често се срещат и редактори, които решават да се насочат към друго поприще, в което да се развиват. Други пък продължават в издателската сфера, но специализират в друга дейност – например от редактиране се насочват към превод на книги.

През целия разговор усещах, че Николета действително харесва професията си дори когато работният ѝ график е по-тежък. Името ѝ стои зад издаването на широко популярни произведения като „Ад“, „Дамски гамбит“, „Личните бележници на Антон Чехов“, писмата на Ван Гог „Завинаги твой Винсент“. Освен това „Кръг“ излага свои заглавия на Франкфуртския панаир на книгата през 2022 г., като Николета лично е подбрала представените там книги – „Война и мир“ на Толстой с илюстрации на Теодор Ушев, „Бурята“ на Уилям Шекспир, илюстрирана от Неда Ангелова, и „Етюд-и-те на София“ от Иван Шишиев.

Подготвяйки се за срещата ни открих, че Николета има опит и като библиотекар, затова я помолих да ми разкаже за него. Работила е в „читАлнЯта“ в градинката пред Народния театър. Там е имала възможност да погледне книгите от съвсем различна перспектива. Наблюдавала е какво точно харесват читателите, от какво се интересуват, имала е и възможността да установи пряк контакт с тях. А дали би опитала някога да работи в голяма библиотека? *О, не! Мисля, че на този етап съм приключила с тази ра-*

бота. Тя не ми е достатъчно динамична и креативна. Даде ми обаче различна гледна точка, защото преди това не бях работила с клиенти. Когато работиш директно с читателя, виждаш много по-ясно какво той харесва, какво иска, какво търси. Това няма как да го видиш, ако работиш само от вкъщи. Помолех я за съвет относно професионалното ни развитие, а тя горещо препоръча да търсим активно стажове и всякакви възможности за придобиване на опит, ако искаме да опознаем истински книгоиздаването.

А какво мисли за новото поколение – четем ли достатъчно, интересуваме ли се истински от литературния свят? Отговорът ѝ бе положителен – младите хора четат много в днешно време, дори и източникът на информация често да не е книга: *Четенето е действие, то не е задължително обвързано с книга.* Николета смята, че навлезлите в живота ни технологии не пречат на младите да се интересуват от света на книгите и че този дух трябва да се окуражава и в бъдеще!

Когато погледнах към прозорците, отвън вече беше тъмно. Денят неусетно и тихо си бе отишъл. Допихме топлия си шоколад (е, вече не така топъл, но все пак хубав) и излязохме от заведението. Нощният въздух ни обви в своята прегръдка, докато забързани силуети минаваха край нас. Разделихме се с усмивка и всяка продължи по своя път из улиците на София.

*Трябва да знаем много, за да усещаме
какво искат читателите.*

Виктория Бисерова

Любознателността е
пътят към успеха

Румяна Георгиева

Виктория Бисерова е основател на издателствата „Ентусиаст“ и „Апостроф“, както и управител на Книжен център „Гринуич“. През годините е взимала участие в образователни кампании, насочени към деца, и самата тя инициира успешно множество проекти в тази сфера. През 2022 г. е открояна като „Зелена личност“ в националния конкурс „Най-зелените компании в България“. Освен това е активна и в академичната среда – след получаване на докторска научна степен през 2016 г. започва да преподава във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

В действията на тази активна жена ясно проличава любовта към читателската култура. По време на разговора с нея имах възможността да чуя мнението ѝ за началния тласък, който специалността „Книгоиздаване“ предоставя на своите възпитаници. За това какви промени настъпват в издателския бизнес и какво трябва да се направи, за да се подобрят работните условия в бранша, както и да науча повече за трудностите, с които се е сблъскала по време на кариерното си развитие. Виктория Бисерова е професионалист, чиито компетентни отговори рисуват реалистична картина на българския издател, преподавател и съвременен културен деец.

Тя изпитва привързаност към книгите от ранна възраст. Въпреки това не е била привлечена от издателската професия. *Изобщо не смятах да следвам книгоиздаване, стана случайно, каза тя и продължи: След като завърших гимназия, имах намерение да уча и живея в чужбина. Но когато започнах да уча книгоиздаване, плановете ми се промениха. След моя първи стаж в книгоиздателска къща „Труд“ бях абсолютно убедена, че професионалният ми път ще бъде свързан единствено и само с книгите и че ще остана в България.*

Стажувала е в издателство „Труд“, докато е била още първи курс. Там е видяла реалния процес по създаване на книгата и се е почувствала вдъхновена от работата на терен. *Във всички отдели*

ми беше безкрайно интересно, даваха ми най-разнообразни задачи – чела съм книги, за да им пиша ревюта и анотации, проучвала съм книги, съставяла съм сборник с вицове, правила съм класации и съм писала дописки за книги за отдел „Култура“ на вестник „Труд“. Впоследствие стажът преминал в постоянно назначение, като за трите години и половина, които е прекарала там, е придобила незаменим практически опит. След като е заела позицията „Координатор интернет проекти“, започнала да се занимава с образователните инициативи на издателство „Труд“ (съвместно със софтуерната компания „Сирма“), за които Виктория си спомня, че са били изключително иновативни за времето си.

Решението за основаването на собствено издателство е дошло естествено, но не и необмислено. Виктория Бисерова обясни, че се е чувствала напълно подготвена за стартирането на такъв грандиозен проект, макар да е била изправена пред някои предизвикателства. *Специално редакционно-издателският процес ми беше абсолютно ясен: какво трябва да се направи от началото до това да имаме книга и тя да бъде разпространена. Тук нямаш притеснения.* Трудности е срещнала при сблъсъка си с административния аспект на стартирания бизнес – уреждането на склад и складови програми, автомобили, поддръжка на касови апарати и връзка между софтуерните програми на отделните звена. С времето обаче основателката на издателство „Ентусиаст“ започва с лекота да води административното управление, което в началото я притеснява.

Тринадесет години по-късно „Ентусиаст“ е вече утвърдено име в книгоиздателския бизнес, с продукция от около петдесет заглавия годишно. Въпреки че в самото начало публикува значително по-малък обем книги, това не е за сметка на качеството им. Датата 29 март 2010 г. бележи официалния старт на издателството, а „Фантастичният господин Фокс“ от Роалд Дал е първото заглавие, отпечатано под логото на „Ентусиаст“. Виктория Бисерова разказа, че литературният агент, с когото е работила, ѝ е изготвил примамливо предложение. Правата за „Чарли и шоколадовата фабрика“ се освободили по това време и заедно с тях имала възможността да купи и тези за „Фантастичният господин Фокс“, която до този момент не е била превеждана на български език.

Преди да започнем да издаваме детските книги на Роалд Дал, бяха издавани само няколко на български език от издателствата „Кибеа“ и „Пан“. През 2010 г., когато стартирахме, имаше страхотен анимационен филм, който спечели награда „Оскар“ и беше озвучен с гласовете на Джордж Клуни и Мерил Стрийп. Мисля, че той не мина по българските кина, но въпреки това беше много добре от маркетингова гледна точка именно тази книга да бъде първа, защото имаше добър повод, по който да разкажем за нея, да стигне до медиите, а оттам и до читателите. Виктория Бисерова обясни, че в България Роалд Дал не е бил толкова популярен автор преди те да се заемат сериозно с неговото разпространение. Запознали са деца и родители с творчеството му и през годините са осъществявали множество събития и материали, свързани с писателя и неговите герои. Благодарение на „Ентусиаст“ едно поколение вече порасна с Чарли Бъкет, Уили Уонка, Матилда и редица други характерни за уелския писател образи.

Въпреки че стартовото заглавие спада към категорията „детска литература“, издателство „Ентусиаст“ не се ограничава с публикуването на книги, насочени единствено към по-младата аудитория. Още през първата година Виктория Бисерова доказва своя добър издателски усет, като подбира успешни заглавия, които освен че допадат на българския читател, са признати световно. Целта ни беше да издаваме хубави книги, които ще се харесват. Разбира се, по-масови като вкус, неспециализирани, не елитарни, не сме търсили изобищо това. Основно преводни, но българските автори много бързо се насочиха към нас. Сключихме договор с Иво Инджев за книгата му „Президент на РъБъ“, изцяло по наше възложение. Тя беше много успешна. Книгата е с прекрасна корица на Божидар Икономов, лека му пръст. От преводните ни автори освен с Роалд Дал, се гордеем и с издаването на „Слугинята“ от Катрин Стокет, която беше бестселър на *New York Times* и *Amazon*, а впоследствие беше филмирана и спечели няколко награди „Оскар“. Силна начална година имаме.

С усмивка Виктория Бисерова си спомни времето преди 13 години, когато издателството тепърва си е пробивало път на българския пазар. Тогава няколко жени представлявали екипа на „Ентусиаст“ и тъй като все още не разполагали със складово помещение, се е налагало сами да внасят тиражите на книгите в офиса

и да ги изнасят при поръчки от разпространители. Оказва се, че с физическото натоварване идват и някои ползи като оформянето на завидно мускулист гръб. *Все едно тренирах плуване*, пошегува се Виктория Бисерова, докато разказваше за първото лято на новопоявилото се издателство.

Оттогава „Ентузиаст“ претърпява огромно развитие, с което доказва, че умее добре да се адаптира към динамичната природа на книгоиздателския бизнес. Поинтересувах се кои са доминиращите тенденции през последните години и как видоизменят работата на издателя. В отговор Виктория Бисерова сподели, че впечатление несъмнено прави бързата дигитализация на бранша. За пример даде срещите, провеждани по време на международните литературни панаири, които в днешно време са по-скоро възможност за лично общуване между партньори, отколкото наложителни. Не се правят реалните сделки там, а всичко е изнесено в предварително получаване на каталози и обсъждания.

Според нея пандемията, която COVID-19 предизвика, оказва голямо влияние върху бизнес отношенията. *Всичко можем да направим онлайн, включително да проведем срещите си в определени виртуални стаи. Не е нужно да чакаме Франкфурт или Болоня, за да се срещнем с някого и да поговорим, така както беше до края на 2019 г.* Виктория Бисерова вижда ползите от дигитализацията и твърди, че е горда да работи в среда, която непрекъснато върви напред. Също така смята за нужно всяко лице, заемащо трудова отговорност в книгоиздателския бизнес, да притежава актуални познания за дигиталните промени, за да може да е максимално ефективно при изпълнението на професионалните си задължения. *Трябва непрекъснато да използваме възможностите, които ни предлагат технологичните нововъведения, и най-доброто да бъде внедрено в бизнеса, за да може да бъде оптимизиран.*

Макар да е почитателка на определени течения в книгоиздаването, има аспекти от бизнеса, в които желае да види промяна. Според нея в България би било добре да има по-голяма ангажираност от страна на държавата по отношение на стратегиите за четенето, както и да се работи отговорно за прилагането в действие на Стандарта за библиотечно-информационното обслужване. *Да видим подкрепа от държавата, която не е само на проектен принцип*

„кандидатстване за финансиране на конкретна книга“, да има осъвременени фондове в библиотеките в цялата страна, много повече възможности да общуват автори и илюстратори с децата например, защото така създаваме бъдещите читатели. Тези неща биха променили за добро целия бизнес. В момента усилията са спорадични, най-често от страна на отделни издателства, както и на Асоциация „Българска книга“, но държавата би могла много да помогне.

Исках да върна своята събеседничка назад във времето към годините, в които все още е била студентка. За да си припомни дисциплините, които е изучавала през зимния семестър от първата си академична година, Виктория Бисерова беше донесла своята студентска книжка. Разгърна я и с топъл поглед, изпълнен с носталгия, започна да чете: „Теория и история на връзки с обществеността“ при проф. Здравко Райков, „Социология“ при доц. Кирилов – това беше безкрайно интересно за мен, защото самият лектор преподаваше по много интригуващ начин, дори се чудих дали пък да не запиша „Социология“, „История на българската журналистика“, „Социална психология“, „Информатика и информационни технологии“ при гл. ас. д-р Пиперков беше също изключително интересно.

Дали всички тези дисциплини са нужни на един бъдещ издател? Според Виктория Бисерова със сигурност не са излишни. Тя смята, че от всичко, което е изучавала, е успяла да извлече полза. Дори да не съм използвала тези познания пряко в работата, ние все пак трябва да знаем много, да сме добре информирани. Важно е да сме в час с всички социални сфери и събития около нас, с общественения, политическия живот и прочие, за да усещаме какво искат читателите и да им го предоставяме в книги.

Връзката ѝ с Факултета започва през 2002 г., когато постъпва като студентка по книгоиздаване. Двадесет години по-късно Виктория Бисерова продължава да се развива в академичната среда като преподава „Продуциране на издателски продукти“, „Съвременно световно книгоиздаване“ и „Увод в книгоиздаването“. Беше ми интересно да разбера каква е мотивацията, която стои зад поддържането на близки отношения със специалността. Когато я попитах за причините, тя ми отговори, че се старее чрез опита си да бъде максимално полезна на младите хора, които искат да се занимават с книги. По нейни думи именно това е при-

чината в „Ентузиаст“ да приемат стажанти още от самото начало. *Да работим с тях, да им покажем какво представлява нашата дейност, да ги вдъхновим и мотивираме, че това всъщност е една чудесна и перспективна професия.*

Според Виктория Бисерова тясната връзка между Факултета и бизнеса, която се осъществява чрез летните учебни практики, е много ценна, защото по този начин студентите получават обратна връзка и разбират от какво се нуждаят издателите. Тя обясни, че това е начинът студентите да се ориентират в книгоиздателския бранш отрано и да бъдат подготвени за това какво ще ги очаква на пазара на труда, щом завършат образованието си. Според нея четирите години обучение в специалността „Книгоиздаване“ могат да бъдат изключително полезни за изграждането на професионални навици у студентите, стига да подхождат отговорно и да се възползват от възможностите, които са на тяхно разположение.

Опитва се да научи студентите си, че е важно да оползотворяват свободното си време чрез четене, ходене по изложби, концерти, кино, гледане на всичко, което ги вълнува, защото сега е правилният момент да обръщат повече внимание на интересите си. Но също така препоръчва да не пренебрегват упражненията по българска граматика. *Трябва да имате максимално добър български език. Няма как да се занимавате с книги и да не сте грамотни. Затова моят съвет към първокурсниците е сутрин с кафето да си отделят тридесет минути за четене на българска граматика.*

Лекциите по „Български език и стилистика“ всъщност са били удоволствие за Виктория Бисерова, наред с други любими дисциплини при вдъхновяващи преподаватели. Най-вълнуващо за нея обаче винаги е било практическото онагледяване на теорията. *Обожавах учебните екскурзии – да ни заведат някъде да видим нещо различно. Дали в печатница, или библиотека... На различни места сме ходили и винаги е било много интересно да говорим със специалисти в областта и да почерпим от техния опит. Това да видим наяве сфера, за която само слушаме, е незаменяемо.*

Изучавайки книгоиздаване, Виктория Бисерова получава стабилна основа, върху която стъпва при изграждането на своята кариера. На въпроса какво точно ѝ е дала специалността отговори, че благодарение на обучението си е придобила много по-профе-

сионално отношение към книгата и е успяла да погледне отвъд клишетата, познати на всеки любител. *Всеки ученик, който обича да чете, казва „книгата е прозорец към света, тя ни позволява да пътуваме и да се срещаме с различни герои“.* Но по време на следването си научих, че книгата е много повече от това. На първо място е нейната функция, а оттам насетне е всичко останало. След което допълни: *Факултетът ми даде много още през първата година. Помогна ми да осъзная, че това е моят професионален път и че ще работя с изключителна любов и всеотдайност, което според мен е начинът да бъдем щастливи през целия си живот – ако работим това, което наистина ни удовлетворява и ни харесва. Така че аз съм един щастлив човек.*

Екипът на издателство „Ентусиаст“ е още един важен фактор, който трябва да вземем предвид, когато говорим за възприятията на Виктория Бисерова за приятна работна среда. *Годините, прекарани рамо до рамо, както и разбирателството в колегиалните им отношения, пораждаят чувство на гордост у нея. Най-голямото ми постижение е екипът, с който работя. Ключовите ми колеги са от самото начало на създаването на издателството с мен. Търговският ни директор Младен Димитров, главната ни редакторка Мария Чунчева. Много дълго вече работим с Яна Аргиропулос, която също завърши специалност „Книгоиздаване“ във ФЖМК. Тя започна съвсем млада при нас, а вече е арт директор на издателството. Всички колеги за мен са като семейство.*

Хората, отговорни за реализирането на една книга, обаче не работят само в пределите на издателството. Много голяма част от труда се изнася навън към сътрудници като автори, преводачи, илюстратори, редактори, коректори, консултанти, страньори. За Виктория Бисерова те са незаменими кадри, неоспоримо важни за появата на качествен краен продукт. Тя сподели, че както всеки човек е различен, така и книгите имат своите специфики. Това води до появата на индивидуални изисквания при подготовката на всеки проект. За да бъдат обслужени коректно спрямо функцията на книгата, се съставя оптимално добър работен екип. Така на издателя никога не може да му бъде скучно, защото всяка книга е уникална, а оттам и работата по нея. Виктория Бисерова също уточни, че не съществува „златна формула за успех“ и че няма как всичко да се изучи предварително. Подчерта, че е важно да

мислим, да знаем какви са особеностите на книгата и винаги да изхождаме от това към кого е насочена.

Любовта към книгите и четенето е прераснала в лична кауза за успешната издателка. Тя се старее да провокира читателски интерес у децата, като ги стимулира сами да избират любопитни за тях заглавия. В основата на кампанията „Стара хартия за нова книга“ стои точно тази идея. Давайки използвана хартия за рециклиране, децата имат възможността да получат в замяна нова книга. По този начин Виктория Бисерова успява едновременно да даде добър екологичен пример на младежта и да стимулира развитието на техните читателски вкусове. През изминалата година беше отличена с наградата „Зелена личност“ в конкурса „Най-зелените компании в България“. Наградата е присъдена по случай десетото юбилейно издание на кампанията, за която Виктория Бисерова сподели:

„Зелена личност“ е много важно отличие за мен, тъй като наградата не беше връчена от жури, а я получих благодарение на гласовете на много хора. За тези десет години над 70 000 деца са взели участие в кампанията и са си избрали книги. Децата сами да посегнат към книгата, която искат да прочетат, е нещо много важно за мен, тъй като има много задължителни книги, които им се налагат от възрастните. Малко или много принудата ги отблъсква от четенето. Затова аз винаги казвам, че четенето за допълнителни знания и развлечение трябва да бъде оставено да е по избор на децата, а не на възрастните. Само така ще имаме дългосрочно читатели и съответно купувачи на нашите книги. Ние реално работим за тях. Много пъти съм се чудила дали има смисъл от тези кампании, дали децата разбират, дали ги променяме. Но когато видя блесналите им погледи и как магията на книгата работи върху тях, осъзнавам, че няма безсмислени усилия. Убедена съм в това.

За инициативата си „Стара хартия за нова книга“ Виктория Бисерова получи признание и от Българския форум на бизнес лидерите, който през март 2023 г. ѝ присъди отличието Engage.

Според Виктория Бисерова никога не е твърде рано да се започне възпитанието в любов към книгите. През 2022 г. организира форум, целящ да запознае родителите с ползите от пренаталното и неонаталното четене за развитието на децата. Тя сподели, че

е от майките, които са чели на коремите си. *Четях на дъщеря си пренатално на български и на френски. Тя реагираше. Трудно е да отчитем дали бебетата реагират положително в коремите на майките си, или просто не им харесва това, което им се предлага. Аз приемах, че е положително. Продължи да разказва историята за своето дете с усмивка: Откакто се е родила, ѝ четем всеки ден. Опитвам се освен това да я водя на кино, театър, опера, по премиери, изложби, така че тя да има разностранни интереси. Вече си има вкус за книги – има такива, които харесва, има такива, които не харесва. Има теми, които предпочита повече. Възрастните сме отговорни за формирането на вкуса на децата. Много е интересно да гледам как се изгражда един читател, защото децата са си личности, колкото и да са малки.*

От стартиране и ръководене на успешно издателство до изнасяне на литературни четения пред деца, Виктория Бисерова е феномен в българското книгоиздаване. Базира философията си върху вечната жажда за знания, стремежа към развитие и любопитството към живота. Смята, че човек не бива да губи своята любознателност, защото чрез нея израства и се адаптира към промените. Предава на младите не само своя професионален опит, но и необходимостта от изграждане на личен вкус и компетентни възгледи по всеобхватни теми.

За мен представляваше огромен интерес да разбера каква ще бъде следващата стъпка в професионалното развитие на Виктория Бисерова. На въпроса ми тя отговори, че на този етап вече е започнала да прави всичко, което ѝ е било интересно, по някакъв начин. Но също така допълни: *Любознателността, която е вродена в децата, не бива да я губим. Тя трябва да ни съпътства до последния ни ден. Така че не знам какво ново интересно нещо ще имам в живота си, с отворени обятия винаги приемам нови предизвикателства, идеи, възможности, но засега съм много удовлетворена от всичко, което правя.*

След разговора се чувствах силно мотивирана и вдъхновена. Щастлива съм, че професионалният път, който съм избрала за себе си, ме среща с интелигентни, отдадени на работата си хора. Чрез подобен пряк досег до успешно реализирал се възпитаник на специалността „Книгоиздаване“ осъзнавам, че възможностите са налице и от мен зависи как ще се възползвам от тях.

*Това е моята
мечтана работа.*

Милена Ташева

*Книгоиздаването е
професия, която изисква
много, но дава повече.*

Мирослав
Александров

Една модерна професия

Мария Митева

Както казва един от най-популярните учени на ХХ век, Карл Сейгън, писането вероятно е най-великото човешко изобретение, обединяващо жителите на различни епохи. Книгите прекосяват границите на времето, доказвайки, че хората могат да правят магия. Книгата е сравнително малка по размер, но носи в себе си огромен потенциал да разпръсне магията си у всеки, който се осмели да я разгърне. Създаването ѝ е сложен и многокомпонентен процес, който изисква дълъг и упорит труд, съчетан с богатата палитра от знания и, може би най-важното, желание, любов и отдаденост. Точно на това се учат всички студенти от специалност „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ вече 25 години – да създават магия под формата на книги. Имах удоволствието да се срещна с две личности, които са ярък пример за всичко написано по-горе.

Милена Ташева завършва книгоиздаване през 2011 г. Още като студентка започва да пише за „Аз чета“, като постепенно помага за превръщането му в най-големия сайт за книги и четене у нас. Работила е в книжарница, а по-късно става част от отдел „Продажби“ на издателство „Жанет 45“. През 2014 г. поема ролята на пиар в издателство „Софтпрес“, а през 2018 г. става партньор в дигитална агенция BookMark. От май 2020 г. е редактор в издателство „Сиела“.

Мирослав Александров е учил в Природо-математическата гимназия „Акад. Никола Обрешков“ в Бургас, където разбира, че въпреки любовта си към точните науки, не желае да се занимава с тях в бъдеще. Записва книгоиздаване, а след това работи в списание за компютърни игри, онлайн книжарница и издателства. От 2014 г. става отговорен редактор в екипа на издателство „Сиела“. Той стои зад успешната реализация на множество фентъзи книги и поредици, като може би най-познатите от тях са „Вещерът“, „Сумрачен патрул“ и „Жокери“.

Двамата бяха така добри да ме приемат на работното си място, за да проведе разговор с всеки един от тях за книгоиздаването, любовта към книгите и професията, кариерно им израстване и още много интригуващи теми.

Разговорът с Мирослав Александров, разбира се, започнах със следния въпрос:

– Как решихте да запишете книгоиздаване?

– След седми клас реших да уча в математическа гимназия, защото мислех, че математиката е нещо, с което искам да се занимавам, но бързо осъзнах, че това не е моето призвание. Бях в десети клас, когато започнах да пиша, като в резултат на това участвах в няколко конкурса. Това беше причината да се насоча към писането и книгите. Реших, че ще кандидатствам нещо, свързано с писане и комуникация, затова избрах да запиша книгоиздаване. Бях приет и в специалност „Право“, но счетох, че има прекалено много адвокати и сравнително малко книгоиздатели. В последствие разбрах, че броят на издателствата в България не е никак малък.

– Как преминаха Вашите четири години във Факултета по журналистика и масова комуникация и с какви впечатления останахте от обучението си там?

– Впечатленията ми от Факултета са основно положителни и мисля, че най-ценното, което дава Университетът на студентите, е набор от модели за анализ и възприемане на информацията, както и контакти, които остават за цял живот. Никога няма да забравя как на откриването на учебната година в първи курс ни казаха, че вероятно никой от нас няма да се занимава с книгоиздаване. По мое време специалност „Книгоиздаване“ се възприемаше като специалността, в която отиват всички, които не са приети в „Журналистика“ или „Връзки с обществеността“. За щастие това не се оказва вярно и всички от специалността, които желаехме да се занимаваме с книгоиздаване, в момента работим в бранша. А що се отнася до стажовете, когато дойдох да уча в София, работех като журналист в едно списание. Отначало бях само сътрудник, а впоследствие работех и в офиса им в София, така че може да се каже,

че там прекарах стажа си. Реално погледнато, няхах пряк досег с книгоиздаването, докато не завърших и не започнах да работя.

– Какви бяха плановете и нагласите Ви, когато завършихте книгоиздаване?

– Първоначално планът ми беше да започна да работя като скаут или редактор някъде, но това се оказа доста трудно. Не бях приет на нито едно от местата, където бях кандидатствал, като причините бяха или липса на финанси, или моята липса на опит. Така осъзнах, че ще е нужно да вложа много повече усилия и време. Може би чак сега разбирам, че трябваше да започна работа в книжарница. Да си книжар е ценно, защото дава възможност да си изградиш много добър поглед върху целия бранш. По това време, през 2011 г., ако си спомням правилно, издателство „Сиела“ започна да се занимава с електронни книги и се нуждаеха от човек, който да се занимава с поддръжка на сървърите, обработване и качване на файловете. Електронните книги по това време бяха нещо съвсем ново за България, все още никой нямаше опит с Adobe DRM, и затова когато ме избраха за тази длъжност, ми се наложи да започна да се уча от нулата. За мен това беше от изключителна полза, защото така успях да видя бранша отстраня. Постепенно работата ми с електронни книги се превърна в рутина, в резултат на което разполагах с повече свободно време на работа и започнах да участвам по-активно в други дейности в „Сиела“, чрез които натрупах опит, контакти и добри впечатления. Всичко това ми даде възможност да кандидатствам и да бъда одобрен, когато през 2014 г. се отвори позиция за редактор. Успях да натрупам достатъчно опит, за да се чувствам уверен в това, което правя.

– Какви са най-важните уроци, които научихте за професията на един отговорен редактор?

– Първото и най-важно нещо е комуникацията, тя е ключът към всичко. Отговорният редактор е свързващото звено между много хора, които извършват всякакви различни дейности около една книга, и затова е от изключително значение той да бъде в

добри отношения с всички. Да има дори и минимална представа какво точно прави страньорът и какви са най-честите технически проблеми, с които може да се сблъска той, да бъде връзката между преводача, външния редактор и коректора, а и да се постарее да се избегнат каквито и да е конфликти между тях. Отговорният редактор трябва да комуникира също така и с дизайнера на корицата, с печатницата и с търговците, да следи за бюджета на една книга и да се постарее да се вмести в него. Общо казано, той се занимава с това процесът по издаването на една книга да мине гладко и максимално безпроблемно. Освен това трябва да следи и ситуацията с чуждестранните права, както и това, което е популярно и подходящо в момента за издаване.

– С какви трудности сте се сблъскали в професията си?

– Интересен въпрос... Мисля, че най-големите трудности съм си причинявал сам, когато все още няхах достатъчно опит. Налагах си графици, които са невъзможни за изпълнение, съответно тогава правех и големи грешки, защото не ми оставаше време да обърна достатъчно внимание на всеки един проект. При работата на отговорния редактор е специфично, че дори и да няма вина за евентуален проблем в процеса на издаване на някоя книга, вината става негова. Много често се случва да имаме трудности с печатници, особено около ежегодните панаири на книгата, защото хартията започва да свършва и графикът на печатниците е пълен, но всички подобни трудности могат да се избегнат с добро планиране и с реалистични очаквания. Всъщност работата на един отговорен редактор е близка до тази на един продуцент, защото тя е да изгради график и да следи за спазването на сроковете за изпълнение на всяка задача.

– Има ли дейност в книгоиздаването, която е подценявана от студентите и на която не се обръща достатъчно внимание?

– Не знам как е сега, но по мое време странирането беше доста пренебрегван процес. Повечето неща ни се преподаваха на теория и нямаше достатъчно изграждане на базови технически умения. Подготвиха ни по-скоро за редактори и за пиар специалисти, отколкото за страньори. Когато бях студент, няхах пред-

става колко е важна работата на един страньор, много са малко колегите ми, които са завършили книгоиздаване и работят като страньори. Спомням си, че обучението ни по полиграфия беше добро, защото се научават основни познания за хартията, които съм забелязал, че липсват у някои колеги в бранша, които не са завършили нашата специалност, а те са доста ценни, особено при работата с печатници.

– Какви са впечатленията Ви за българския книжен пазар?

– Впечатленията ми най-общо са на базата на класациите за най-продавани книги. Според мен българският читател чете почти всичко, но художествената литература се продава най-много, естествено. Мисля, че все още се чете за удоволствие, което е съвсем нормално. Нехудожествената литература също се чете доста, но тя е по-скоро на сегменти. Българският читател е труден за обобщаване, защото има хора, които от години идват на щандовете ни и си купуват различни жанрове книги, поради това, че вкусът им се изменя с времето. Всеки чете това, от което има нужда в конкретен момент.

– Смятате ли, че възнаграждението в книгоиздателския бизнес в България е достатъчно?

– Много зависи от това какво и в кое издателство работи човек. Ако си достатъчно опитен и работиш в нормална фирма, то и възнаграждението ще е достатъчно. Нямам наблюдения какво е положението в другите издателства. Нашият бранш се развива доста бързо и е видим ръстът на продажбите и в България, и в световен мащаб, но за разлика от Великобритания, при нас в България заплатите на някои места се актуализират заедно с инфлацията.

– Липсва ли му нещо на българския книжен пазар? Случвало ли Ви се е да изпитвате някакво неудовлетворение от професията си?

Честно казано, не мога да си спомня да съм изпитал нещо негативно към професията си и от книжния пазар като цяло. Когато бях студент, се е случвало да съдя хората за книгите, които си ку-

пуват и четат, и да си мисля, че има книги, които не са истинска литература. Въпреки че все още виждам да се издават и продават книги, които лично аз не бих чел за удоволствие, вече знам, че не е редно да съдя хората за подобни неща. Имаше период, в който браншът ми се струваше донякъде закостенял и се беше наложило едно непазарно мислене, но с времето то някак се разчупи и сега всичко е много по-свободно и пазарно. Смятам, че положението в нашия бранш е добро и това може да се види на всеки панаир.

– Как виждате себе си в бъдеще? Имате ли някакви кариерни планове или поставени цели?

– Смятам да продължавам да си върша работата и се надявам, че с това ще се появяват все повече и по-интересни книги. Ще продължавам да се старая да издавам сборници с разкази на български автори, защото това не е достатъчно развито в България. В западноевропейските страни издаването на антологии е доста популярно. Наистина си струва да развием антологиите на български автори и да върнем разказа като пазарна и популярна форма на литература.

– Какво означава за Вас да бъдете редактор и да се занимавате с книгоиздаване?

– Като редактор работиш пряко с автора и преводача, а това означава да умееш да контактуваш, да откриваш слабите места в текста, да виждаш липсите и какво може да се добави, за да стане той по-добър. Означава също да умееш да комуникираш правилно, защото никой не печели, ако си прекалено директен и не подходиш с уважение към човека отсреща, дори и той да е допуснал някоя нелепа грешка. В случай че той повтаря дадена грешка системно, трябва да бъдеш достатъчно разумен, за да спреш да работиш с него. Редакторът трябва да е парламентър, да бъде медиатор между хората, да прави всичко в името на това да се получи по-добра книгата и да знае кога не си струва да проявяваш его или инат.

Едно от най-отрезвяващите събития в кариерата ми беше, когато много държах на едни конкретни илюстрации за една книга.

Бях се свързал първи с агентите и те бяха съгласни да ми дадат правата за нея, но условието на автора беше тя да излезе с други илюстрации, които на мен не ми харесваха и държах на своите. Тогава бях редактор от шест месеца. Сега осъзнавам, че егото ми попречи да реализирам книга, която много желяех да издам и която мисля, че щеше да бъде успешно продавана на пазара.

Работата в книгоиздаването като модел на поведение за мен не е по-различна от която и да било друга професия – най-важното е да идваш с желание на работа сутрин, да се стремиш да се развиваш към по-добро. Нужно е да се четат колкото се може повече за бранша в световен мащаб, за тенденциите и случващото се. Също да се четат икономически статии, да бъдеш винаги информиран и да имаш реалистични виждания за бъдещето.

– Как минава един Ваш работен ден?

– По принцип сутрин, когато дойда в офиса, си правя кафе и първия един час отделям на това да отговаря на имейлите, които са дошли през нощта. След това започвам с текущите задачи, които могат да бъдат свързани с искане на оферти от и изпращане на файлове на печатници. Правя проверка на процесите по подготвянето на някоя книга или разглеждам потенциални бъдещи проекти. После започвам да работя по конкретните ми книги – чета, сравнявам корекциите и преглеждам вече редактираните текстове. Общо взето, така преминава един мой работен ден, като разбира се, всяко нещо трябва да се случва координирано с колегите ми. Всички работим много често с едни и същи страньори, дизайнери, преводачи и печатници, затова е много важно да не си пречим, имаме си график на издаване и ако той се спазва, всичко е наред.

– Можете ли да дадете съвети на по-младите Ви колеги, които сега навлизат в бранша и имат желание да се занимават с книгоиздаване?

– Първо, много е важно да бъдат комуникативни и да умеят да общуват. Второ, независимо от какво ниво започват и с какви хора от бранша се сблъскват, могат да научат нещо от всеки един от тях, без значение каква е позицията на другия. Също така няма

нищо лошо в това да се задават въпроси. Всъщност е по-добре да се пита, защото така се трупа опит. Дори един човек да смята, че е изключително добър и опитен в нещо конкретно, не трябва да спира да чете, да се интересува от всякаква информация и да се развива, колкото може повече. Не бива да се затваряш в собствения си балон, а винаги трябва да търсиш и друга гледна точка. Тези съвети са приложими във всяка една професия и спомагат човек да бъде адекватен член на обществото.

Като финал на разговора реших да предизвикам Мирослав Александров, като го помолих да довърши изречението: *Книгоиздаването е...*

– Книгоиздаването е професия, която изисква много, но дава повече.

Интервюто, което проведох с Милена Ташева беше също толкова приятно и интересно, колкото това с Мирослав Александров. Въпреки че въпросите бяха еднакви, двата разговора потръгнаха в съвсем различни посоки. Ето какво ми сподели Милена Ташева:

– Как решихте да запишете специалност „Книгоиздаване“?

– Историята е доста забавна. Бях решила, че искам да уча или в полицейската академия, или нещо, в което задължително да няма математика или немски език. Литературата ми се отдаваше, затова често хората ми казваха, че трябва да стана учителка, което за мен звучеше като сбъднат кошмар. Понеже в полицейската академия има изпит за физическа издръжливост, което на мен не ми е сила, изобщо не кандидатствах там, а само в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ две поредни години. Първата година (2006-а) не ме приеха, което беше по моя вина, понеже не се бях подготвила особено добре. На втората година (2007-ма) се справих доста добре и бях категорична, че на първо място в желанията ми ще бъде специалност „Книгоиздаване“. Впоследствие по ирония се оказа, че най-голямото ни работно събитие е в Германия, постоянно правим Excel таблици и изчисляваме цени, хонорари и разходи. Всъщност в книгоиздаването има доста математика и колкото повече човек разбира основните икономически принципи, толкова по-добре.

– Как преминаха Вашите четири години във ФЖМК и с какви впечатления останахте от обучението си там?

– Признавам си, че аз не бях един от най-редовните студенти и никак не съжалявам за това. Ще бъда честна, за мен програмата на специалност „Книгоиздаване“ не е достатъчно оптимизирана откъм практика и от гледна точка на това да уважава времето на студентите. Нямам наблюдения какъв е учебният план на специалността в момента, но поне по мое време се случи в трети курс да изучаваме дисциплини, чийто място според мен е в първи курс. Имаше и изключително много дисциплини, които изобщо нямаха място в учебния план и бяха направени така, че да запълват хорариума на преподаватели. Докато наистина практически полезните дисциплини като че ли нямаше достатъчно. Въпреки тези недостатъци един от плюсовете, които наистина уважавам във ФЖМК, е че Факултетът и специалността ти предоставят възможност да работиш над себе си през цялото време, докато учиш. Смятам, че студентите могат да се възползват от по-свободната програма, за да се развият по специалността си, ако желаят да се реализират в нея. Докато си в първи, втори, или дори трети курс, можеш да си позволиш да изкараш колкото искаш неплатени стажове. В момента, в който завършиш и излезеш на пазара на труда, ако си се възползвал от тази по-свободна програма, ще притежаваш натрупани умения и практически знания.

– Какви бяха плановете и нагласите Ви, когато завършихте книгоиздаване?

– Аз започнах работа в книжарница в края на 2008 г., когато бях първи курс. Никога не съм имала съмнение какво ще правя. За мен беше ясно, че продължавам да работя по специалността си. Когато завърших, реших, че ще започна да си търся работа в издателство. По това време издателство „Жанет 45“ обяви свободна позиция в офиса си в София. Отвореното място беше за човек с шофьорска книжка, аз не притежавах такава, но независимо от това отидох на интервюто, разказах за себе си и се случи така, че те ме харесаха достатъчно много и отвориха още едно място за мен.

Не мога да кажа, че съм имала някакви специфични очаквания, след като завърших, нито пък, че съм си намерила работа благо-

дарение на дипломата си, но тя не ми и пречеше. Нещо интересно, което си спомням от откриването на учебната година е, че доц. Лозанов завърши речта си с едно изречение, което никога няма да забравя: *Колеги, няма да ви лъжа, вероятно ще завършите безработни, но пък с богата обща култура.* Имам чувството, че неговите думи ни бяха на добра орисия, защото се амбицирахме да докажем обратното. Всъщност всички от випуска, които имаха страст към книгите, и наистина искаха, успяха да се осъществят.

Любопитно е, че много дълго време мислех, че не искам да съм редактор, защото ще ми липсва директната връзка с хора. Когато работех в книжарница, се научих да общувам и говоря за книги с много различни хора, което за мен беше много ценно и приятно. В „Жанет 45“ бях в търговския отдел, което също изискваше доста комуникация. По-късно, вече като пиар специалист в „Софтпрес“, работата отново изискваше да водя постоянна комуникация, писане на текстове и т.н. Когато започнах работа в „Сиеда“, бях убедена, че повече не искам да се занимавам с маркетинг и реклама, или продажби под каквато и да е форма. Това, разбира се, не е съвсем възможно. Към днешна дата вярвам, че една трета от работата на един издателски редактор е свързана с маркетинг. Във всички решения, които взимаш, за това как ще изглежда една книга, трябва да се вложи и маркетингова мисъл.

– С какви трудности сте се сблъскали в професията си?

– С какви ли не... може би първата и най-голяма трудност беше да убедим издателите да ни вземат на сериозно. Смятам, че сегашните студенти от специалността трябва да благодарят на една шепа напористи, нахални и неотказващи се хора, които доказаха, че тя създава не просто адекватни служители, а хора, които преобръщат този бизнес, разтърсват го и го дърпат напред. Не се опитвам да си приписвам някакви огромни заслуги, но истината е, че нещата, с които ние експериментирахме – като социалните мрежи например – се оказаха ключови за развитието на бранша.

Когато говорим за трудности, си спомням за няколко забавни истории. Например, че съм обикаляла зимна София, за да тър-

сим с колегата здравец за една премиера и накрая открихме (и откраднахме) малко от една кашпа пред театър „София“. Случвало ми се е и да засядам в товарния асансьор на НДК, чакала съм на опашка пред АБК във всякакви метеорологични условия, само за да запазя щанд за панаира на книгата. Когато се занимаваш с книгоиздаване, може да изпаднеш във всякакви тежки ситуации, но всъщност всяка една трудност е много добър урок. Един от хората, от които съм научила най-много, е Милена Стефанова, мениджър на издателство „Софтпрес“. Тя винаги казваше, че всяка допусната грешка е урок, който си плащаш. Наистина човек запомня най-добре платените уроци и мъдростта, идваща от опита.

– Научихте ли нещо ново за себе си от професията?

– Смятам, че всеки ден уча по нещо ново за себе си. С годините се научих да бъда по-търпелива, по-обрана и признах пред себе си, че съм наивна и се доверявам лесно. Както и че човек може да си промени мнението – нарича се „израстване“.

– Кое е най-голямото препятствие, пред което сте се изправяли като редактор?

– Може би най-голямото препятствие за мен беше, че в края на първите ми шест месеца работа в „Сиела“ се захванах с книга, която се оказа огромен бестселър. Направихме я в много кратки срокове и работехме под ужасен стрес. Това беше твърде голям проект за някого с моята липса на опит в онзи момент, но все пак резултатът беше успешен. Това ми вдъхна увереност да се заема и с други по-сериозни проекти.

Да работиш с читателите също е доста трудно, защото всички те имат категорични вярвания и не е лесно да ги убедиш, че нещо ново може да бъде хубаво. Хората смятат, че старите преводи са по-добри, а старите книги са без грешки, което съвсем не е така. Като цяло за мен читателите са най-голямото предизвикателство. Но в същото време да получиш отзив, че дадена книга е променила нечий живот, помогнала е на читателите по някакъв начин или дори това, че на някого му е било приятно, е наистина безценно,

особено когато става въпрос за книги от български автори. Да помагаш на хората да сбъдват мечтите си е уникално чувство.

– Какъв е погледът Ви върху българския книжен пазар?

– Преди години Виктория Бисерова ми сподели, че във всяка държава се продава най-много локалната литература и местните автори, в което аз не повярвах. Десет години по-късно българският пазар успя да направи тази промяна и наистина в момента най-продавани са книгите на българските автори. Българският книжен пазар е като минно поле, никога не се знае какво точно ще избухне, защо ще избухне и дали ще избухне за добро. Няма конкретна формула на успеха и всеки път, когато някой се опита да повтори или изимитира нещо, което е проработило веднъж, се проваля. Пазарът е изключително конкурентен и това създава голяма част от стреса, за който вече споменах. Но и държи човек постоянно нащрек. Сериозният проблем при нас е, че книгите имат много кратък живот, защото читателите постоянно търсят нещо ново, въпреки че имат стотици непрочетени книги, те отново искат да купят възможно най-новото издадено.

Чисто икономически е по-добре да се правят по-малко заглавия с по-големи тиражи. Другият по-сериозен проблем е, че все още според мен значителна част от пазара е преводен, а българските книги, които успяват да достигнат класациите, са силно поляризирани в обществото.

– Смятате ли, че възнаграждението за хората в книгоиздателския бизнес в България е достатъчно?

– Честно казано, не. Това не означава, че се оплаквам, но за съжаление познавам твърде много талантиливи хора, които излязоха от книгоиздателския бранш по финансови причини. Всички професии, свързани с книгоиздаването, са много слабо платени на фона на техни алтернативни и по-скупни такива от други браншове, където условията на работа са по-добри. Например, в колцентровете има стотици неосъществени преводачи, особено от редки езици. Те са избрали да работят нещо, което ги възнаграж-

дава финансово и не можем да ги виним за това. Аз работя в книгоиздателския бранш от 15 години и това е моята мечтана работа. Щастлива съм и всеки ден отивам с желание на работа, въпреки че сестра ми все още чака да се „вразумя“ и да отида да работя в колцентър, за да взимам „истински пари“.

– Как виждате себе си в бъдеще? Имате ли предвидени някакви кариерни планове или поставени цели?

– Смятам, че осъществих целите си за 2022 г. след като пуснах и последната книга за печат. Искам да продължавам да правя книги, които да вълнуват читателите, да допринасят за развитието на книгоиздателския бранш, на българската литература и книжния пазар, да носят удоволствие и на мен. Това са плановете ми за момента като цяло. COVID-19 ни даде възможност да реструктурираме целите си и да се стремим повече към чувство на задоволство от добре свършената работа, а не към физически маркери за успех. Може би звучи доста наивно и клиширано, но аз съм последният човек, който ще каже, че е по-добре да не работиш и да търсиш себе си. Не съм си заложила никакви конкретни цели, единствената ми цел е да правя книги, които правят хората щастливи, защото това прави мен щастлива.

Мечтая стартовите тиражи за българските автори да започват от пет хиляди, които със сигурност ще бъдат продадени, и да не се налага авторът да е някоя популярна личност. Също така ми се иска да видя, че българската държава е ангажирана със съдбата на библиотеките и не на последно място искам да видя, че децата се възпитават с любов към книгите и четенето. Вече 15 години работя по мой начин, за да може всичко това да стане реалност. Надявам се ние, българските книгоиздатели, да продължаваме да имаме възможност да си вършим работата, защото според мен се справяме добре.

– А има ли дейност от професията Ви, която не Ви е толкова приятна?

– Не ми харесва, че понякога личното ето надделява над професионализма. Неприятно ми е и когато има моменти, в които

трябва да кажа на някой автор *Съжалявам, но това не можем да го направим*, по простата причина, че то не е възможно в България по технологични или финансови причини. Наистина се надявам един ден да успеем да надраснем тези спънки.

Още нещо, което ми е изключително скучно да правя, е писането на технологична карта. Аз не бях подготвена за това от ФЖМК. Изключително ценно е и икономически за студентите да имат опит с печатниците и въпреки това почти никой от студентите, с които съм говорила, не е карал стаж в печатница. Един човек, който разбира от полиграфия, може да спести на едно издателство хиляди.

– Има ли дейност в книгоиздаването, която е подценявана от студентите и на която не се обръща достатъчно внимание?

– Според мен всички имат една доста идеализирана представа за това какво представлява издателският процес. Теоретично всеки знае какво трябва да се случи, но на практика нещата са по-различни. Един истински редактор, който се занимава с менажирането на проекти, трябва да бъде дипломат и да разбира от практически всичко, свързано с издаването на книги. Има една много хубава приказка между редакторите, а именно „Името на редактора се чува тогава, когато не си е свършил добре работата“, което показва, че професията ни е публично неблагодарна. В същото време във всяка книга, която съдържа бележка от автора или благодарности, ще се види името на редактора. Една моя много близка приятелка, която също е завършила книгоиздаване и в момента работи като преводач, винаги е казвала, че „Редакторът е най-добрият приятел на книгата“. Редакторите играят в отбора на книгата, не в отбора на автора, дори и не в отбора на издателството. Само в отбора на книгата, като идея, като мисия, послание и идеал. Когато говоря с някой млад човек за професията си, обикновено в един момент ме прекъсват и ме питат „Защо работиш това след като има толкова минуси?“, отговорът ми тук винаги е „Защото не мога да работя нищо друго“.

– Какво означава за Вас това да бъдете редактор и да се занимавате с книгоиздаване?

– Освен клишетото, че това е сбъдната ми детска мечта, това е причината да ставам сутрин от леглото, професията ми дава възможност да помагам на много хора да сбъдват мечтите си и да показват най-доброто от себе си. Надявам се един ден да имам възможност да покажа и българската литература на света. Една от най-големите ми мечти е да продавам права за книги на български автори на чуждестранни издателства.

– Липсва ли му нещо на българския книжен пазар? Случвало ли Ви се е да изпитвате някакво неудовлетворение от професията си?

– От страна на професионалистите мога да кажа, че браншът е силно консервативен, като съответно новостите навлизат изключително бавно и трудно. Всяка година се появяват поне сто нови издателства, които правят две-три книги и фалират. Създателите им са принудени да се върнат на „истинската“ си работа, защото книгоиздаването доста често се вижда като хоби, а не като сериозна професия. Случва се да се правят панаири или фестивали само за отбиване на номер, което е един от най-големите проблеми на бранша. Читателите никога няма да разберат защо в България нямаме издания с твърди корици, красиви дизайни и златен печат, които струват максимум двадесет лева. Според мен и книгоиздателите, и читателите страдат много от тоталната абдикация на държавата от културния фронт.

Иска ми се младите книгоиздатели и хората, които сега завършват книгоиздаване, да навлизат с широко отворени очи в книгоиздателския бизнес и да знаят, че не всичко е цветя и рози. Надявам се студентите да се възползват колкото се може повече от студентските си години да натрупат опит и професионална етика. Почти всеки човек мрази първото си работно място и първите си шефове, защото там му сервират най-тежките житейски уроци. Благодарна съм, че при мен това се случи още докато бях ученичка. Така имах възможност да се уча от хората, с които работя. Когато срещнеш някого, който е готов да те научи на каквото и да е, трябва да попиеш колкото е възможно. А ако не иска да те учи – е, неслучайно се казва, че „занаят се краде“.

– Колко четат българите и възможно ли е да се стимулира повече четенето?

– Миг е, че българите не четат. За мен стимулирането на четенето минава през подобряване на общото икономическо състояние в страната. Ако едно семейство разполага с ограничен месечен бюджет, книгите се превръщат в лукс. Четенето може да бъде стимулирано със стимулиране на библиотеките, с постоянно намаляване на ДДС-то и с цялостно икономическо подобрене в страната. Книгите и книгоиздаването не се състезават само с липсата на култура. Това е занимание както за свободното време, така и нещо, с което можеш да се развиваш като професионалист. Книгите и ние като книгоиздатели се състезаваме с всички останали начини да учиш и да се забавляваш като стрийминг платформи и курсове. Ние се борим за внимание и за време. Поне за мен, книгите винаги ще бъдат по-интересни, а и са по-достъпни.

Ако се работи за подобряване на общото икономическо състояние на българина, то ще бъде стимулирано и подобро четенето. Кое то съответно ще доведе и до подобряване на културата.

– Какво не знаят хората за Вашата професия?

– Ако са читатели, то те имат някаква обща идея кой и какво върши по веригата. Те не си дават сметка, че книгоиздаването е един доста сложен процес, който изисква много менажиране и така нар. „меки“ умения. Освен книгата, която те са си взели, ние работим по още тридесет заглавия в същото време, като влагаме същия труд за всяко едно от тях. Хората имат грешната представа, че това е професия, в която четенето за удоволствие е малко, а стресът е огромен.

– Ако хипотетично се върнете 15 години назад във времето, какво бихте казали на себе си тогава, когато тепърва сте завършили книгоиздаване и сте навлизали в професията?

– Първо, бих ѝ казала да се научи да бюджетира и спестява. Изключително важно за всеки човек е да се научи да разполага правилно с парите си и в професионалния, и в личния си живот. Също така да продължи да тренира езиковата си култура и да се

грижи за психическото си здраве, защото, когато сме млади не си даваме сметка, че това да сме здрави физически и психически, ни прави работоспособни. И евентуално да си купи акции от Zoom.

– Можете ли дадете съвети на по-младите Ви колеги, които сега навлизат в бранша и имат желание да се занимават с книгоиздаване?

– Бих ги посъветвала да започнат да работят от възможно най-рано, да си търсят стажове и да не се отказват, когато издателите не желаят да им обърнат внимание. Да не спират да работят над езиковата си култура – аз лично не мога да взема на стаж някого, който изпраща имейл със седем грешки в заглавието. Добре е да се стремят да бъдат възможно най-информирани за случващото се в бранша както локално, така и по света.

– Как минава един Ваш работен ден?

– Ако трябва да бъде честна, обикновено закъснявам за работа и идвам последна в офиса. След това си правя кафе, сядам на бюрото и първото нещо, което правя, е да прегледам имейлите си, да ги класифицирам по съответните папки и да ги препратя към следващото звено. Проучването на нови заглавия оставям за следобед, изготвям необходимата документация, за да могат сътрудниците ни да получат възнагражденията си бързо и точно. Държа всеки файл да мине през очите ми преди да отиде за печат.

Вечерите понякога ходим на премиери и събития. Понякога се случва да редактирам вечер, особено ако бързам с някой срок. Въпреки това винаги си оставям време да прегледам нещата спокойно и на свежа глава. Паническото бързане води до скъпоструващи грешки. Всичко това е доста схематично и идеализирано. Понякога денят минава малко по-хаотично. Има напрегнати периоди, друг път просто си стоим и обсъждаме някакви случайни теми.

В края на разговора към Милена Ташева отпратих същото предизвикателство, както към Мирослав Александров, да довърши изречението: *Книгоиздаването е...*

– Книгоиздаването е сфера, която изисква страшно много, но в същото време носи огромно удовлетворение и чувство, че оста-

вяш нещо значимо след себе си. Дори и след 100 години, когато някой отвори книга, на последната ѝ страница ще види името на редактора – твоето име. Може и да не знае кой си, но въпреки всичко името ти ще бъде там.

Някои от вижданията на Мирослав Александров и Милена Ташева откриха много добре разликите в характерите им, но и любовта към книгите, която ги свързва. Тук си позволих да съпоставя някои отговори на въпроси, зададени и към двамата, за да представя една малка част от различните им гледни точки.

– Имате ли впечатления от по-младите Ви колеги или стажанти, които тепърва навлизат в бранша, и случвало ли се е да се припознаете в някого от тях?

Мирослав: *Може би донякъде. Когато аз бях на тяхната възраст, не бях толкова комуникативен, докато в момента наблюдавам млади хора, които наистина искат да се реализират в този бранш и са готови да направят всичко за това. Радвам се, че те, както и аз, не вярваме в широко застъпеното твърдение, че младите не четат или че няма бъдеще в книгите. Виждам все повече млади хора, които искат да работят с ентузиазъм и в същото време успяват да си изградят една реалистична идея за книгоиздаването. Някои хора може да си представят, че то е едно магично забавление, но всъщност има доста техническа работа и организация.*

Милена: *Виждам една огромна наивност и идеализъм, което ме натъжава, тъй като аз бях същата. Рано или късно този идеализъм се сблъсква с реалността. Сблъсъкът или е катастрофален, или ще превърне малко по малко всички в циници. Всеки, който си представя, че работата на книгоиздател е лека, е много далеч от действителността и не е прекарвал и един ден в издателския офис. Изглежда, че книгоиздаването, както футбола и политиката, е нещо, от което „всеки разбира“ и може да ти каже как да си вършиш работата. Това създава страшно много стрес и напрежение.*

– Какво е да бъдеш редактор в България? Какви препятствия крие това и с какво се различава българското книгоиздаване от това в останалите страни?

Мирослав: *В интерес на истината да бъдеш редактор тук не е много по-различно от това да бъдеш редактор например във Великобритания, Чехия, САЩ или Полша, доколкото имам впечатления от мои чуждестранни колеги. В България редакторите имат повече свобода, отколкото тези във Великобритания. Там хората от книгоиздателския бранш стачкуваха наскоро поради ниските заплати, а и за да станеш редактор там, са нужни доста дълъг стаж и сериозни връзки на някои места. Разбира се, има и изключения, но като цяло при тях процесът на израстване е много по-труден, а системата им е по-кастова. В България всеки, който има подходящите качества и желание да работи, има шанс да се развие успешно. Като тиражи и процент на грамотност на населението, България е съпоставима с голяма част от държавите в Европа, така че може да се каже, че България е на едно доста добро ниво. Твърдения като „Книгоиздаването е в застои“ или „Младите хора не четат“ далеч не са верни.*

Милена: *Това означава на всяко семейно събиране да обясняваш какво работиш. Има и други, които се впечатляват много. Както всяка работа, моята също има плюсове и минуси. Да бъдеш редактор е една модерна професия, която изисква високо ниво на концентрация и отдаденост. Не съм сигурна, че всеки е готов да даде толкова много от себе си, особено по-младото поколение. Не съдя никого, но според мен така нареченото в момента ген z поколение има по-различно разбиране за работата. Възхищавам им се, защото ми се иска и аз да можех да подхождам по този начин. Но не мисля, че техните разбирания за редакторската работа ще проработят в България. Да работиш като редактор в България означава да направиш съзнателен избор да се лишиш от много възможности, като за сметка на това правиш нещо, което ти носи истинско удоволствие, радост и мотивация да се събуждаш всяка сутрин.*

– Какво харесвате най-много в професията си?

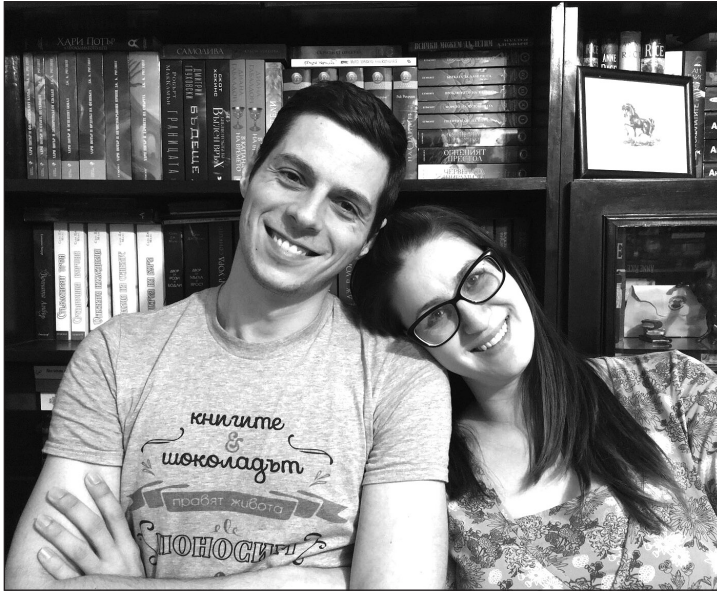
Мирослав: *Най-голямо удоволствие ми доставя процеса по планиране на една книга, почти първично е и сякаш се събужда вътрешният ти ловец, когато откриеш една книга и си кажеш: „Ето това е книгата, която искам да направя!“ Или ако е книга на български автор, чувството да достигнете заедно до едно правилно идейно ниво за бъдещия проект е толкова чисто и прекрасно и те изпълва с голям ентузиазъм.*

Милена: *Най-любимо ми е моментът, в който дадена книга пристигне от печатницата, сляза долу в склада, взема опакования стек, върна се в офиса, извадя първата бройка и я отворя и помириша. За мен няма по-хубаво усещане от това. В този момент разбираш, че вече си приключил с тази книга и от тук нататък нейната съдба е в ръцете на читателите. Друга много любима част от работата ми е, когато трябва да се обадя на някой български автор, за да му кажа, че ще пуспенем нов тираж на книгата му. Първият път, когато това се случи, си спомням, че авторката се разплака, съответно и аз с нея.*

Разговорите с Мирослав Александров и Милена Ташева бяха зареждащи и мотивиращи. От думите им пролича колко отговорност и отдаденост са нужни, за да бъдеш истински редактор. Те ми дадоха още едно доказателство, че съм направила правилния избор при кандидатстването си в Университета. Разказаха ми своите лични истории и за всичко, през което са преминали, за да бъдат на това професионално ниво днес. Любовта им към книгите и професията си ме насърчи да продължавам да се боря, за да постигна целите си и да развивам потенциала си. Така ми показаха, че мечтите се сбъдват, стига да вярваш в тях и да работиш здраво, за да ги осъществиш.

Книгоиздаването наистина крие многобройни възможности за развитие, а единственото, което се изисква, е желание и постоянство. Книгите са вечни – свързват минало, настояще и бъдеще в едно цяло. Затова и професията „книгоиздател“ се нарежда наравно с всички останали важни за обществото професии.

*Трябва да гориш в това,
което правиш.*

Алекс

*Научих се да ценя много
повече книгите.*

Рая

В семейното убежище на книгите

Симона Христова

Те са семейство, което обича да чете. Първите българи, започнали да създават съдържание за книги под формата на видеа. Правят своя канал в платформата за видео споделяне ютуб преди 7 години през вече далечната 2016 г. под името „Четат ли двама“. Заедно споделят мнението си за литературни заглавия, правят ревюта на книги, показват ни своя любим книжен свят. Те са Рая и Алекс Кръстеви.

Рая завършва книгоиздаване през 2014 г. във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет. Алекс също е възпитаник на най-старото висше училище в България, като завършва право в Юридическия факултет. Как двама души от две толкова различни сфери намират убежище между страниците на книгите, сега предстои да разберем.

За Рая книгоиздаването не е било първоначалната ѝ цел и посоката, в която е искала да се развива професионално. Когато се запознава с Алекс, тя няма никаква представа накъде ще тръгне житейският ѝ път и към какво образование ще се насочи. Първоначално мисли да учи българска филология във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. По същото време обаче сестрата на Алекс учи пиар във ФЖМК. Запознава Рая с Факултета и ѝ споменава за специалността „Книгоиздаване“. Рая започва да чете за нея, допада ѝ, кандидатства и е приета още на първо класиране. Останалото е история. Както казва Рая: *Аз съм си ентузиаст по принцип, обичам да скачам с главата напред.* И така тя скача смело в дълбоките води на света на книгите и разбира колко ценни съкровища са скрити в дълбините му. Така Алекс се оказва ключова фигура за това Рая да поеме по пътя на книгоиздаването.

През първата година се чувства объркана, защото идва от гимназия, в която е наложена по-строга дисциплина. Тогава Рая няма представа какво да очаква от Университета. Но в специалността „Книгоиздаване“ се среща с много млади преподаватели и хора

с отворено съзнание. За нея в началото е странен фактът, че може съвсем свободно да остане и да разговаря с преподавателите преди или след лекция. Трети курс тя описва като най-кошмарното нещо в обучението ѝ, защото има три или четири философски дисциплини. Четвърти курс е бил много интересно преживяване, защото заедно с писането на дипломната си работа и завършването двамата с Алекс подготвят и сватба.

На въпроса кои са преподавателите, оставили най-голяма следа по време на следването ѝ, тя отличава най-вече доцент Милена Цветкова, Гриша Атанасов, професор Ефрем Ефремов, Капка Кънева и Тодор Тодоров.

– Това са преподавателите, които мога да кажа, че са ми помогнали и са ме научили най-много. Доц. д-р Милена Цветкова за мен е един от най-стойностните преподаватели, които дават качествено образование. В момента, в който влезе за първи път при нас в лекция, тя каза: *Половината от вас ще ме намразят, другата половина ще ме заобичат, каквото и да стане, аз искам от вас да знаете основите на това как се пише курсова работа, как се пише дипломна работа, как се цитира....* Но тя те научава. Мисля, че няма студент, който да не обича Гриша Атанасов. Той има страхотен подход към студентите и е един от онези преподаватели, които като ги видиш след 15 години, отново се поздравявате и си говорите. Много показателно и за самия него като преподавател е и това, че той те предразполага. Проф. Ефрем Ефремов ми преподаваше по редактиране. Той беше много директен и точен. Казваше ти кое става, кое не и върху какво трябва да работиш. Капка Кънева водеше дисциплината „Дизайн на книгата“. Обожавам тази жена. Спомням си как в четвърти курс идва изпитът и аз ѝ нося моя финален проект, който тя ни е задала да направим. Дадох ѝ го, при което тя ме погледна с тези големи синьо-зелени очи, усмихна се и каза: *От теб дизайнер няма да стане, но евала за старанието, така че довиждане, надявам се да не се видим.* Всичко беше в добрия смисъл на думите просто защото преподавателите бяха много човечни.

След четирите си години във Факултета като възпитаник на специалността „Книгоиздаване“, Рая се чувства много по-уверена в себе си:

– Научих се „да се бутам“, да говоря свободно с хора от книгоиздаването, без да се притеснявам да кажа какво мисля. Научих се, че можеш да седнеш и да говориш заедно с тези хора и да ги питаеш за книгите. Специалността ми даде много приятни спомени за четирите години, които бях в Университета. Даде ми знание и самочувствие за това, че мога да съм част от тези издателски кръгове, в които искам да бъда.

Редактирането винаги е представлявало интерес за Рая. В гимназията завършва профил „Български език и литература“, като казва, че благодарение на класната си е успяла да стане грамотен човек. Не смята, че преводът е нейната сила и споделя, че когато с Алекс работят по проекти, в които има нещо свързано с превод, той е човекът. Английският му е като втори роден език. Занимвала се е с редактиране както по време на стажове, така и като работа. Първият ѝ стаж преминава в издателство „Ибис“, към който се връща с думите: *Изключително прекрасни хора, толкова години по-късно аз все още много си ги обичам.*

Работила е също с „Егмонт“ и Orange Books около 5-6 години. Вследствие на обстоятелствата се отдалечава от професионалната част на книгоиздаването и работата в издателство. Двамата с Алекс сключват брак точно след като тя завършва, малко след това забременява с прекрасния им син Калоян. Тогавя не ѝ остава друг избор освен да пише дипломна работа с бебе на ръце.

– В един момент започваш да претегляш работното и семейното. Не съм прекъснала отношения с хората в издателствата и ако случайно в разговор се каже, че някоя книга има нужда от редакция, винаги бих помогнала. Не съм професионален редактор, по никакъв начин не бих се категоризирала като такъв, затова книгата трябва да е по-обикновена. Това ми е страст и нямам против да си поддържам редакторските умения.

А за това как един юрист гледа на специалност като „Книгоиздаване“, Алекс споделя:

– Специалността е силно необходима и също толкова важна и обществено значима. В тази ера на дигитализация и информационен порой, който ни залива, книгата остава медия, която винаги е била и ще бъде константа. Независимо дали е на цифров

или на физически хартиен носител. Трябва да има хора, които да знаят как се създава една книга, какво е необходимо, за да се стигне до финалния продукт. Трябва да имаш много специфични познания, като имам предвид за всяка една стъпка от процеса. Когато говорим за книгата като продукт, тя има много възможности за нейното успешно промотиране. Книгоиздаването за мен представлява една супер интересна специалност, поради нуждата да си по малко от всичко, особено в страна като България. От това, което ние сме виждали, голяма част от издателствата имат хора, които съвместяват няколко длъжности и за мен това е чутовен труд. Свалям шапка на хората, които могат това, хората, които са ги научили и продължават да го правят. Книгоиздаването за мен си е и призвание. Трябва да си обичаш книгите, за да го правиш, за да го учиш и да искаш да се реализираш в тази сфера.

Алекс гледа на себе си повече като на читател и ако под някаква форма би бил свързан с книгоиздаването, най-голяма е вероятността това да се случи в книгоразпространението. Маркетингът на една книга му е много интересен, като това се вижда и в канала им. Двамата с Рая не стартират с цел да промотират книги, но с течение на обстоятелствата тръгват и в тази посока. Все пак Алекс не би сменил настоящото си призвание в областта на правото, но въпреки това с удоволствие се занимава и със странични дейности, свързани с книгоразпространението и маркетинга на книгата.

– Винаги съм обичал да пиша и да чета, но никога не съм си представял, че нещо подобно на това, което направихме с Рая, ще се случи.

Две напълно различни сфери, но ето къде се преплитат правото и книгоиздаването в съзнанието на Алекс:

– Пресечната точка е в четенето и в общата култура. И двете неща изискват да знаеш много, да имаш много широка обща култура, да комуникираш с хора, да имаш желание да се усъвършенстваш и да си прецизен. Както в книгоиздаването, така и в правото, една запетая има силата да обърне напълно смисъла на думите. Една изядена буква в заглавието на книгата и целият тираж заминава. Трябва да гориш в това, което правиш.

Рая и Алекс създават ютуб канала си „Четат ли двама“, за да избягат от големите промени в живота си. Той е проект, който ги обединява и който се превръща в нещо много по-голямо от това, което очакват. Работата по него ги научава на ценни уроци и ги запознава с хора от най-различни издателства. Общуват както с малки, така и с големи издателски фирми и това им помага да рисуват паралелите на различните видове издателства. Научават се да разпознават качествените книги на пазара. Създават контакти, запознават се с много ценни хора по пътя и разбират как се случват нещата в професията:

– Научих се да ценя много повече книгите като продукт и да осъзнавам труда, който стои зад тях – казва Рая, а Алекс допълва: – Видяхме колко е красиво, когато работят издателство, автор, дизайнер и книгоразпространители заедно и как се получава магията.

Рая споделя, че покрай канала и запознанствата става доста по-критична към книгата като продукт. Ето какво е нужно според двамата, за да може една книга да се нарече качествена:

– За да бъде една книга качествена, е необходимо издателят да вложи в умели преводачи, редактори и коректори, които да са „минали с лупата“ през текста. Изисква средства, но трябва да заложиш на доказали се професионалисти за по-добър краен продукт. Личи си, когато е вложена мисъл и са ангажирани истински професионалисти, на които също им милее да си свършат работата както трябва.

И двамата са на мнение, че книгоиздаването в България е по-ло в много добра посока:

– Последните 10 години, много голяма част от хората, завършили около 2-3 години преди мен, както и няколко години след мен, започнаха да работят в издателства. Виждаш издателското каре – превод, редакция, корекция, графично оформление, дизайн на корица и голяма част от хората, които стоят зад този труд са завършили книгоиздаване или са били в тази област – разказва Рая.

– През последните години на миналия век и първите от новия хората са гладни за книги, които до този момент не са имали възможност да четат – уточнява Алекс. – Издателите, с цел да отго-

ворят на търсенето, си позволяват компромиси при изработването и предлагането на книгата. Докато в момента виждаме, че са много критични към себе си и към продукта, който произвеждат. Виждаме, че това са едни млади професионалисти, които влагат сърце и душа в това, което правят, и не се страхуват да рискуват.

Информационната революция, която се случила и продължава да се развива, не спря книгоиздаването. За нас българското книгоиздаване прегърна с огромен замах тези промени и има стабилно присъствие в интернет пространството под всякаква форма. Общуването с читателите е на съвсем друго ниво.

Отбелязват и важната роля на световните книжни панаири за книгоиздаването в България:

– Имаме представители от българското книгоиздаване на огромни панаири, като този във Франкфурт и Болоня. Голяма част от издателите, които издават български автори, силно вярват в тях и искат те да пробият навън.

Факторът Storytel и навлизането му в България също има важно значение за развитието на книгоиздаването според тях. Отбелязват, че в днешно време издателствата много бързо успяват да подпишат договор с компанията за аудио книги, което трябва да бъде така. Рая е категорична: *Storytel беше един много голям обърникамък за българското книгоиздаване.*

Рая и Алекс получават възможността да бъдат водещи на предаването на Университетската телевизия Alma Mater „За музите, книгите и хората“. Поканата е отправена към Алекс. Идеята им изглежда интересна, но в същото време и отговорна. Осъзнават разликата между това да снимаш къщи и това да записваш в телевизионно студио. В първия случай могат да презапишат някой от кадрите, да поставят на пауза, а когато са в студио, ги наблюдават няколко камери едновременно. Срещу тях стои събеседник, който разполага с десет минути и те за това минимално време трябва да извлекат най-важната и интересна информация от него. В началото не са сигурни дали ще се справят с предизвикателството, но предаването се оказва много ценен опит и за двамата. Те са много благодарни, че са имали възможността да го направят, като Алекс уточнява: *С удоволствие бих направил нещо подобно отново.*

В предаването „За музите, книгите и хората“ Рая и Алекс се срещат с различни български автори, представят любими техни литературни заглавия и предлагат по-широк поглед към света на книгите.

– Екипът беше от готини хора, които ни даваха насоки, а ние бяхме отворени да ги чуем – разказва Рая.

Интересно, различно, но много уморително – така описват своето преживяване. Разказват как понякога паралелно са снимали по три предавания. Било необходимо да бъдат облечени по три различни начина и да се срещнат с шестима души в един снимачен ден. Рая описва предаването като много приятен ангажимент, който в никакъв случай не съжالياва, че е поела, но умората в един момент ѝ дошла в повече. Алекс обаче е на противоположния полюс и споделя, че е готов да го направи отново:

– Най-ценното, което съм взел от това преживяване, е възможността да вляза в телевизионно студио. Научих се как да се държа пред камера, както и да разговарям с много различни личности. Видях хора, които ми разказаха как се случват за тях нещата и как са постигнали своите отличия. За мен това беше изключително ценно и със сигурност с удоволствие бих го правил отново.

Предаването им помага да структурират по-добре изказа си, да бъдат по-големи професионалисти и да гледат малко над нещата. Рая обобщава:

– Мисля, че успяхме да бъдем полезни за книгоиздаването. Имахме доста срещи с автори. Някои от тях не бяха особено известни, но не бяха и графомани. Те са хора, които могат да пишат, което беше много приятна изненада за мен. Аз имах предразсъдъка, че графоманията е много разпространена в България. Предаването разби тази моя нагласа. Имаше моменти, в които издателствата се свързваха с нас. Срещнахме се с различни техни автори, за да представяме книгите им в предаването. Това беше една идея по-високо от това, което правим въкъщи.

Попитах ги какво биха посъветвали настоящите студенти, които искат да се развиват в сферата на книгоиздаването.

– Нужно е критично мислене, да вярваш в себе си и в това, което правиш, и да го показваш в Университета – отговаря първо

Рая. – Там има много теория, но в същото време трябва да има и практика. Аз бих подтикнала студентите да общуват повече както един с друг, така и с преподавателите. Социалните мрежи са приятел, не са враг и това е нещо, върху което трябва да се обръща внимание.

– Ако очаквате, че някой в Университета ще ви гали по главата и ще ви казва *Написа ли си домашното?* и ще ви държи за ръчичка, не, това няма да стане – допълва Алекс. – Университетът затова е университет, защото, който иска – учи, който не иска – отбива номер. Книгоиздаването в момента като индустрия е пълно с млади хора и затова трябва студентите да общуват повече с хора от професията.

Първоначално книгите са общата им любов. По-късно обаче те се превръщат в олицетворение на любовта им един към друг. Рая описва Алекс с книгата „Малкият принц“, като споделя, че тя я препрочита периодично и всеки път намира нещо ново. Както все намира нещо ново у Алекс. Всеки път, когато си мисли, че знае всичко за него, вижда нещо, което ѝ е убягнало. Алекс пък, в кръга на шегата, избира романа „Вещици в чужбина“ на Тери Пратчет, който по забавен и очарователен начин описва Рая в неговите очи.

Рая и Алекс на пръв поглед са толкова различни, а всъщност, споделяйки любовта си към литературата, създават хармония помежду си. Те успяват да я пренесат и върху страстните читатели, които ги обичат. Срещата с тях ми показва как книгите могат да събират хората и да бъдат любовта, която обединява.

*Щастлив съм, че моя
професия е това, което
харесвам.*

Александър
Александров

*Зад всяка книга стоят
много хора и много труд.*

Савина Николова

Колеги, отдадени на книгите

Никол Стефанова

Савина Николова завършва Първа английска гимназия в София, след което записва книгоиздаване в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. По време на обучението си започва работа в Orange Center, а днес заема длъжността на главен редактор в издателство Orange Books. Александър Александров е от Варна, където учи в Търговската гимназия „Георги Стойков Раковски“. Пътят му след това го води към Софийския университет и специалността „Книгоиздаване“, която завършва през 2022 г. В момента също работи като редактор в издателство Orange Books.

Възпитаници на специалността „Книгоиздаване“ по различно време, днес са колеги в едно и също издателство. Зададох им еднакви въпроси, а отговорите представят различните пътища, по които навлизат в издателската професия.

– Какво бихте споделили за специалността „Книгоиздаване“?

Савина: Любопитно е, че когато записах книгоиздаване през 2008 г., не бях напълно подготвена за всичко, което щеше да ми се случи благодарение на тази специалност. Тя е причината днес да съм това, което съм. Мисля, че обучението дава добри основи за тези, които желаят да се занимават с книгоиздаване. Разбира се, голяма част от уменията в професията се учат, когато навлезеш в нея.

Александър: Специалността е изключително полезна за младите хора, които имат желание да се занимават с книгоиздаване и имат сериозно отношение към тази материя. Програмата успява да осигури необходимите знания, които включват: задълбочени познания върху световната и българската литература, съвременни тенденции в читателските нагласи, механизми на пазара, финансова грамотност, запознаване със Закона за авторското право и сродните му права и други.

– Какви са впечатления Ви от настоящите студентите?

Савина: Завърших през 2012 г. и оттогава съм се срещала с много студенти от специалността по различни поводи. Винаги съм оставала с превъзходни впечатления от тях. За разлика от много други специалности, книгоиздаването не е направление, кое-

то избираш случайно. Именно поради това студентите са винаги целеустремени и жадни да научат повече за издателския бизнес. Радвам се, че съм успяла да помогна на някои от тях. Повече от година работя в издателството, на което съм главен редактор, работя с човек, завършил наскоро специалността, човек, който силно уважавам заради отговорността и старанието, с които подхожда към всеки процес в работата ни.

Александър: По-голямата част от студентите в тази специалност са изключително отдадени на книгите и така трябва да бъде. Винаги се впечатлявам, когато видя колега, на когото му личи, че е избрал правилната специалност за себе си и би могъл да е качествен редактор или издател. Прекрасно е, когато студентите от тази специалност са начетени и знаят какво искат и какво биха подобрили в книгоиздаването.

– Какво от обучението Ви беше полезно в практиката?

Савина: Безброй неща. Сигурна съм, че голяма част от тях дори не осъзнавам, че съм научила по време на обучението си. Основите на най-значимите ми знания по предпечат са поставени именно в Университета – дейност, която намирам за изключително важна част от работата си. И до днес несъзнателно обръщам внимание на детайли, които съм видяла за първи път по време на лекциите. Успях да разгада част от моделите на поведение на читателите (малка част, тъй като поведението им винаги е непредвидимо), научих важни механизми на бизнеса.

Александър: Полезна за мен се оказа по-голямата част от теорията, която се изучава по дисциплините, включени в програмата на специалността. Практиката обаче се оказа най-важната част от тази специалност. Най-полезните дисциплини за мен бяха тези, които изучават световната и българската литература, графичния дизайн, предпечатата и полиграфията.

– Какво си спомняте от обучението?

Савина: Има моменти, които блестят ярко в съзнанието ми. Един от тях е осъзнаването колко пълнокръвен и постоянно променящ се механизъм е книгоиздаването, колко податлив на новости и влияния е – нещо, което ме изумява и до днес.

Александър: Спомням си, че беше труден, но изключително важен процес в моя живот. Успях да разбера колко отговорна задача и призвание е да се занимаваш с книгоиздаване. Разбира се, в спомените ми остават основно хубавите моменти от образованието ми в тази специалност и взаимната подкрепа, която си оказвахме с колегите покрай сложни дисциплини и трудни изпити.

– Имаше ли нещо в учебния процес, което не Ви беше полезно в практиката?

Савина: Със сигурност, но това е факт в огромна част от специалностите. Факт, който виждаме още на гимназиално ниво. Сигурна съм обаче, че това, което не е било важно и полезно за мен, вероятно е било такова за друг.

Александър: Имаше няколко дисциплини по време на моето обучение, които бях сигурен, че никога няма да ми бъдат полезни в практиката. Точно поради тази причина не им отдавах значението, което им приписваха преподавателите. Въпреки това съм сигурен, че съм научил нещо полезно от тях и се надявам някой ден тези придобити знания да ми потрябват.

– Към коя сфера се насочихте, след като завършихте специалност „Книгоиздаване“?

Савина: За мой огромен късмет малко преди да завърша специалността имах възможността да започна да се занимавам с книгоиздаване. Това продължава и до днес. През лятото на 2012 г. бях въввлечена в едно вълнуващо преживяване, което днес хората познават като издателство Orange Books. През изминалите 10 години в работен план са ми се случвали много прекрасни неща, които, разбира се, съм постигнала с много труд. Но така е най-сладко – да видиш, че всичко си е струвало.

Александър: Още преди да завърша, имах възможността да започна да работя като редактор в издателство Orange Books. Така е и досега. Харесвам работата си на тази позиция и се надявам да ставам все по-добър в нея.

– Има ли нещо, което бихте определили като свое най-голямо постижение?

Савина: Може би най-голямото постижение за мен е да виждам, че работата, която върша, се посреща с толкова много позитивни отзиви. Да имаш верни читатели е привилегия, която се извоюва трудно.

Александър: Не мога да се похваля с едно мое постижение. Щастлив съм, че професията ми е това, което харесвам, и съм доволен от книгите, върху които работя. За мен е лично постижение, макар и на този ранен етап от моето кариерно развитие, че има хора, които харесват работата ми.

– Какви са целите Ви за бъдещето?

Савина: Най-важната ми цел е да продължаваме да запознаваме читателите с важни и стойностни истории. Да възпитаваме читателския им вкус. Друга важна задача, която съм си поставила, е да помогнем на читателите да видят по-добре процеса, който стои зад издаването на книга – нещо, което смятам, че много хора не знаят. В същината си книгата е продукт, но реално зад нея стоят много хора, много труд, много часове работа.

Александър: Постоянно да се развивам и никога да не ми омръзва това, което правя.

– Какво е мнението Ви за книжния пазар?

Савина: Мисля, че за мащабите си пазарът ни предлага голямо разнообразие. Но за да може адекватно да се предлага качествен продукт на читателите, има неща, които трябва да бъдат променени. Ще ми се и в България да имаме закон за книгата, тъй като сме една от малкото европейски страни, където няма такъв. Смятам, че той би могъл да регулира много от процесите, които в момента се случват.

Александър: Книжният пазар в България предлага голям обем и разнообразни книги от български и чуждестранни автори. Читателите имат възможността да четат най-нашумелите книги от цял свят на български език. За съжаление, нашият пазар е твърде малък, но все пак успява да задоволи по-голяма част от търсенето на потребителите. Развиват се множество добри и лоши издателски практики. Определено бих казал, че нашият пазар е динамичен и успява да се съхрани въпреки всички препятствия пред него от последните няколко години.

– Какво мислите или се надявате, че ще се промени на пазара?

Савина: Разбира се, има какво да се желае и от двете страни в бизнеса – издателите трябва да вложат много труд в книгите, които правят, и да не допускат по един или друг начин да компрометират вкуса и нагласите на читателите. Читателите, от друга страна, трябва да се информират повече за работата и процесите в книгоиздаването, да бъдат по-толерантни и да успяват да отсяват книгите, издадени с мисъл и внимание. Ще ми се да вярвам, че това ще започне да се случва по-често.

Александър: Мисля, че книжният пазар в България ще продължава да расте, защото ще се опитва да задоволява потребителското търсене, което все повече ще се увеличава. Силно се надявам да се прекратят и всички лоши издателски практики, които съществуват днес. Това, разбира се, би бил един дълъг и сложен процес за издателите, законодателните органи и читателите. Все пак вярвам, че тази промяна ще се случи рано или късно.

– И за финал: какво очаквате от студентите по книгоиздаване занапред?

Савина: Надявам се да бъдат все по-любопитни и жадни за книжни приключения. Да четат без предразсъдъци. Да излизат от зоната си на комфорт, да се впускат по-често в непознатото, защото именно там ще се натъкнат на най-интересните неща. Книгоиздаването е чудесна сфера, която може да ти даде много и в която можеш да вършиш толкова разнообразни неща. Стига да имаш търпението и упоритостта да ги постигнеш.

Александър: Очаквам да са отговорни и да възпитават в себе си отношение към мисията „Книгоиздаване“. Нека са отдадени на професията си и никога да не правят компромиси със себе си и своите разбирания.

След споделеното от Савина и Александър се чувствам така, сякаш съм вникнала по-дълбоко в книгоиздаването. Отговорите им ме изпълват с нетърпение за остатъка от обучението ми и ми дават надежда, че и аз ще мога да продължа да се развивам в книгоиздателския бранш след дипломирането си. И че ще бъда колега от специалността „Книгоиздаване“, каквито са и те.

Всеки ден е борба за нещо различно.

Илияна Бенова

Усмивката на българското
книгоиздаване

Симона Христова

Нека ви запозная с лъчезарната Илияна Бенова, или Бени, както всички я наричат. Завършила през 2013 г. „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, почти десет години по-късно сбъдва най-смелата си мечта и основава свое собствено издателство. Преводач, редактор, а вече и издател, тя създава един нов свят за книги, който омагьосва читателите. Benitorial е нейното кралство, което тя управлява заедно с любимия човек до нея - Данчо.

Срещнах се с нея, Данчо и очарователното им хъски Фрея в един дъждовен есенен следобед. На вратата Бени ме посрещна с широка усмивка и в този момент разбрах колко приятни ще бъдат следващите минути. Настанихме се удобно на чай и кафе, Фрея не пропусна да дойде при мен, за да се сприятелим, и моят разговор с Бени започна. Разговор за годините в гимназията, университета, спомените и успехите. Нека започна обаче с това как, току-що завършила Френската гимназия, Бени се озовава в непознатата ѝ дотогава специалност „Книгоиздаване“.

Когато идва моментът да избере в каква посока да продължи образованието си, първоначално се насочва към нещо напълно различно от света на книгите – психологията. Родителите ѝ обаче имат желанието дъщеря им да бъде филолог. Бени започва да се готви за тези две специалности с английски и немски език, но две седмици преди изпитите, съвсем спонтанно, решава да опита късмета си и с журналистиката, защото винаги е обичала да пише. Въпреки разнородните специалности, към които насочва желанията си, на първо класиране е приета в „Книгоиздаване“ – специалността, за която знае най-малко. Тук се стига до взимането на много трудно решение, но въпреки че майка ѝ много се бунтува, Бени се доверява на вътрешното си усещане и се записва. Тук започва дългият път към голямата ѝ мечта.

Първата дисциплина, която спечелва интереса ѝ, е графичният дизайн, но по ирония на съдбата това е единственото нещо, с кое-

то в бъдеще тя няма да се занимава. След първи курс по случайност попада на стаж в печатница „Дедракс“, където минава през всичките им отдели.

На въпроса дали има преподавател, който е оставил трайна следа у нея по време на следването ѝ, тя отговаря:

Имаше много преподаватели, които ни вдъхновяваха и ги чувствахме близки. Най-голям отпечатък са оставили Гриша Атанасов и доц. Милена Цветкова. За доц. Цветкова от голяма важност е какво ще научат студентите, тя оставя много трайна следа, въпреки че при нея е трудно и на моменти, дори сме стигали до спорове. Гриша Атанасов е много, много ценен с това, че подтиква към действие. Той винаги е бил човекът, който ни е карал да действаме — „Запознай се, направи, напиши...“ А това е изключително важно, защото колкото повече действаш по определени неща, колкото повече се запознаваш, толкова повече успяваш. Никога няма да се уморя да казвам, че в този бранш контактите са най-важното нещо. Всичките си работи съм ги намерила чрез някакви контакти, някой някъде е чул, че тук се търси човек. В този бранш не можеш да си намериш работа чрез обяви в интернет. Всичко е контакти и бутане.

Един от най-любимите ми преподаватели беше Марин Бодаков, великолепен, прекрасен преподавател, който много добре умееше да комуникира със студентите си. Друго отличително име е Светлозар Кирилов. Той преподаваше по един странен, но много интересен начин, чрез който успяваше да грабне вниманието ни.

След стажа си в печатница „Дедракс“ работи и в книжарница, минава и през издателство „Колибри“ като помощник пиар. По-късно започва отново като пиар специалист в издателство „Ентусиаст“, но разбира, че тази част от книгоиздаването не е съвсем за нея. След това има огромното желание да постъпи някъде като стажантка, но споделя, че по времето на нейното следване е било доста трудно да постъпиш на стаж и малко са били издателите, готови да обърнат внимание и да отделят достатъчно време на студентите. Бени ми разказа интересна история как един ден решава да влезе в сайта на Асоциация „Българска книга“ и взима всички имейли за контакти с издателства. Свързва се с всички тях с желанието да сътрудничи като рецензент или да бъде наета на някаква друга длъжност, от която имат нужда. От стотиците из-

пратени имейли, получава само два отговора. Единият е от Йоана Йорданова, тогава главен редактор на издателство AMG, също завършила книгоиздаване във ФЖМК, която в последствие се оказва една от най-важните фигури в професионалния път на Бени и както тя се изразява – ѝ дава хляба в ръцете. Екипната им работа продължава цели 6 години. Тази история е красноречиво доказателство, че искаш ли да постигнеш нещо, не трябва да спиращ да опитваш и да правиш невъзможното. Накрая ще се убедиш, че невъзможни неща не съществуват. А Бени описва случилото се с думите: *Отчаяните мерки понякога водят до страхотни неща.*

Когато я питам какво ѝ е дала Йоана Йорданова и с какво ѝ е помогнала в професионалното развитие, тя уточнява:

Когато отидох при нея, тя ме попита с какво искам да се занимавам. Отговорих ѝ, че искам да работя с текст, за да опитам нещо ново. Може би най-трудно се обучава редактор. Трябва всичко да четеш след него, да го обсъждаш. Тя ми каза: „Книгоиздаването е като занаят. Трябва постоянно някой да те учи, да те учи и така стават нещата“. Йоана хвърли страшно много усилия. Малко хора ще се занимават с месеци така, както тя го направи. Дала ми е много неща, създаде ми трудови навици. Аз бях много затворен човек, а тя ме вземаше навсякъде със себе си, запознаваше ме с много нови хора и така ми помогна да преодолее стеснението си, да претръпна в един момент.

Директорът на издателство AMG Павлин Якимов и Йоана Йорданова подават ръка на Бени в най-точния момент. Вярват в нея и възможностите ѝ и я тласкат напред. А тя дори за миг не предава доверието им и смело гони мечтата си.

Бени описва книгоиздаването като една голяма рибарска мрежа, от която няма измъкване:

Всички, които са започнали да го учат и то се е превърнало в тяхна професия, дори след това да отидат някъде другаде, винаги отново се връщат към него. Единици са тези, които се откъсват и не се обръщат назад. Специалността обогатява общата ти култура, дава ти насока, научаваш кое ти е интересно, кое не чак толкова.

След като минава през печатница, книжарница и работа като пиар, се насочва към следващото предизвикателство – превода, или както самата тя го нарича мазохистичното ѝ хоби. Всичко отново започва от издателство AMG. Интересът на Бени е при-

влечен от книгата „Невероятното странстване на Харолд Фрай“ от Рейчъл Джойс и докато я чете за рецензия, се влюбва в нея. Съвсем неочаквано Павлин Якимов ѝ дава поле за изява и тя я превежда. Тогава за първи път вижда името си вписано в издателско каре като преводач.

За превода като работен процес тя споделя:

В началото винаги се чувствам супер вдъхновена, че ще работя по книгата, първите например двадесет страници превеждам ентусиазирано. След това идва депресията, защото осъзнаваш колко време са ти отнели тези първи страници. Винаги при превод влизането в текста е много трудно. След средата ти става по-лесно, с текста се опознавате един друг, а след като си направил около седемдесет процента от превода, леко си отдъхваш. А като го предадеш, от една страна, чувстваш облекчение, че си си свършил работата, но от друга, изпитваш ужас, че не си направил максимума, на който си бил способен. Може би при по-опитните преводачи не е така, но аз винаги, когато взема моя преведена книга, си казвам „Това не е възможно аз да съм го направила“. Чувството е върховно.

Въпреки че са много различни, Бени споделя, че винаги би избрала редактирането пред превода. Всъщност вече ѝ се е наложило да направи този избор след създаването на Benitorial. Отговорността е по-голяма, задълженията са повече и нещата не стоят така, както са били в идеалистичните ѝ представи. Затова на този етап от професионалното си развитие се занимава повече с редактиране.

Във време на пандемия, война и икономическа криза стигаме и до повратния момент за Бени – раждането на нейния собствен свят за книги Benitorial. Първоначално е само една далечна мечта, която изглежда почти непостижима. Но благодарение на смелостта на Бени и подкрепата на човека до нея – Данчо, тя се впуска в това приключение и издава първата книга под логото на Benitorial - „Удавниците“ от Дженифър Макмеън в свой превод. И досега това остава единствената книга, която Бени е превела за издателството си. Харесва я без никакво логично обяснение. След обширен подбор и страшно много четене тази трилър мистерия грабва сърцето ѝ. Бени толкова дълбоко се потапя в историята, че не успява да я пусне.

На въпроса ми каква е разликата между това да си издател и това просто да работиш в издателство, тя отговаря:

Опитвам се да не е много голяма, защото когато съм работила на други места, дори като сътрудник, съм си казвала, че много от шефовете в издателствата бързо се отделят от спомените какво е това да работиш за някого и да не си шефът, а да си работникът. Винаги съм си казвала, че не искам това да се случва, ако аз някой ден имам собствено издателство и съм в позицията на шеф. Опитвам се да се поставям на мястото на човека, на което съм била доскоро. Да си издател е много по-различно, отговорностите са много повече, повече ти пука, защото името ти стои зад това. Знаеш, че каквото си направил, ти си взел решението и ти си понасяш последствията. Изправяш се пред неща, за които изобщо не ти е хрумвало. Всеки ден е борба за нещо различно, за нова идея. Имаш много повече възможности и широко поле за изява. Голям опит е, трудно е, но е много сладко.

Придобила поглед от различна перспектива след основаването на Benitorial, Бени вижда българското книгоиздаване да върви в положителна посока:

Кризата оказва сериозно влияние върху цените на печата и хартията, което води и до поскъпване на производството. Но като цяло не мисля, че книгоиздаването върви в грешна посока. Харесва ми това, че читателите вдигат все повече очакванията си към издателите. Хората се научиха да искат по-добро тяло, по-добри превод и редакция, по-добри книги. Това неизбежно движи издателите напред. Пандемията много помогна голяма част от издателствата, които отказваха до онзи момент да развият онлайн бизнеса си, да го направят. Да обърнат внимание на това, че не всеки има възможност да посети панаир в София и да направят панаирните намаления достъпни и онлайн. Преди се разчиташе главно на книжарниците, а по този начин издателствата бяха по-малко разпознаваеми. Разви се повече креативното мислене на издателите.

За Бени книгите са баланс между бизнеса и културата, който много трудно се постига:

Често хората залитат към това, че книгите са повече култура и забравят икономическата страната, а без нея можеш да направиш няколко хубави проекта и след това да угаснеш, защото трябва да има

нещо, което да движи този бизнес. Но не трябва и да се гледа на книгоиздаването само като на бизнес. Може да има заглавия, които биха били много благоприятни за бизнеса, но да не искаш да ги правиш, защото не желаеш да си слагаш името зад тях. Въпреки че балансът е много труден, не трябва да се забравя, че и двете страни са важни.

Бени е от хората, които не са имали много забавни ученически години. В основното училище е била аутсайдер, в гимназията нещата леко се променят, но отново не чувства, че е намерила себе си. Университетът се оказва мястото, в което тя за пръв път се чувства в свои води и то точно в специалност „Книгоиздаване“, където най-малко е очаквала да се случи нещо подобно. Усеща, че е на правилното място и прави точно това, което трябва. Харесват ѝ хората, от които е заобиколена, преподавателите, които ѝ предават знание и опит. Понякога се връща назад и си казва, че ако животът ѝ беше тръгнал в различна посока и беше записала психология или филология, каквато е била първоначалната ѝ цел, никога нямаше да навлезе толкова в света на книгите, а това щяло да я направи много тъжна.

Тогаваше изобило не си представях, че мога да се занимавам с нещо подобно, а сега не си представям да правя нещо друго – признава Бени и дава много ценен съвет на настоящите студенти и бъдещи книгоиздатели. – Ако студентите са твърдо решени, че искат да се занимават с книгоиздаване, трябва да са много напористи. Винаги да търсят стаж, да търсят опция да останат на работа. Дори да те вземат на работа, която да не е точно това, с което искаш да се занимаваш, както беше при мен с пиара, всеки опит е от полза. Контактите също са полезни. Няма място, на което да съм работила, и след това професионалният ми път да не ме е срещнал с някого от тези хора. Хубаво е да имат интереси във всички сфери. Дори ако им се отдаде възможност за работа в склада на някое издателство – черпиш с пълни шепи и запомняш всичко. Винаги идват моменти, в които този опит е необходим.

Най-ценният урок, който научих във Факултета, е че дори да си по-стеснителен, трябва да се опитваш да общуваш с различни хора навсякъде. Отново мога да дам пример с работата ми като пиар. Благодарение на нея установих контакти с много журналисти, с които си сътрудничим и до днес. След всички предизвикателства, през кои-

то Бени е преминала, трудностите, натрупания опит и сбъднатата мечта, ето какво желае да даде на книгоиздаването и на хората, за които литературата е любов:

В Benitorial се стремим книгата да е добър продукт – да е добре преведена, редактирана, да е добре изработена като полиграфия, да е добре оформена. За мен всяко едно от тези звена е от голяма важност. Не е хубаво, но понякога се пренебрегват вътрешното оформление на книгата, коректорската работа, често и кориците на някои заглавия. Винаги има грешки, книгата е като брашнен чувал. Като я вземеш от печатницата и я отвориш на случайна страница – грешката е там. Но важното е да се стремиш да я направиш по-добре. С гордост заставаме зад всички наши книги. Винаги сме прочели това, което издаваме. Ние сме ги избрали, защото са ни харесали и дори някоя книга да не се хареса на някой читател, не ме е срам, че сме я издали.

Желанието на Бени е някой ден в малкия им уютен офис да влезе техен читател с думите, че е бил забравил какво е удоволствието от четенето, но си го е възвърнал, прочитайки тяхна книга. На пръв поглед скромно, а всъщност толкова истинско.

Така завърши топлият ни разговор. Кафето и чайт бяха изчезнали вече от чашите, Фрея се излежаваше до нас, а Бени и Данчо помогнаха за разрастването на библиотеката ми, като ми подариха две страхотни книги, до чиито истории нямам търпение да се докосна.

Илияна Бенова – Бени страница по страница изгражда своето книжно кралство. Вдъхновява и кара хората да повярват, че дори и невъзможното може да бъде постигнато. Тя е пример за това как с огромно желание и труд мечтите може да се сбъднат.

*Колкото повече предизвикателства,
толкова повече знания.*

Габриела Кожухарова

Призванието няма нужда
от офис

Любов Илиева

Беше свеж есенен ден с лека мъгла и бледа слънчева светлина, процеждаща се през облачното небе. Хората вървяха забързано, а шумът от колите изпълваше улиците. В София обаче винаги можеш да откриеш и по-спокойно местенце. Така с Габриела Кожухарова решихме да седнем в едно уютно кафене. Вътре беше светло, имаше меки диванчета и декоративни масички, а клиентите тихо си говореха. Настанихме се и си поръчахме топли напитки. Постепенно се насочихме към целта на нашата среща – а именно какъв е опитът на Габриела в книгоиздаването, където аз и моите колеги тепърва прохождаме.

Нека започнем оттам, че към днес тя е успешен редактор и преводач на свободна практика. Има богато портфолио с над сто заглавия от различни издателства и смело заявява, че е горда с професията, която е избрала. Успях да ѝ задам цяла палитра от въпроси – като тръгнем от обичта ѝ към книгите, минем през студентските ѝ години във Факултета по журналистика и масова комуникация, та чак до изпитанията в професионалния ѝ път.

От съвсем малка се научава да чете, като впоследствие това се превръща в нейното най-любимо хоби. Освен това има страст към писането, затова и в началото смята да запише специалност „Журналистика“. Отива на подготвителен курс във ФЖМК за съответния изпит. Там среща преподавателите Милена Цветкова и Марин Бодаков, които изнасят лекция на зрелостниците, свързана със специалност „Книгоиздаване“. Тогава се запалва интересът ѝ. С течение на курса Габриела напълно променя решението си и се преориентира към книгоиздаването.

Студентските ѝ години минават чудесно. Сближава се с колегите си и чувства, че истински принадлежи на мястото си, макар и понякога да среща затруднения в обучението. Спомена ми още, че все пак се е надявала специалността да дава повече практически познания и срещи с хора от бранша, но въпреки това е напълно доволна от избора си. През тези четири години (2012 – 2016) тя действително открива себе си.

Много важен опит Габриела натрупва по време на работата си в сайта за книги „Аз чета“. Още преди влизането в университета кандидатства за стаж при тях и въпреки че не я приемат, тя им изпраща свое ревю, което много харесват. Продължава да пише и да им изпраща още ревиюта на книги, в които екипът на сайта забелязва високото ниво, на което пише, както и потенциала ѝ. Дават ѝ възможност да редактира и с течение на времето се изкачва до главен редактор. Там среща с Милена Ташева, с чиято помощ намира стаж в издателство „Жанет 45“. Познанството ѝ с нея отваря много врати за Габриела и ѝ позволява да натрупа контакти в различни издателства.

В този бранш е от значение някой да ти даде шанс – още във втори или трети курс. Отново с помощта на Милена Ташева, Габриела отива в офиса на издателство „Ибис“. Докато са там, тя им казва развълнувано, че много харесва книгите, които издават и ги пита дали имат възможност да ѝ възлагат работни задачи. Година по-късно те се свързват с нея, като ѝ предлагат да работи върху тяхно заглавие. Така натрупва няколко редакции на книги още преди края на бакалавърската си степен. След стажа си в „Ибис“ тя започва работа в издателство „Милениум“ като хибриден редактор. Поема задълженията на отговорен редактор – да ръководи цялостния издателски процес като подбира книгите, които ще бъдат издадени, сдобива се с правата за издаване, избира кой как да работи по тях и координира труда на колегите си. Едновременно с това продължава да редактира различни книги. Впоследствие обаче разбира, че предпочита да се занимава само с редактиране на текст.

Един от въпросите, които много държах да задам на Габриела, бе какво е мнението ѝ за работата на свободна практика – кои са нейните плюсове и минуси. Тя ми отговори, че е необходимо да ти пасва на нагласата. Габриела искрено казва, че е домошар и предпочита спокойствие и уют докато работи, както и свободата да определя графика си за деня. Спомена, че е важно да имаш дисциплина, за да работиш ефективно и концентрирано върху зададените текстове. Включително да имаш предвид финансовата страна на нещата. Работата на свободна практика е трудна в началото, защото не ти осигурява нужната финансова сигурност и обикновено

се изисква време, за да прецениш кои проекти ще бъдат доходносни. Във връзка с това, тя съветва за наемането на счетоводител, който да ти помага с декларациите, които трябва да подаваш, както и да ти посочва къде е необходимо да се регистрираш.

Габриела разказа още, че често се е случвало както на нея, така и на други редактори, да не предава задачите си в срок, тъй като работата с текст всъщност не е никак лесна – изисква не само добра организация, но и усет за баланс. Например тя е работила неведнъж месеци наред върху една творба, за да я подобри колкото може повече. Често е забелязвала, че макар един текст да не изглежда изчистен за редакторския ѝ поглед, той се оказва почти безгрешен за читателя. Важно е да отбележим тук, че когато произведението е от български автор, може да се даде повече време за редакция, а иначе стандартно срокът е един месец! Понастоящем Габриела си е съставила програмата, така че да има една книга за превеждане и две за редакция на месец.

Попитах я дали сама си избира творбите, които да превежда или редактира. Тя ми отговори, че невинаги изборът е голям и си има лично правило да не отказва повече от два пъти предложения за книги. Като външен сътрудник съществува възможността съответното издателство да не се свърже повече с нея след това. Друг важен елемент е, че ако наистина не се чувстваш подготвен за произведението, което ти предлагат (като например да направиш превод от език, който не знаеш достатъчно), е необходимо да бъдеш искрен – това показва професионализъм!

Разказа ми още, че повечето издателства предпочитат да наемат отговорни редактори, които да работят с редакторите на свободна практика. Съответно, ако човек иска да се занимава само и единствено с текст, е по-добре да бъде свободен редактор. Ако се интересува и от другите звена в професията, е препоръчително да се насочи към позицията на отговорен такъв.

Като редактор на свободна практика Габриела сподели, че има издателства, които шест месеца ѝ изпращат постоянно книги за редакция, но после спират и може да се появят чак след година отново. Разбира се, има и такива със стабилен поток. Освен това тя харесва многообразието от проектите, върху които работи:

От творческа гледна точка това ми действа много зареждащо: този месец се потапям в красив детски роман, следващия - в някоя свежа романтична комедия, а на по-следващия в друга, коренно различна като усещане история. От гледна точка на опита, това разнообразие е също толкова полезно – всеки жанр, всеки текст може да те научи на нещо ново и да изпита уменията ти по различен начин. Колкото повече предизвикателства, толкова повече натрупани знания, умения и увереност. А ако трябва да говорим чисто практически, колкото по-широка мрежа от връзки с издателства и индивидуални клиенти поддържаш, толкова по-добре за теб. Ако в някакъв момент не получаваш ангажименти от даден клиент, можеш да разчиташ на хонорар от друг.

Следващият ми въпрос бе какво е виждането ѝ за българския книжен пазар. Тя ми се усмихна притеснено и помисли какво точно да ми каже. Отговорът обаче ме зарадва! Това, което Габриела най-много харесва, е че се работи все повече с български автори, които дори често отиват на върха на класациите и имат възможност истински да се изявят. От друга страна, тя изяви недоволство от липсата на възможност и интерес техните произведения да бъдат разпространени извън границите на държавата ни:

Трябва да има по-добра политика за тяхното промотиране извън България.

Друг основен недостатък според нея е, че пазарът е малък и има много хубави книги, които се издават, но често остават неизвестни за читателите, поради минималната или дори несъществуваща реклама. Също така българската жанрова литература не е много добре застъпена – често се ограничава до сигурните жанрове, а има нужда от иновативност и по-широки хоризонти, което би провокирало повече млади хора да четат! Габриела се надява навлизането на нови кадри в бранша да доведе до добри промени и вземане на по-дръзки решения. Например вече има повишаване в качеството на кориците и много издателства работят все повече с млади дизайнери.

Като второкурсници сме опознали някои от елементите в книгоиздаването, но все пак има още много за научаване. Помолих Габриела за съвет как да се ориентираме, ако се чувстваме понякога леко объркани. Тя окуражително ми препоръча да четем и

подбираме произведения, преведени от добри преводачи. Включително да се насочим към стаж в онова издателство, чиято тематика най-много ни допада. Попитах я какъв съвет би ни дала в правенето на студентската ни книга и тя каза следното:

Правенето на една книга е верига, най-важното е уважението към следващия по веригата!

Като последен въпрос попитах Габриела какво я е задържало в България, когато толкова хора досега са емигрирали. Тя сподели, че никога не е имала намерение да отива в чужбина – тук се чувства добре, тук би искала да остане, тук намира смисъл, вдъхновение и подкрепа да продължава винаги напред. И най-хубавото от всичко е, че счита професията си за свое призвание!

Когато дойде краят на нашата среща, следобедът вече бе започнал. Погледнах през прозорците и видях промяна във времето навън. Облаците бяха отстъпили пред светлината и сякаш за първи път през този ден слънцето изгря.

Излязохме от заведението и повървахме още малко, говорейки си за изпитанията в студентството. Щом дойде време да се разделим и всеки продължи по пътя си, осъзнах нещо... С още една стъпка се бях приближила до книгоиздаването!

*Университетското
образование не
приключва с лекцията.*

Полина Валентинова

*Важно е да се обръща
внимание на
практиката.*

Ивета Стаменкова

*Книгоиздаването е
непредсказуема
професия.*

Йоана Иванова

Професията, за която дишаме

Венета Мендизова

Славена Балалова

Издательствата в България имат нужда от млади хора. Това е общото мнение на Ивета, Йоана и Полина, които са завършили книгоиздаване едва преди 2 години. Днес и трите работят в издательства, но началото на техния път в тази сфера е още през 2017 г.

Ивета: Исках да запиша специалност, която ми харесва, а не нещо, което със сигурност ще ме развие кариерно.

В началото, както много други млади хора, Ивета не знае по кой път да поеме. Гледайки как връстниците ѝ се насочват към специалности, които са по-търсени и „сигурни“, тя осъзнава, че иска нещо различно за себе си. Впоследствие говори по този въпрос със своята леля и споделя как единственото нещо, което обича, е да чете. Тогава все още не знае дали има професия, подходяща за тази нейна страст и именно леля ѝ е човекът, който ѝ казва за съществуването на специалност „Книгоиздаване“. Ивета решава да я проучи по-подробно и в крайна сметка кандидатства именно за нея. Посещава подготвителни курсове за приемния изпит, който се е изисквал тогава, представя се на ниво и в края на изпита, когато ѝ поставят финалната оценка, оценяващите коментират как от нея би излязъл много добър журналист. Но тя вече е сигурна, че иска да се занимава с книгоиздаване.

Йоана: Трябваша ми точно три седмици в тази специалност, за да реша, че няма да се преместя.

Йоана записва книгоиздаване с идеята след първия семестър да се прехвърли да учи журналистика, но бързо осъзнава, че тази специалност е точното място за хора като нея. Оставяйки наименованието ѝ създава впечатлението за строгомного тесен профил, но обучението бързо разкрива широкия спектър от знания, които могат да бъдат получени. Специалността дава шанс на не съвсем ориентираните студенти, които нямат конкретен талант или страст, но за сметка на това притежават много умения в различни сфери, да намерят своето призвание. Именно това кара Йоана да продължи да я изучава.

Полина: *Единственото, което е представлявало интерес за мен в живота ми, са книгите.*

Когато е в дванадесети клас, Полина си представя, че ще зами-не в Холандия и ще учи туризъм – нещо, за което тя днес казва, че е много далеч от интересите ѝ. След като случайно разбира за съществуването на специалността „Книгоиздаване“, нейното ре-шение бързо се променя. Любовта ѝ към работата с текст я под-тиква да кандидатства във Факултета по журналистика и масова комуникация и да посочи книгоиздаването като първо желание. Случайност или съдба, следващите четири години Полина посве-щава на следването в точната за нея специалност.

Учебните занятия постепенно въвеждат момичетата в един съв-сем нов свят. Повърхностната представа за книгоиздаването, коя-то са имали в началото, е разбита на парчета. Започват да при-добиват основни познания от това как правилно се структурира текст до това как преминава цялостният процес на издаването и разпространяването на една книга. Йоана напълно променя от-ношението си към четенето и четящите хора, осъзнавайки че чо-век трябва да чете това, което му доставя удоволствие. Полина си изгражда нова представа за книгите, която повече не би могла да промени. За Ивета най-важното се крие не в придобитите знания, а в създадените познанства. Преподавателите са ѝ оказали силна подкрепа по пътя на следването ѝ, а и не на последно място – ня-кои от най-близките си приятели тя има именно заради специал-ността „Книгоиздаване“.

Ивета: *За мен е важно да се обръща внимание на практиката.*

Дисциплината, която трите момичета намират за може би най-полезна през обучителния си период е „Учебно издателство – майсторски клас“ – I и II част, която се изучава във втори курс. Определят я като най-практически насочения предмет. В него це-лият курс се организира като едно издателство и изготвя проект за книга, който в края на академичната година се превръща в ре-алност и оставя новопридобити знания и усъвършенствани уме-ния у студентите. Йоана, която е заемала позицията на директор в това своеобразно издателство, споделя, че се е чувствала така, ся-каш прави най-важното нещо на света. Не е имала предварителна представа каква роля е искала да има в осъществяването на този

проект. Знаела е само, че координирането му би ѝ било много интересно. Точно това прави тя. Нарича го може би най-трудното нещо за правене, защото отговорността е голяма. Разпределянето на разнообразни задачи на много хора и проследяването след това за евентуално допуснати грешки във всяка от тях не е било лесна задача. Случвало се е и да потушава пожари, разпалили се между създалите се екипи.

Полина се е чувствала обхваната от умопомрачителен перфекционизъм. Като главен редактор тя се е срещнала с проблеми, с които се сблъсква и в работата си днес. Знаела е, че иска точно тази позиция, а цялостното преживяване за нея е било изключително полезно и само е затвърдило желанието ѝ да работи с текст и занаят. Но за нея втори курс е колкото подходящият момент за осъществяването на този проект, толкова е и твърде ранен за поемането на тази голяма отговорност, която той носи със себе си. Тя смята, че е подходящо изготвянето на такава книга да съществува и в програмата за четвърти курс. Така студентите биха имали възможността да направят самооценка на знанията, които са придобили, и да видят как се е изменила перспективата им.

Днес Йоана и Полина работят заедно в издателство Artline Studios и „от първа ръка“ могат да ни кажат, че процесът по създаване на книгата, през който преминават студентите във втори курс, напълно съвпада с този в едно истинско издателство. Единствената разлика може би се крие в това, че понякога редактирането, коригирането, странирането, създаването на корицата и отпечатването на книгата се случва в рамките само на един месец, което е много по-малко време, отколкото е академичната година.

Йоана: Образованието, което съм получила в специалността „Книгоиздаване“, ми е дало много и ме е научило на неща, които никой не би седнал специално да ми обясни.

Когато е във втори курс, Йоана изкарва летния си стаж в Artline Studios. Фантастичният и фентъзи профил на издателството, събран с нестандартен подход към книгите и умножен по много креативност от страна на екипа, се оказва печеливша комбинация и след един месец прекаран в печатницата им, тя остава да работи в нея. Първоначално започва да ламинира корици и вършейки това, се е случвало да забелязва дребни пунктуационни и право-

писни грешки в анотациите на книгите. Два-три пъти решава да спомене на шефа си и неусетно той започва да ѝ дава да редактира комикси. След време, когато се освобождава място, ѝ предлагат работа в редакцията на Artline Studios. Започва да управлява социалните мрежи на издателството и постепенно, с добавянето на други задължения, тя се превръща в маркетинг експерт.

Полина: *Моят шанс да се докажа.*

Пътят, който Полина извървява до своята мечтана длъжност, се доближава до общата представа на повечето студенти. За нея работата като редактор в издателство Artline Studios идва след завършването на бакалавърската ѝ степен. Макар да е преминала целия курс на обучение, тя признава, че както тогава, така и сега не се чувства готова за изискванията на тази сфера. Получавайки първата си книга за редакция („Глобус, скиптър, трон“ от Иън К. Есълмонт), тя се чувства уплашена и притеснена. Осъзнава колко ѝ е липсвало редактирането в университета, най-вече на художествени текстове. В крайна сметка Полина е доволна от работата, която е свършила: *Беше много специална книга и никога няма да я забравя.*

Ивета: *Искам да съм от хората, които решават коя книга ще се издаде.*

Още докато проучва специалността, Ивета си се представя като човека, отговарящ за целия издателски процес. Проявява особен интерес към редактирането и така и не изоставя тази своята страст. Затова и решава да запише магистратура „Преводач-редактор“, като решава, че преводът може само да усъвършенства уменията ѝ да борави с текст. Нейният професионален път обаче започва не с редактиране, а с книготърговия. Ивета ни спомня как по време на стаж в издателство ICU е работила на Алеята на книгата на „Витошка“ и съвсем случайно тяхната шатра се е намирала срещу книжарница „Сиела“. Гледайки я всеки ден, тя решава да кандидатства за работа, представяйки си как ще може да чете по цял ден, да се среща с издатели, автори, редактори. Едва когато започва, осъзнава всъщност колко е тежко да бъдеш книжар. Всъщност книжарят няма времето да обръща внимание на книгите. Той прекарва дните си в отговаряне на имейли, изготвяне на поръчки, приемане на стока, подготовка и провеждане на есенни-

те кампании за учебници и много други неща. За Ивета именно началната ѝ „розова представа“ е това, с което изпитва затруднение в работата си като книжар. С течение на времето обаче успява да се докосне до същността на професията. Осъзнава значението и ролята на книжарите, дава си сметка колко лесно е за тях да подпомогнат или навредят на бизнеса на конкретно издателство, тъй като точно те са връзката с потребителите. За нея, ако ги няма книжарите, няма как да го има и книгоиздаването. Затова набляга на един от основните проблеми в този бранш – подценяването и ограниченото мислене, че книжарят само разнося книги и нищо повече. Според Ивета, ако се наблегне върху този проблем и той бъде решен, това може да доведе до по-добро отношение към тази професия.

Търсейки начин да разчупи и разнообрази ежедневието си в книжарницата, Ивета започва да прави креативни снимки на книгите и да развива страниците на обекта в социалните мрежи. Талантът и усилията ѝ не остават незабелязани и от издателство „Софтпрес“ се свързват с нея и ѝ предлагат работа като асистент-пиар. *Това беше последното нещо от книгоиздаването, което исках да правя.* Първоначално е притеснена, тъй като това е единствената сфера, върху която няма сериозен поглед, но в последствие решава да опита. На Ивета тепърва ѝ предстои да се развива в тази област и да научи нови неща.

В досегашния си път момичетата са се срещнали с много предизвикателства. *Физически беше тежко, но с идеята да успея в това, което правя, преглътнах много неща,* споделя Ивета. Не е било лесно да работи и учи едновременно. Липсата на свободно време, водеща често до negliжиране на задачи от следването, е представлявало проблем за нея. За сметка на това обаче фактът, че е в книжния бизнес, ѝ позволява да допринесе много за лекциите и да запълни празнотите там, където те са се появявали. Най-голямото си съмнение дали е взела правилното решение, избирайки да учи книгоиздаване, изпитва точно преди да получи предложението от „Софтпрес“. *В един момент всички мои колеги вече бяха в издателства, а аз...* Семейството ѝ е било скептично настроено към избора ѝ на специалност и тя си признава, че е започнала да вярва в тяхната правота. Впоследствие решава да направи още един опит, като запише магистратура.

Основният ми враг съм самата аз – така Полина отговаря на на-
шия въпрос за трудностите, които е срещала. Тя възприема вся-
ка една грешка във всяка една книга като урок. За нея екипната
работа в Artline Studios и възможността да вземе отношение по
цялостната работа в издателството – да даде предложение за ди-
зайн на корица, или идея за маркетинг подход, е нещо неочаква-
но и предизвикателно, но и много интересно. Със сигурност днес
тя е благодарна, че се е доверила на ината си и на шестото си чув-
ство и е продължила с обучението си по книгоиздаване въпреки
непрекъснатите съмнения и несигурността за бъдещето.

Йоана определя работата в книгоиздаването като една непред-
сказуема професия. *Всеки нов ден носи своите предизвикателства и
е особено трудно човек да внимава да не изгуби доверието на хората. В
издателство като Artline Studios, чиито читатели не са просто чита-
тели, те са фенове, е важно и отношението към допускането на греш-
ки. При работата с големи поредици, различни преводачи и редактори
няма как те да бъдат избегнати. А остроо око на феновете винаги
хваща грешките.*

Придобиването на издателски права е още едно от задълже-
нията на Йоана. За нея общуването с литературните агенции и
преговорите с тях е интересно предизвикателство и смята, че е
дейност, за която трябва да се говори и във Факултета. Трудно е
човек да остане мотивиран, когато всички тези отговорности те-
жат на плещите му и остават невидими за хората извън бранша.
Но в края на деня хората, които работим това, макар да е клише,
дишаме тази професия и не можем да живеем без нея.

Ивета: *Онлайн пазаруването никога няма да измести пазаруването
на място.*

Йоана: *Книжарниците ще се преобразуват в обекти за продажба на
продукти за развлечение.*

Полина: *Изместването на фокуса няма да промени значението на
книгата за читателя.*

В разговорите си с момичетата не можехме да пропуснем и спо-
менаването на подема на онлайн търговията с книги. Все повече
издателства създават собствени онлайн магазини, в които прода-
ват своята продукция. Това поражда у студентите въпроса какво

ще се случи с физическите книжарници. Мнението и на трите бе категорично – книжарниците отдавна са изгубили обществената си роля на място, където се продават само книги. Йоана вярва, че това е ситуация, която трябва да приемем, защото така или иначе натам вървим. Виждаме го навсякъде – поне половината от площта на книжарските обекти е заета от настолни игри, играчки, канцеларски материали, ученически пособия, дискове, плочи, грамофони. За Ивета това е достатъчно доказателство, че книготърговията по никакъв начин не е застрашена. Този масов характер на книжарниците дава възможност на хората да намерят това, от което имат нужда, точно в тях. Издателствата, книгите, индустрията – те непрекъснато се променят и в това няма нищо лошо, плашещо и ново, казва ни Полина.

С този поглед към бъдещето се насочваме и към тяхната представа за предстоящото им професионално развитие в книгоиздаването. Ивета е силно ентузиазизирана и вижда себе си като човек, постигнал това, което преди не е мислил, че ще успее. Тя има силното желание да запази мотивацията си да работи, да се развива и да се задържи по-дълго време в този бранш. *Толкова е динамична работата, че можеш да си позволиш да гледаш само три месеца напред*, споделя ни с усмивка Йоана. Тя живее в момента, но си пожелава да се среща с възможно най-много хора от професията и да попива от техните знания и опит. А колкото до Полина, усъвършенстването в работата е това, което я вълнува на този етап. Да чете по-бързо и качествено и да се справя с невъзможните срокове са само две от нещата, по които тя работи и в момента. Искам да продължавам да се развивам, да го дишам и да се вълнувам от това, което правя. И ако трите момичета можеха да се срещнат със своето първокурсническо „аз“, знаейки това, което знаят днес, и преживели всички колебания и подеми досега, думите, които биха си казали, щяха да звучат така:

Ивета: *Стига да не губя този хъс, всичко ще бъде наред.*

Ивета си спомня как, когато е била в първи курс, е нямала представа къде отива. Онова, което би казала на себе си, е че нещата за нея ще се подредят и че докато има желание, има и начин.

Йоана: *Да не бъде инертна.*

Йоана би се посъветвала максимално да взима от това, което ФЖМК предлага, защото то не е малко. Дали ще ходи в радиото, където всеки студент може спокойно да записва подкастове и да прави свое собствено предаване, или ще взема участие в студентския съвет, е без значение.

Полина: *Университетското образование не приключва с лекцията.*

Всеки студент сам отговаря за своето лично развитие като бъдещ професионалист. Полина би си казала преди всичко да се успокои и че ако се труди за това, което иска, ще надскочи себе си и ще постигне целите си.

От тези три момичета студентите днес могат да научат много. Издателствата имат нужда от млади хора. Не трябва да се вярва на обезсърчителните думи на хора извън професията. Успехът е пред всеки един от нас, както е и пред Ивета, Йоана и Полина.

В края на книгата и
в началото на пътя

В тези последни страници бихме искали да изразим радостта си, че темата на студентската ни книга е двадесет и петата годишнина от основаването на специалността „Книгоиздаване“. Надяваме се, че създаденото от нас дава отговори на много въпроси за обучението по книгоиздаване и за професията на издателя. Стремили сме се да отразим и незаменимия принос на преподавателите и да засвидетелстваме уважение към възпитаниците на специалността, макар да е невъзможно да бъдат представени всички стотици студенти и десетки преподаватели, допринесли за развитието ѝ. Сборникът включва само „представителна извадка“ от нейни възпитаници от различни випуски и с различни професионални роли.

Твърде често на студентите по книгоиздаване им задават въпроси като *Какво всъщност изучаваш? Какво ще работиш, след като се дипломираш?* Вярваме, че този сборник дава отговорите, които ще помогнат за по-доброто разбиране на академичните достойнства на специалността и за перспективите, която тя открива.

Работата по този проект ни раздели на отдели, но ни сплоти като екип. Процесът по създаването на книгата беше дълъг, преминахме през периоди на ентузиазъм, съмнения, спорове и накрая чувство на удовлетвореност от свършеното заедно.

Нашата книга показва професионалния път на хора, които преди време са били на наше място в аудиториите и са успели да постигнат това, към което ние се стремим днес. Всеки текст носи значима история, пълна с обрати, предизвикателства и успехи. Всички, представени в сборника, са обединени около обща цел – да запълнят празнотите в литературния свят, като оставят своя отпечатък в него. Заради техните усилия да си проправят път през литературната джунгла, ние можем да вървим по отгъпкана пътека.

Бихме искали тази книга да бъде окуражителен знак към студентите по книгоиздаване, че мечтите са на една книга разстояние.

Благодарим на всички, които ни помогнаха да се впуснем в това приключение. Тези, които с радост и отзивчивост ни показаха как

изглежда специалността „Книгоиздаване“ в техните очи – деканът на Факултета по журналистика и масова комуникация проф. д-р Веселина Вълканова, ръководителят на Катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“ проф. д-р Ефрем Ефремов, проф. д-р Алберт Бенбасат, доц. Георги Лозанов, Гриша Атанасов и доц. д-р Милена Цветкова – преподаватели с дългогодишен принос за развитието на специалността.

Отправляме нашите благодарности към някогашните студенти по книгоиздаване, които споделиха своя издателски опит – Виктория Бисерова, която вече е и преподавател във Факултета, Десислава Райкова, Илияна Бенова, Мария Чунчева, Милена Ташева, Мирослав Александров, Николета Руева, Надежда Делева и Савина Николова.

Различна перспектива ни показаха и възпитаници на нашата специалност, които също са отдадени на книгите, но с дейности извън издателския офис – Владимир Молев, Габриела Кожухарова, Камелия Емилова и Симона Калева.

Благодарим и на младите звезди от виртуалната общност на книголюбителите – Рая и Алекс, както и на наскоро дипломираните се приятели Александър Александров, Ивета Стаменкова, Йоана Иванова и Полина Валентинова.

Няма да пропуснем да споменем с благодарност за откровениите разговори колегите ни Весела Калинова, Елеонора Тодорова, Иван Бонев, Ина Георгиева, Румяна Георгиева и Цветомира Дачева, както и всички студенти от първи до четвърти курс, които участваха в нашата анкета.

И на последно място, но не и по важност – щастливи сме, че с общи усилия успяхме да преодолеем препятствията към целта – да създадем тази книга! Книгата, от която започват и нашите пътища между страниците.

Студентите от II курс,
специалност „Книгоиздаване“
2022/2023 г.

Пътищата между страниците
Българска. Първо издание

Всички издателски процеси са извършени от студентите
от II курс, специалност „Книгоиздаване“, във
Факултета по журналистика и масова комуникация на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“
през академичната 2022/2023 година.

Предпечатна подготовка
Никол Стефанова

Формат 16/ 70x100
Печатни коли 15,5

Факултет по журналистика и масова комуникация
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
София, ул. „Московска“ 49

Печатница на
Университетското издателство „Св. Климент Охридски“
София

Книгата не е предназначена за продажба.

ISBN 978-619-7567-13-7